

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

KIRGIZ TÜRKLERİNİN HALK İNANÇLARINDA BÜYÜLER

Yüksek Lisans Tezi

Nazifcan AS

Danışman

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Nevşehir

Kasım, 2022

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

KIRGIZ TÜRKLERİNİN HALK İNANÇLARINDA BÜYÜLER

Yüksek Lisans Tezi

Nazifcan AS

Danışman

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Nevşehir

Kasım, 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Nazifcan AS

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Kırgız Türklerinin Halk İnançlarında Büyüler” adlı Tez Çalışması Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Nazifcan AS

Danışman

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ danışmanlığında Nazıfcan AS tarafından hazırlanan “Kırgız Türklerinin Halk İnançlarında Büyüler” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ

İMZA

Danışman : Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ .....

Üye : Doç. Dr. Fatih BALCI .....

Üye : Doç. Dr. Serkan KÖSE .....

ONAY:

Bu projenin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve ..... Sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimimden bu yana yanımnda gölgesini eksik hissetmediğim, ıŐıđıyla yolumu aydınlatan tecrübelerini benden esirgemeyen ayrıca tez konusu belirlemede, derleme sorularının hazırlanmasında ve tezin tüm bölümlerini okuyup sunmuş olduğu eleŐtirileriyle tezin gelişiminde eşsiz katkılar sunduğu için kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Çeribaş başta olmak üzere hayatımın her anında benden desteklerini esirgemeyen annem, babam ve kardeşime teşekkürü borç bilirim.

KIRGIZ TÜRKLERİNİN HALK İNANÇLARINDA BÜYÜLER
NAZİFCAN AS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,
Kasım 2022

Danışman: Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

ÖZET

Büyü, ilkel insanlardan günümüze kadar insanın zorda kaldığı zamanlarda başvurduğu bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkel insanlar doğayı tanımadıkları ve anlamlandıramadıkları için birtakım doğa olaylarını büyü pratikleri ile bertaraf edebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu şekilde başlayan büyü pratikleri insanın deneyimleriyle beraber hastalıkların tedavisi, kıtlık, savaş, doğum, ölüm vb. dönemlerdeki pratiklerle birlikte büyüün kullanım sahası günden güne genişlemiştir. Günümüzde ise insan artık bilim çağının başlamasıyla beraber büyü pratiklerine başvurmanın yok olacağı düşünülmesi bir yanılgıdan ibarettir. Zira binlerce yıldır süregelen pratikler birer halkbilim unsuru olmuş ve bu unsurlar tamamen yok olmayıp dönemin ahengine ayak uydurup bir nevi don değiştirerek bilim çağında da insanlığın içerisinde büyü ve büyü uygulamaları devam etmektedir.

Tarihin en eski topluluklarından biri olan Türkler yaşadıkları geniş coğrafyalarda birçok boy ve alt gruplara ayrılmışlardır. Bu boylardan biri olan Kırgız Türkleri ise diğer Türk boylarına göre daha geç dönemde yerleşikliğe geçmişlerdir. Bu sebeple Kırgız Türkleri halkbilim çalışanları için her zaman özel bir ilgi olmuştur. Kırgız Türklerinin daha geç dönemde yerleşik olmaları eski Türk inanç sistemi ve yaşayış tarzları bakımından onların animist ve totemist özellikleriyle öne çıkarmaktadır. Kırgız Türkleri tüm bu özellikleriyle tarihin her döneminde birtakım büyü uygulamalarına başvurmuşlardır.

Çalışmada Kırgız Türkleri ile sınırlandırılmış olup büyü ve büyüye yardımcı unsurlar ana hatlarıyla açıklanacaktır. Ardından Kırgız Türklerinin geçiş törenleri, hastalıkların tedavisi, nevruz dönemi, bereket, nazar ve kötü ruhlardan korunmak için icra edilen büyü pratikleri ele alınacaktır. Bu pratikleri yöntem, yapı, amaç ve varsa kullanılan araçlara göre sınıflandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkleri, büyü, inanç.

SPELLS İN FOLK BELİEFS OF KYRGYZ TURKS

Nazifcan AS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,
Kasım 2022

Danışman: Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

ABSTRACT

Magic appears as a tool that people resort to when they are in difficulty, from primitive people to the present day. Primitive people thought that they could eliminate certain natural phenomena with magic practices because they did not know and could not understand nature. The magic practices that started in this way, along with the experiences of people, the treatment of diseases, famine, war, birth, death, etc. with the practices in the periods, the use of magic has expanded day by day. Nowadays, it is a mistake to think that with the beginning of the scientific age, people will no longer be able to resort to magic practices. Because the practices that have been going on for thousands of years have been elements of folklore, and these elements have not completely disappeared, but magic and magic practices continue among humanity in the scientific age, keeping up with the harmony of the period and changing a kind of frost.

The Turks, one of the oldest communities in history, have been divided into many tribes and subgroups in the wide geographies they live in. Kyrgyz Turks, one of these tribes, settled in a later period than other Turkish tribes. For this reason, Kyrgyz Turks have always been of special interest to folklore workers. The fact that the Kyrgyz Turks were settled in a later period highlights their animist and totemist characteristics in terms of the old Turkish belief system and lifestyle. Kyrgyz Turks have resorted to a number of magic practices with all these characteristics in every period of history. In the study, it is limited to Kyrgyz Turks and magic and auxiliary elements of magic will be explained in outline. Then, the rites of passage of the Kyrgyz Turks, the treatment of diseases, the Nowruz period, fertility, the evil eye and the magic practices performed to protect against evil spirits will be discussed. These practices will be classified according to the method, structure, purpose and, if any, the tools used.

Keywords: Kyrgyz Turks, magic, faith.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii

GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Problemi	1
B. Araştırmanın Amacı.....	2
C. Araştırmanın Önemi (Gerekçe ve Özgünlük).....	2
D. Kapsam ve Sınırlar	3
E. Yöntem.....	4
F. Büyü ile İlgili Yapılan Doğrudan Çalışmalar	5
F.1. Kitaplar	5
F.2. Tezler	7
F.3. Makaleler	10
G. Büyü ile İlgili Yapılan Dolaylı Çalışmalar.....	11
G.1. Kitaplar	11
G.2. Tezler	12
G.3. Makaleler	12

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜ TANIMI VE TÜRLERİ

1.1. Büyünün Tanımı.....	13
1.1.1. Büyünün Sözlük Anlamı.....	13
1.1.2. Büyünün İlmî Tanımı	14
1.2. Büyünün Tasnifi	16

1.3. Büyü Türleri	19
1.3.1. İşleyişine Göre Büyüler	20
1.3.2. Niteliğine Göre Büyüler	22
1.3.2.1. Aktif Büyü	22
1.3.2.2. Pasif Büyü.....	22
1.3.3. Amacına Göre Büyüler.....	22
1.3.3.1. Ak Büyü.....	22
1.3.3.2. Kara Büyü.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TÜRKLERDE RUH ANLAYIŞI

2.1. Büyü ile İlgili Kavramlar.....	25
2.1.1. Şaman.....	25
2.1.2. Efsun	26
2.1.3. Tılsım	26
2.1.4. Nazar.....	27
2.1.5. Fal	27
2.2. Türklerde Ruh Anlayışı	28
2.2.1. İyi Ruhlar	30
2.2.2. Kötü Ruhlar.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNİN BÜYÜ İLE İLGİLİ RİTÜELLERİ

3.1. Kırgız Türkleri Geçiş Ritüellerinde Büyü ile İlgili Uygulamalar	32
3.1.1. Geçiş Törenleri	32
3.2. Hastalıkların Tedavisinde Büyü ile İlgili Uygulamalar.....	58
3.3. Bereket İçin Büyü ile İlgili Uygulamalar	69
3.4. Nevruz Döneminde Büyü ile İlgili Uygulamalar.....	79
3.5. Nazar ile İlgili Uygulamalar	84

SONUÇ	94
KAYNAKÇA	98
KAYNAK KİŞİLER	104

KISALTMALAR

C	:Cilt
çev.	:Çeviren
MÖ	:Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	:Türk Dil Kurumu
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
K.K.	: Kaynak Kişi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1. Ruh Sistemi.....	29
------------------------------	----

GİRİŞ

A. Araştırmanın Problemi

İnsanoğlu yaşamını sürdürebilmek için hayatta kalmalı ve temel ihtiyaçlarını azami ölçülerde karşılayabilmelidir. Bu durum asırlar öncesinde de böyleydi günümüzde de bu şekilde devam etmektedir. Günümüzde bilim dünyasındaki ilerlemeler, gelişen teknoloji ve dinlerin ortaya çıkışıyla beraber büyüye olan ihtiyaç azalmış veya şekil değiştirmiştir. Ancak ilkel insanlar doğayla mücadele edebilmek, soylarını devam ettirebilmek, daha rahat bir yaşam sürebilmek gibi çeşitli sebeplerden dolayı doğüstü güçlere başvurmayı tercih etmiştir. Bunun yanı sıra insanın doğal hayatın işleyişini denetimi altına almak istemesi sebebiyle de büyüye başvurduğunu bilmekteyiz. Büyü, ilkel insanın hayatının yolunda gitmediği anlarda başvurduğu veya başvurmayı düşündüğü ilk araçlardan biri olmuştur. İlkel insan kendini, çevresini, yaşadığı dünyayı tanıyıp adlandırmakta güçlük çekmesi sebebiyle karşılaştığı hemen hemen her güçlükte doğüstü güçlerin kendisine güçlük çıkardığı varsayımında bulunmaktadır. Günümüzde ise semavi dinlerin büyüyü kesin bir şekilde yasaklaması sebebiyle insanoğlu zaman zaman büyüden kaçmış veya o yasakları bertaraf etmenin yollarını aramıştır. Buna ek olarak ise bilim alanındaki özellikle 19. yüzyılda başlayan ilerlemeler ile beraber modern tıp gelişmiştir. Bu sebeple hem din hem de bilimdeki ilerlemeler büyüün öneminin azalmasına sebep olmuştur. Günümüz için büyü, bilim ve dinden sonraki seçenek haline gelmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen her halkbilim unsurunda olduğu gibi büyü motifi de form değiştirerek toplumların kültür hafızalarında büyü veya farklı bir adlandırmayla yerini korumuştur. Özellikle semavi dinlere geçiş yapan toplumlarda büyüün net bir şekilde yasaklı olmasından dolayı büyü gibi büyü icracıları da şekil değiştirmiştir. Eski Türk inanç sisteminde şaman/kam gibi adı verilen şahsiyetler tarafından yapılan büyüsel işlemler İslamiyet sahasına girilmesi ile beraber artık hacı, hoca, üfürükçü, molla, gibi adlandırmalarla

karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber büyü'nün uygulandığı mekânlarda da değişiklikler olmuştur. Türk kültüründe yüksek yerler ve mezarlar ağırlıklı olarak kutsal kabul edilirken İslamiyet ile beraber din tarafından kutsallığı olan yatır ve türbeler büyü'nün uygulandığı mekânlar veya büyüye yardımcı unsurlar haline gelmiştir. Tüm bu sebepler doğrultusunda Kırgız Türklerinin halk inançlarında büyü'nün yeri ve işlevi nedir sorularına yanıt aranıldı. Bunun yanı sıra halk inançlarında büyü'nün neden farklı bir şekilde isimlendirilme gereği duyulduğu incelendi.

B. Araştırmanın Amacı

Geçmişten günümüze kadar insanların günlük yaşantılarında karşılaştıkları zorlukları kolaylıkla aşmak, kendi iç huzurlarını sağlamak veya arzularını zorlanmadan yerine getirebilmek gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda büyü ile ilgili pratiklere başvurduğu görülmektedir. Bu sebeple tezin hazırlanmasında öncelikle “Büyü nedir? Büyünün işlevi nedir? Büyünün amaçları nelerdir? Büyüye kimler başvurur?” gibi temel sorular sorularak büyü ile ilgili literatür taramasında elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Sadece bununla kalmayarak çalışmanın önemli bir parçası olan diğer Türk boylarına göre daha yakın zamanda şehir hayatına geçen bu sebeple animist ve totemist gelenekleri aktif bir şekilde devam ettiren Kırgız Türklerinin halk inançlarında büyü ve buna bağlı inanış ve pratiklerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bu bulgu ve tespitler yorumlanarak büyü'nün yöntemi, yapısı, amacı ve büyü icra edilirken varsa kullanılan araç ve gereçlerin de tespit edilmesiyle Kırgız Türklerinin halk inançlarında büyü ile ilgili pratiklerin çözümlenmesi amaçlanmıştır.

C. Araştırmanın Önemi (Gerekçe ve Özgünlük)

Halkbilim çalışmaları ile toplumların milli kimlik inşasında ve ortaya çıkan kimliğin korunmasında önemli ve aktif bir rol oynadığı halkbilim çalışanlar ve ilgilenenler tarafından kabul edilen bir durumdur. Bu sebeple halk inançlarında tespiti yapılan büyü ile ilgili pratiklerin toplumun büyük kısmı veya tamamının bu inanışlara bağlı bir şekilde günlük yaşantılarını sürdürme arzusunu kayıt altına alarak toplumsal belleği aktif kılma işlevini yerine getirmektedir. Yapılan bu çalışma ile halkbilim içerisinde yer alan büyü motifi üzerinde durulmaktadır. Bu konunun seçilmesinin

temel sebebi daha önce yapılmış olan çalışmaların ağırlıklı olarak Anadolu merkezli birçok büyü ile ilgili yüksek lisans ve doktora düzeyinde tez çalışmaları olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Türkistan coğrafyasında büyü temelli herhangi bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması çalışmanın konusu olarak karar kılmamızda bize yardımcı olmuştur. Bu hususların tamamı göz önünde bulundurulunca tez çalışmasına özgünlük getirmektedir. Bu çalışmanın, kendisinden sonra yapılacak olan diğer çalışmalara kaynak olabileceği düşünülmektedir.

D. Kapsam ve Sınırlar

Bu çalışma tez başlığında da yer alan *Kırgız Türkleri* ifadesinde olduğu üzere Kırgız Türklerinin halk inançlarındaki büyü ile ilgili pratiklere dikkat çekmektedir. Söz konusu ifade doğrultusunda ağırlıklı olarak Kırgızistan’da yaşayan Kırgız Türkleri kaynak kişi olarak hedef alınmıştır. Ancak tezin yazım süreci esnasında yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 adlı pandemi sebebiyle ülkelerin izolasyon sağlama düşüncesiyle kapanıp seyahat kısıtlamaları getirmesi sonucunu meydana getirmiştir. Bu sebeple sadece Kırgızistan’da yaşayan Kırgız Türkleri değil Türkiye’de yaşayan Kırgız Türkleri de kaynak kişi olarak kullanılmıştır. Bu hususta kaynak kişiler tarafınca yanlış bilgilendirilmemek için seçtiğimiz kaynak kişilerin Türkiye’ye yeni gelmiş ve hayatının büyük bir kısmını Kırgızistan’da yaşamış olmasına dikkat edilmiştir. Böyle kaynak kişiler neticesinde herhangi bir yanışa sebebiyet verilmesinin önüne geçmek istenmiştir.

Tez başlığında yer alan *Halk İnançlarında Büyü* ifadesiyle toplumun zihninde yer alan ve akla ilk bakışta olumsuz çağrışımlarda bulunan büyü ve büyücü ikileminin dışına çıkmak istenmiştir. Bu sebeple insanın hayatı boyunca hemen hemen her alanda yaşamının kolay geçmesi, isteklerinin kısa zamanda olması gibi çeşitli sebeplerle büyülere başvurur. Buna rağmen toplum bilimsel adlandırmasını bilmediği için bu tip pratiklere daha genel bir tanım yaparak gelenek ve görenek olarak tanımlamaktadır. Ancak ilmî olarak bu pratiklerin adlandırılması sempatik büyü ve tersine çevirme (allopatik) büyüdür. Bu bağlamda tezin başlığında yer alan ifadenin daha bilimsel bir tavır alma maksadıyla başlıkta çerçevesi çizilmek istenmiştir.

E. Yöntem

Çalışmaya literatür taraması ile başlanıp büyü ile ilgili yazılmış olan eserler okunup fişlendi. Öncelikle çalışmanın altyapısı oluşturuldu. Büyünün tanımı, tasnifi ve türleri gibi konular başlıklar halinde fişlenen metinlerden tez metnin bölümleri oluşturuldu. Çalışmada, Kırgız Türklerine ait 168 büyü tespit edilmiştir. Tespit edilen 168 büyü ile ilgili pratiklerden birebir aynı olanlar ve benzerlik gösterenler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Derleme sırasında alan araştırma metotlarından görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Görüşme yönteminde, bilgi toplamak için özen ve titizlikle kaynak kişiler seçilmiştir. Görüşme öncesi hazırlanan sorular kaynak kişilere yöneltilmiş, alınan cevaplar doğrultusunda derleme yapıp tez metni ortaya konulmuştur. Tüm bunlar yapılırken kaynak kişilerin izinleri doğrultusunda kayıt altına alınmıştır.

Çalışma konusundan dolayı derleme esnasında birtakım zorlukları beraberinde getirmiştir. Bunun en başında gelen zorluk ise büyü kavramının insanlarda kötü bir çağrışıma sebebiyet vermesi olmuştur. Bu durumdan dolayı sorun yaşamamak için büyü, efsun ve sihir gibi sözcükleri kullanmaktan ilk etapta kaçınılmıştır. Konuyla ilgili başka kavramlar üzerinden çağrışımlarla hareket ederek sağlıklı bir zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ilgili kavramlar telaffuz edilerek kaynak kişilerde güven duygusu sağlanmıştır.

Çalışma hazırlanırken sadece kaynak kişilere bağlı kalınmayıp daha önce yapılan çeşitli kitaplar, tezler ve makalelere başvurularak gerekli fişlemeler tarama yöntemiyle yapılmıştır. Bunun sebebi içeriği zenginleştirmek çabasıdır. Zengin bir sözlü kültür geleneğine sahip olan Kırgız Türklerinin destancılık geleneğinden faydalanarak tespit edilen büyü ile ilgili pratikleri pekiştirmek maksadıyla bu destanlardan örnekler verilmiştir. Sadece destanlarla da bağlı kalmayarak ninniler, çocuk şarkıları, tekerlemeler gibi çeşitli sözlü kültür örneklerinde de uygun görülenler örnekler çalışmada kullanmaya gayret edilmiştir.

Çalışmada hem kaynak kişilerden hem de yazılı kaynaklardan elde edilen tespitler sade ve açık bir şekilde tez metninde verildi. Ardından amaç, yapı ve yöntemine göre büyülerin sınıflandırılması tarafımızca yapıldı. Bu kısma ek olarak büyü icra edilirken varsa kullanılan eşyalar belirtilip bitirildi. Her bölüm sonunda değerlendirme yazısı

yapılarak tespit edilen büyü pratikleriyle ilgili yorumlar yapıldı. Bu sayede elde edilen bulgular yorumlanarak tez metni haline getirildi.

Son olarak Kırgız Türkleri ile Anadolu Türklerinin ortak kültür belleklerine sahip olması sebebiyle Kırgız Türklerinde tespit edilen büyü ile ilgili uygulamaların benzer veya aynıları Anadolu'da mevcut ise tez çalışmasına dâhil edilerek yazılmıştır. Bunun yapılmasının temel sebebi ise halk biliminin birleştirici, kimlik inşa edici rolünden faydalanmak istenmesidir.

Bu çalışmada Kırgız Türklerinin halk inançlarında büyüün rolü ve işlevini çözümlenmesi yapılmıştır. Elde edilen bulguların çözümlenmesiyle beraber alana büyü motifiyle ilgili derinlemesine bakış katacağı düşünülmektedir.

F. Büyü ile İlgili Yapılan Doğrudan Çalışmalar

Tez çalışması için yapılan literatür taraması sonucunda büyü, efsun, sihir gibi anahtar sözcüklerin içerdiği çok fazla eser adına rastlanılmamıştır. Tespiti yapılan eserlerin daha çok eser başlığında yer almayan ancak eserin içinde büyü konusuna ışık tutan ve büyü motifine önemli bir yer barındıran eserler tespit edilmiştir. Tespit edilen eserler iki çeşittir. Birincisi direkt olarak büyüün tanımı ve tasnifini barındıran eserlerdir. İkincisi ise Türk kültüründe büyü ile ilgili yapılan çalışmalarıdır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda halk bilim, antropoloji, sosyoloji ve din alanlarda yayınlanmış eserleri görmek mümkündür. Her alan kendi inceleme yöntemlerini kullanarak konuya farklı bir bakış açısı kazandırdığı tespit edilmiştir. Burada paylaşacağımız eserler ağırlıklı olarak Halkbilim alanındaki eserler olacaktır. Literatür taraması sonucunda büyü ile ilgili çalışmalara kitap, tez, makale başlıkları altında yayımlandıkları yıla göre kronolojik sırayla aktarılacaktır.

F.1. Kitaplar

Bu bölümde çok fazla eser olması sebebiyle araştırma konusu ile ilgili sadece müstakil çalışmalar açıklama ile verilmiştir. Eserin içerisinde bir bölüm veya kısım olarak geçen büyü ile ilgili çalışmaların ise önemli bir kısmını sadece eser adı olarak verilmesi tercih edilmiştir.

James George Frazer *Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma* (2004) başlıklı eser büyü konusıyla alakalı ilk ciddi çalışma olmasıyla bilinmektedir. Eserde insanlık tarihinin büyü, din ve bilim aşamalarından geçtiğini, güçler eşitliğinin olduğu ilk dönemde büyücülük etkili olmuştur. Ardından doğa ile doğaüstü güçlerin insandan güçlü olduğu dönem gelmektedir. İşte bu dönemde insanlık dinin etkisi altındadır. En son olarak ise doğa ve doğa yasalarının keşfedildiği dönem gelmektedir. Bu dönem ise bilim dönemidir. Frazer yazdığı bu eser ile birçok alanda öncü haline gelmiştir.

Bronislaw Malinowski tarafından *Büyü, Bilim ve Din* (1990) adlı eser sosyal antropoloji alanında yazılmıştır. Eserde ilkel insanın büyü ve din üzeri tasavvurlarını anlatmaktadır. Büyüsüz ve dinsiz toplumun olmadığını savunmaktadır. Büyünün amacı olduğu dinin ise birer buyruklardan yani dogmatizmden oluştuğunu savunmaktadır. Malinowski eserinde büyü uygulamaları, kara büyü ve büyü formülleri olmak üzere ilkel insanın yaşantısında büyüye neden başvurduğunu ve nasıl uyguladığını anlatmaktadır.

100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat (1971) adlı eser Sedat Veyis Örnek tarafında yazılmıştır. Eser soru cevap şeklinde ilerlemektedir. Eser Temel kavramlar, büyü, sanat, efsane olmak üzere dört bölüm yer almaktadır. Büyünün işlenişi bakımından ve Türkiye'deki ilk müstakik çalışma olması sebebiyle temel eser olarak değerlendirmek mümkündür.

Mircea Eliade *Okültizm, Büyü ve Kültürel Modalar* (2019) başlıklı eser derleme niteliğindedir. Toplam altı bölümden oluşmaktadır. Yazar ilk dört bölümde direkt olarak büyüye girmemiş çeşitli konu başlıklarıyla bir zemin aramıştır. Beşinci bölümle beraber Avrupa büyücülüğüne dair bazı saptamalar başlığıyla büyüye geçiş yapmıştır. Avrupa'daki büyü ile ilgili pratiklerin Hristiyanlık öncesine ait büyü pratikleri olduğuna dikkat çekmektedir. Eserin son bölümünde ise ruh ile ilgili konular işlenmektedir.

Anadolu Büyüleri (1987) adlı çalışma İsmet Zeki Eyüpoğlu tarafından yazılmıştır. Eserde Anadolu'daki hastalıkları gidermek, evin veya toprağın bereketi, evlenmek,

nazar, muska gibi günlük hayattaki hemen hemen her konuda kaçınma uygulamaları anlatan bir çalışmadır.

Arif Arslan *Büyü, Fal ve Kehanet* (2002) adlı çalışmasını yazmıştır. Eserde kara büyüler başta olmak üzere birçok büyüün varlığı gösterilmiştir. Büyü icracıları yani direkt olarak büyücülerden alınan bilgilerle eserin yazıldığı dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra fal ve kehanet motifiyle ilgili olarak da paylaşımlar bulunmaktadır. Bu hususta da yine icracılardan elde edilen bilgiler kullanılmıştır.

Dinin İki Kaynağı Büyü ve Şaman Sembolizmi (2019) Göktuğ Halis tarafından yazılmıştır. Eser büyü meselesini dinler felsefesi alanıyla ele almaktadır. Neolitik, Antik ve Semavi dinlerin köklerine felsefi açıdan yaklaşımla ele alınmıştır. Büyü konusuna felsefi bir yaklaşım kazandırılması yönüyle büyü konusuna derinlik kazandırmaktadır.

Yukarıda adı geçen eserler dışında birçok eser bulunmaktadır. Bunların çoğu eserin içinde bölüm olarak büyü konusunu kapsamaktadır. Bu eserler şu şekildedir: Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar* (1972), *Eski Türk Dini Tarihi* (1976); Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi* (1976); Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* (1990); Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler* (1992), *Şamanizm* (1999), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (2000), *Dinler Tarihine Giriş* (2003); Giovanni Scognamillo ve Arif Arslan, *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Büyü* (1999); Saadettin Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini* (2000); Marcel Mauss, *Sosyoloji ve Antropoloji* (2005); Sigmund Freud, *Totem ve Tabu Büyü, Gelenek, Korku ve Yasak* (2015); Lucien Levy-Bruhl, *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler* (2016).

F.2. Tezler

Yüksek Öğretim Kurumu, tez veri tabanında bulunan büyü ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin bu başlık altında değerlendirilmiştir. Tespit edilen tezler kronolojik sıraya göre verilmiş olup belirlenen tezler yüksek lisans ve doktora alanında yazılmıştır. Tespitimize göre veri tabanında yer yapılan tezlerin sayısı dokuz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tezlerin bir tanesi doktora, sekiz tanesi yüksek lisans tezidir.

Yüksek Öğretim Kurumu, tez veri tabanında elde edilen verilen sayesinde ilk çalışmanın yakın zamanda yapıldığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışma 2014 yılında Mert Can Alemdar tarafında yazılan *Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi* başlıklı yüksek lisans tezidir. Tez çalışması büyü ve fal motiflerinin Güney Sibiry Türk destanlarındaki önemini tespit etmek amacıyla yazılmıştır. Güney Sibiry Türk destanlarında büyü ve fal motiflerinin kullanımı ile örnekler verilerek açıklanmıştır.

Tez veri tabanında tespit edilen ilk ve tek doktora çalışması ise Bilge Esirgen tarafında 2014 yılında yayımlanan *Anadolu Türk Halk Anlatılarında Büyünün İşlevi* başlıklı çalışmadır. Çalışmada halk anlatılarından hareketle Türk kültüründen büyüün işlevi araştırılmıştır. Çalışmada büyü ritüelleri işlevsel halkbilim yöntemiyle incelenmeye çalışılmıştır.

Ayşegül Yıldırım, *Masallarda Büyü Motifi ile Gerçekleşen Dönüşümler* (2016) başlıklı yüksek lisans tezini Türk halk bilimi alanında yapmıştır. Tez çalışması adından da anlaşılacağı üzere masal örneği üzerinde durulmuştur. Çalışmada masallarda yer alan kişi, karakter veya varlıkların büyülere maruz kalmasıyla canlı veya cansız bir başka varlığa dönüşümleri incelenip açıklanmıştır.

Cafer Erdal *Türk Kültüründe Büyüler (Konya Örneği)* (2019) başlıklı yüksek lisans tez çalışmasıyla alana katkıda bulunmuştur. Tez çalışması adından da anlaşılacağı üzere Konya yöresine ait büyü ile ilgili pratikler derlenmiştir. Büyüler derlendikten sonra ilgili başlıklar altında verilmiştir. Daha sonra bu büyü pratiklerini amaç, yöntem, yapı gibi çeşitli şekilde hangi büyüye ait olduğu yazılmıştır.

Büyü ile ilgili Türk halk bilimi alanında yapılan *Kütahya'da Büyü ve Büyü İle İlgili Uygulamalar* (2020) başlıklı yüksek lisans tezi, Bilal Ordu tarafından yazılmıştır. Tez çalışması, Kütahya'daki büyü ile ilgili pratikleri tespit etme üzerine bir incelemedir. Çalışma için bir derleme yapıldığı görülmektedir. Ayrıca memorantlarla tez çalışması desteklenmiştir.

Anadolu Sahası Türk Masallarında Büyü, Büyücülük ve Kocakarı (Cadı) İlişkisi (2020) başlıklı yüksek lisans tezi Kübra Erdoğan tarafından yazılmıştır. Çalışmada otuz üç masalın söz konusu olduğu tespit edilmişti. Bu masallarla beraber büyü kelimesinin ağırlıklı olarak kelime anlamına odaklanılmıştır. Tez çalışmasında masallardaki büyü motifinin eski Türk inanç sistemiyle bağlantısı tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bilal Öztekin, *Anakronik Bir Olgu Olarak Büyü ve Van'da Büyü Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma* (2021) başlıklı yüksek lisans tez çalışması halkbilim alanında yapılmış bir başka çalışmadır. Çalışmanın adında da anlaşılacağı üzere tez çalışması Van ili ile sınıflandırılmıştır. Tez çalışmasında ayrıca büyülerin semavi dinlerdeki yeri ve günümüzdeki durumu hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

Rumeysa Yıldırım tarafından *Çanakkale Merkez İlçe ve Yakın Köylerinde Falcılık ve Büyücülük* (2022) başlıklı yüksek lisans tezi fal ve büyü ağırlıklı bir tez metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın kapsama adından da anlaşıldığı üzere Çanakkale yöresiyle sınırlıdır. Burada önemli olan husus ise Tahtacı Türkmenlerine ait büyü ve fal motiflerine yer verilmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra tespit edilen fal ve büyü motiflere eski Türk kültüründe bulunan fal ve büyü çeşitleri ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Rıfat Ocak, *Midyat ve Çevresinde Sihir ve Büyü Uygulamaları* (2022) başlıklı tez çalışması şu ana kadarki tespit edilen son tez çalışmasıdır. Çalışmada büyüün uygulama yöntemlerini içermektedir. Tez çalışması Midyat merkez olmak üzere dar bir alanda büyü ile ilgili pratikleri tespit ve incelemesini içermektedir. Buna ek olarak çalışmada büyü ile ilgili kavramların tarihsel sürecine de yer verilmiştir.

Türkiye’de yapılan büyü ile ilgili tez çalışmalarına bakıldığında sayıca az çalışmanın olduğu dikkat çekmektedir. Mevcut çalışmaların bir kısmı Anadolu coğrafyasında yapılan derleme yöntemiyle hazırlanmış tezlerdir. Bu tezler genel olarak alan araştırması ile hazırlanmıştır. Geri kalan tezlerin ise Türk kültüründe destan, halk anlatıları ve masallar özelinde olduğunu görülmektedir. Kırgız Türklerinin halk inançlarında herhangi bir büyü, sihir, efsun adlı tez çalışması tespit edilmemiştir.

F.3. Makaleler

Büyü ile ilgili yapılan makale çalışmalarına bakıldığında “büyü” merkezli çalışmanın çok fazla olmadığı tespit edilmiştir. Daha çok büyüye paralel çalışmaların yapıldığı dikkat çekmektedir. Bunların içerisinde de en çok nazar konulu çalışmalar yer almaktadır. Bu sebeple büyü ile ilgili makalelere bakarken nazar başta olmak birçok çalışma taranmaya özen gösterilmiştir. Tespit edilen çalışmalar kronolojik sırayla verilmiştir.

Türkiye'nin önde gelen halk bilimcilerinden biri olan Orhan Acıpayamlı büyü ile ilgili de çalışmalarda öncülerden biri olmuştur. 1962 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan *Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar* başlıklı makalesi alana dair ilk çalışma olduğu tespit edilmektedir. Çalışmada nazardan korunma yöntemlerinden bahsedilmiş olup uygulama ve kaçınmalarda varsa temas ve taklit büyülerinin kullanımı açıklanmıştır.

Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar (2004) başlığını taşıyan makale Nilgün Çıblak tarafından yazılmıştır. Çalışmada nazarın toplumdaki yeri açıklanmıştır. Bunun yanı sıra yazılı ve sözlük kaynaklardan tespit edilen nazar ile ilgili çeşitli inanış ve uygulamalar üzerinde durulmuştur.

Yahya Mustafa Keskin'in *Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elazığ Örneği* (2008) adlı makale çalışması sosyoloji alanında yapılmış bir çalışmadır. Çalışmada, Elazığ bölgesindeki nazardan korunmak için yapılan pratikler üzerinde durulmuştur. Bu pratiklerin içerisinde büyü ile ilgili bağlantılar olduğu tespiti yapılmış olup tüm bunların eski Türk inanç sistemiyle alakalı olduğu sonucuna varılmıştır.

Hitit döneminde büyü ve büyü ile ilgili pratikleri konu alan Esmâ Reyhan'ın iki makalesi bulunmaktadır. Bunlar *Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük* (2008) ve *Hitit Örneği Üzerinden Eskiçağ'da Toplumsal Yapı ve Büyü İlişkisi* (2021) başlıklı eserlerdir. Bu çalışmalarda genel olarak Hitit uygarlığı içinde büyü ve büyü ritüelleri konu alınmış olup büyü'nün toplumdaki yeri ve önemi çalışılmıştır.

Çiğdem Kara ise çalışmasında yukarıdakilerden farklı bir çalışma yapmıştır. *Büyü, Sivas ve Miras* (2015) adlı çalışmasında Sedat Veyis Örnek'in *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* adlı eserini büyü açıklaması ve yöntemleriyle yazmıştır.

Kırgız Türklerinin halk inançlarında büyü ile ilgili pratikleri konu alan tek çalışmayı ise *Kırgızlarda Efsun (Büyü) Temelli Dualar, İnançlar ve Uygulamalar* (2016) başlıklı çalışmayla Mehmet Çeribaş yapmıştır. Çalışmada günümüzde bile animist gelenekleri görmekte olduğumuz Kırgız Türklerinde eski Türk inanç sistemi ile İslam'ı uyumlu hale getirerek çeşitli dönemler veya olaylarda, günlük yaşantılarında büyü ile ilgili pratikleri ve bu pratikleri icra ederken çeşitli efsunlu sözler çalışılmıştır.

Antik Dünyada Büyü ve Büyü Ritüelleri (2018) başlıklı makale Ahmet Türkkın tarafından yazılmıştır. Çalışmada özellikle Roma döneminde büyü ritüelleri ve büyü'nün antik dönemdeki izleri konu olarak ele alınmıştır. Bu çalışma Eskiçağ tarihi alanında yazılmış bir eser olma özelliği taşımaktadır.

G. Büyü ile İlgili Yapılan Dolaylı Çalışmalar

Yukarıda verilen eserler dışında kitap, tez ve makale olarak dolaylı yoldan büyüü konu alan eserler aşağıda verilmektedir. Bu eserler doğrudan büyü ile ilgili olmamasına rağmen konuları ve çalışma alanları olarak büyü konusu ile temas halindedir. Bu eserlerin bir kısmı aşağıda verilmektedir.

G.1. Kitaplar

Araz F (1995) Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Kalafat Y (1996) İslamiyet ve Türk Halk İnançları, Çobanoğlu Ö (2003) Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Deliorman A (2009) Türk Kültüründe Bozkurt, Kalafat Y (2009) Ahlatşahlar'dan Günümüze Bitlis ve Çevresinde Halk İnançları, Duman M (2011) Trabzon Halk Kültürü, Kalafat Y (2012) Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı, Kalafat Y (2012) Gregoryan Türklerde Halk İnançları, Bayatlı NY (2012) Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları, Yolcu MA (2014) Türk Kültüründe

Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar, Ersoylu H (2015) Türk Kültüründe Kuşlar, Çolak F (2015) Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği, Şişman B (2017) Türk Kültüründe Evlilik, Bayat F (2018) Türk Kültüründe Kadın Şaman, Tozlu S (2018) Çorum Halk İnançları ve Halk Hekimliği, Dağı F (2020) Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği, Keskin A (2020) Türk Kültüründe Alkışlar ve Kargışlar, Baysal N (2020) Türk Halk Kültüründe Su, Onay İ (2020) Türk Kültüründe Şamanist Hava Büyücülüğü: Şamanlar Yadacılar ve Yada Taşı, Çeribaş M (2021) Kadirli Folklorunda Eski Türk İnançları, Aydoğan HA (2022) Türk Kültüründe El Sembolü.

G.2. Tezler

Öngel G (1997) Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar, Cin F (2004) Ceyhan Yörüklerinde Halk Kültürü Araştırmaları, Uçak S (2007) Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği, Kurum U (2008) Düziçi'nde Halk Hekimliği, Baysa M (2010) Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü, Kayalı N (2010) Mersin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Bulut B (2014) Türk Halk Kültüründe Çoban, Göçer Ö (2015) Adana İli Karaisalı İlçesi Halk Kültüründe Halk İnançları, Bayramlar ve Törenler, Hamarat H (2017) Bingöl Alevi Toplumunda Halk Kültürü Unsurları, Saygı E (2018) İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği.

G.3. Makaleler

Sever M (2004) Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve, Sol S (2007) Edirne'de Halk Hekimliği, İzgi MC (2012) Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış, Acar VH (2017) Türk Halk Hekimliğindeki Ocak Çeşitleri, Acar VH (2018) Moğollardan Anadolu'ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme, Irmak Y (2018) Bingöl Halk Hekimliği, Görgeç C (2019) Manavgat Yöresinde Halk Hekimliği Uygulamaları, Yalçinkaya F (2019) Halk Hekimliğinde Sağaltma Yöntem ve Teknikleri, Başaran U (2021) Geleneksel Sağaltma Yöntemlerinde Toprağın Kullanımı Üzerine, Yılmaz S (2021) Geleneksel Tedavi Uygulamaları Kapsamında Sağaltım Ocakları ve Tedavi Yöntemleri, Aslan E (2021) Şamanizm ve Şamandan Aşığa İntikal Eden Trans Olgusu, Bayat F (2022) Türk Kültürünün İki Söyleyici Tipi-Şaman ve Destan Anlatıcısı.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜ TANIMI VE TÜRLERİ

1.1. Büyünün Tanımı

1.1.1. Büyünün Sözlük Anlamı

Çalışmada ilk olarak büyü kelimesinin terim anlamına bakıldığında TDK Türkçe Sözlük'te tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, sihir olarak açıklanmaktadır. Yine aynı sözlük ve ilgili maddede mecazi anlam olarak ise karşı durulmaz güçlü etki olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998: 369). Tuncer Gülensoy büyü kelimesinin, Eski Türkçede sihirbaz, büyücü, bilgin, bilge anlamına gelen böğü kelimesinden geldiğini söylemiştir. Büyü kelimesi ise Türkiye Türkçesinde afsun, sihir, füsün kelimelerini karşıladığını aktarmıştır (Gülensoy, 2007: 197).

Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi isimli çalışmasının ilk cildinde Kızık boy adının anlamını büyü kelimesiyle ilişkisi olduğunu söyler. Büyü kelimesinin ise Eski Türkçede sihirbaz, din adamı gibi anlamlara geldiğini söylemiştir. (Ögel, 2003: 339). İfade ettiğimiz Eski Türkçe böğü kelimesi, yine aynı dönem olarak değerlendirilen Eski Uygur Türkçesinin kelime hazinesine baktığımız Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde ise hekim, bilgili kişi anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca böğülük kelimesi bilgelik, âlimlik; böğüş sözcüğü hikmet, marifet, bilgi; böğülänmək kelimesi güvenmek, itimat etmek şeklinde aktarılmıştır (Caferoğlu, 1968: 49). Kaşgarlı Mahmut, Dîvânü Lugâti't Türk'te büyü kelimesinin bilge kişi anlamına geldiğini ve pekiştirme ifadesiyle ise sözcüğün büyü bilge şeklinde kullanıldığını açıklamıştır (Mahmûd el-Kâşgarî, 2007: 211). Kaşgarlı Mahmut'un yine aynı eserinde büyü kavramını açıklamak için arwış ve yelwi kelimelerinin de büyüye karşılık olarak kullanıldığını görmekteyiz (Mahmûd el-Kâşgarî, 2007: 114-362). Büyü kelimesinin

ortaya çıkışı ve çıktıktan sonra önem kazanarak anlam genişlemesine uğradığını aktardığımız bilgilerce görebilmekteyiz.

Son olarak kelimeyi daha iyi tahlil edebilmek için günümüz Türk lehçelerinde büyü kavramının neye denk geldiğine bakmakta fayda olacaktır. Azerbaycan Türkçesinde cadu, sehr ovsun; Başkurt Türkçesinde sihir, tılsım, arbav; Kazak Türkçesinde buyıv, siykır, arbav; Özbek Türkçesinde sehgärlik, cädugärlik; Tatar Türkçesinde sihir, tılsım; Türkmen Türkçesinde cadı; Uygur Türkçesinde sihirlik, cadu, äpsün kelimeleri büyü kavramını ifade etmek için kullanılmaktadır. Çalışmamızın ana odağı olan Kırgız Türkçesinde ise siykır, arbo, azğıru ifadeleri büyüü karşılamaktadır (Ercilasun vd. 1991: 88-89).

1.1.2. Büyünün İlmî Tanımı

İnsanlığın en eski toplumlarından bugüne kadar hemen hemen her toplumda insanüstü güçlere rastlamak mümkündür. Tabiatla başa çıkmak, tabiatı kontrol altına almak veya kıtlık, savaş, doğum, evlenme ve ölüm gibi insan hayatında önemli bir yer tutan birçok alanda insanüstü güçlere sığınmak, onlara yakarmak veya dinî törenlerde kurban adayıp sunmak pek çok defa gözlemlenmiş olaylardır. Tarihin en eski topluluklarından biri olan Türklere de hastalıklara çareler bulup tedavisine girişmek, özel günlerde kamlardan yardım dilemek ve geleceği görme arzusu gibi birçok ritüele rastlanılmaktadır. Kamların toplumdaki konumunun değişimiyle beraber büyü ihtiyacı ile yapılan uygulamalarla bireysele dönmüştür.

Frazer büyüü, verimsiz bir sanat olarak yani yanlış bir bilim (false science) olarak değerlendirmektedir. Büyü, insanı aldatan bir rehberdir. Çünkü doğanın kanunlarını taklit eden yapay bir sistemdir (Frazer, 2004: 11). Malinowski ise büyüü ilkel toplumlardan beri var olduğunu vurgulamıştır. Başlangıçtan beri insanın hayati konularını ele alıp, insan aklının yetmediği tüm olayların tamamlayıcısıdır. Büyü, her yerde hüküm sürebilir fakat evrensel bir güç değildir. Büyü sadece insanın ruhunda yer alan ve büyüyle ortaya çıkabilen, kendisini ses ve ritüelin uygulanması yoluyla aktarılan bir güçtür. Büyü, hiçbir zaman, nesnelere içinde bulunan ve etkisi insandan bağımsız olan doğa gücü olarak tasarlanmaz aksine insan onu kendisine doğaya ilişkin alışılmış bilgileri aktaran sıradan olaylar aracılığıyla keşfedip öğrenemez. İnsanın

içine kapatılmıştır ve yalnız büyü halefliliğinin katı kurallarına göre, inisiyasyon ve eğitimle insandan insana aktarılabilir (Malinowski, 1990: 64-66). Lévy-Bruhl, büyüü kısa ve net bir şekilde mistik deneyim olarak açıklayıp detaylandırmıştır. İlkel insanlar bu mistik deneyimi kendisinden olmayan, farklı bir dünyaya ait olan olağanüstü varlıklarla iletişime geçerek sağlamışlardır. İlkel insanın düşünce sistemine göre kişinin hayatında karşılaştığı ve başına gelen her türlü kötülükte muhakkak olağanüstü bir varlığın olağandışı bir müdahalesi bulunur. Bu sebepten dolayı ilkel insanlar, günümüz insanları gibi bir kötülük veya bir sorun yaşadıkları zaman bunun sebebini kendi başarısızlıkları olarak görmeyip mutlaka olağanüstü bir varlığın olağandışı müdahalesi olarak yorumlamışlardır (Lévy-Bruhl, 2016: 32-52). Mauss ise büyüün ayinsel yönüne dikkat çekmiştir. Öyle ki Mauss, insanların yapmış oldukları uygulamaların büyü olarak adlandırılabilmesi için tekrar edilmesi ve bu insanların tüm bu uygulamalara inanç getirmesi gerekir. Geleneksel olaylar biçiminde açıklanan büyü uygulamalarının şekli, bir kişiden bir başka kişiye aktarılabilen ve törenler düşünce yoluyla fikren benimsenebilmektedir. Tanımları, şekilleri ve uygulamaları büyü ritüellerinden farklı olsa da hukuki eylemler, dinî ayinler ve teknik gibi pratiklere dayalı eylemler, büyü ritüelleriyle karıştırılmaktadır. Hukuki ve dini ritüellerin içinde ayinlerin olmamasına rağmen zamanla törensel uygulama şekline döndüğü görülmektedir. Büyü tekniğini olağanüstü güçlerden değil mekanik sitemlerden aldığı ifade etmiştir. Dinî törenler, tanrı veya tanrılara adakların sunulduğu, çeşitli dini şarkıların(ilahi) okunduğu ve kurbanlar kesildiği dini ritüellerdir. Büyü ritüellerinin tüm bu törenlerden uzak olduğu için dinî uygulama ve ritüellerden bir bakıma ayrılmaktadır (Mauss, 2013: 70-74).

Türk aydın ve bilim insanlarını açıklamalarında gördüğümüz büyü tanımı ise çalışmamızda büyüün dikkat çektiği yönü olmaktadır. Boratav, iyi veya kötü türlü sonuçlar elde edebilmek için doğayı, doğanın kanunlarını ve hayatın akışına olağan şeklini değiştirmek veya kontrol edebilmek için yapılan işlem ve ritüellerin tamamına büyü denildiğini ifade etmektedir. (Boratav, 2016: 106) Örnek, büyüü temellinde tabunun, çaresizlik, istek, çağrışım gibi psikolojik sebeplerin olduğu belirli bir kuralları olan aynı zamanda icracılarının büyücüler olduğu pratik bir sanat olarak ifade etmektedir. Tüm bunlara ek olarak tanrısal olanla ve öte dünyaya ilgisinin olmadığı, genel olarak dinin karşısında yer aldığını, olumlu veya olumsuz ile ilgilendiğini

ortasının olmadığını ayrıca kendi içinde kapalı olarak devam ettiğine bir cemaatinin olmadığını da ifade etmiştir (Örnek, 1971: 52). Haçerlioğlu, *Dünya İnançlar Sözlüğü* adlı eserinde ise büyüü araştırmacılar tarafından insanlığın en eski dini olarak kabul edildiğini söyleyip büyüü “Doğaüstü güçlerle doğanın etkilenebileceği inancı” şeklinde ifade etmiştir (Haçerlioğlu, 2000: 93). Son olarak Çeribaş ise Diyanet İslâm Ansiklopedisi’nde büyüü “tabiatüstü güçler yardımıyla tabiatı etkileyerek olağanüstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetlerin tümü” şeklinde açıklamış olup bu ifadeler aslında Örnek’in büyüü tanımına yakın bir ifade olduğunun altını çizmiştir (Çeribaş, 2016: 181).

1.2. Büyünün Tasnifi

Büyü tasniflerine baktığımızda genel olarak çeşitli sebepler dolısıyla farklı şekilde sınıflandırılmış olsa da birçoğunda Frazer’in çalışmasının temel alındığını görmekteyiz.

Frazer’a göre büyüü benzerlik ve yakınlık ilkesi olarak adlandırdığı iki temel ilke üzerinde durmuştur. Benzerlik ilkesi, temel olarak taklit ögesi etrafında şekillenmiştir. İcracı yani büyücü bir durumu benzeri ile taklit edip etkileyebilmesi hadisesidir. Diğer husus olan yakınlık ilkesi ise temel olarak temas ögesini etkisi altına almış ve temas ögesini kullanmaktadır. İcracı bu durumda ise bir durumu mistik bir şekilde benzer veya zıttı şekilde temasta bulunarak etkisi altına almaya çalışmaktadır. Tüm bunların dışında Frazer, büyüden bahsederken pratik ifadesini kullanmaktadır. Pratik büyüü olumlu ve olumsuz iki başlıkta incelemektedir. İnsanoğlunun kıtlık, sefalet gibi olaylarla karşılaşmak istemeyip doğadan bereket umduğu ve yine doğadan yardım istenilen durumlarda başvurduğu olguya olumlu büyüü demektedir. Olumsuz büyüü ise kaçınma olarak bahsettiğimiz birtakım zararlı olay ya da kötü ruhlardan kaçınmak veya korunmak için icra edilir (Frazer, 2004: 10-20). Birer örnekler vermek gerekirse Kırgız Türkleri Nevruz zamanı yeni yıla girerken saf ve temiz olmak maksadıyla Türk kültüründeki su iyesini kullanarak okunmuş suları evlerine saçarak olumlu büyüüye başvurmuş olurlar. Olumsuz büyüüde ise sevenleri ayırmak, haz edilmeyen veya mefret edilen kişilerin huzur ve mutluluklarının kaçırılması için yapılan ritüeller başlıca örnek olarak verilebilir.

İlkel insanlar, Lévy-Bruhl'e göre doğal ve doğüstü olarak iki farklı deneyime sahiptirler. Bu iki deneyim özünde farklı şeylermiş gibi algılansa da aslında mistik deneyim dediğimiz gerçekliğe aittir. Bu yüzden ki mistik deneyimler ile ilkel insanın diğer deneyimleri, sürekli beraber olmuştur. Mistik deneyimler, ilkel insanın zihninde olağanüstü olmasında dolayı burada farklılaşır. Olağanüstülük, beklenmedik bir zamanda, ansızın olağanüstü bir durumun, olgunun veya gücün varlığını hissetmesidir. Olağanüstü bu olaylar aslında ilkel insana, kötü vaziyetlerin yaşanacağına dair bir habercidir. Tüm bunlar ilkel insan için şanssızlık, uğursuzluk yorumlanır. Bizim şans, kaza, rastlantı dediğimiz şeyler ilkel insanlar mistik bir deneyim olarak hissetmekte ve kabul etmektedirler. Lévy-Bruhl'e göre mistik deneyimlerin sınıflandırılması mümkün olmamakla beraber üç ana husustan bahsetmek gerekmektedir. 1. Olağandışı bir şeyle karşılaşılacak durumlar; 2. Düşler ve görülen hayaller; 3. Yaşayanlara varlıklarını ve eylemlerini çeşitli şekillerde ifşa eden ruhlar ve ölümler. Birçok çeşidi olan mistik deneyimlerin temelde bir ortak özelliği bulunmaktadır. Tüm bu mistik deneyimlerin arka planında duygusallığa sahip olup ilkel insanlar mistik deneyimin arka planında var olan nesne, varlık ya da olguyu daha iyi nasıl tanım ya da daha iyi nasıl anlarını sorularına cevap aramadan bu duygusallık ile karşılaştıkları olağanüstülüklerden kurtulmaya çalışmaktadırlar. Çünkü o anda o korku tüm benliklerini sarmaktadır (Lévy-Bruhl, 2016: 26-72).

Mauss büyü ritüellerini hareket ve sözlü olarak iki kısımda incelemiştir. Hareket odaklı ritüeller bireysel heyecan ve tutkunun şekilsel ifadesi iken sözlü ritüeller ise okuyup üflemler olarak açıklamıştır. Hareket odaklı ritüelleri kendi içinde soyut tasvirler, somut kişisiz tasvirler ve somut kişili tasvirler olarak üçe ayıran Mauss kişisiz tasvirler olarak simyacılar ve hekimlerin ortaya çıkardığı yasalar olarak açıklamıştır. Somut kişili tasvirler ise kişilerin düşünceleri törenlerinde büyüsel niteliklerini gösterdiği tasvir olarak ifade etmiştir. Mauss'un dikkat çektiği en önemli nokta ise benzerin karşıtını yaratarak benzeri ortadan kaldırmaktır (Mauss, 2013: 112-136). Bu hususta ise Frazer'in benzerin benzeri yaratma ilkesine paralel bir tanım karşımıza çıkmaktadır.

Freud büyü animizmin bir tekniği olarak kabul eder ve büyüünün sihirden farklı olduğunu iddia etmektedir. Sihirin etki alanı ruhlar üzerinedir. Sihir, doğüstü güçleri

yatıştırır, sindirir, onları bertaraf eder ya da uzlaşma sağlayıp yanına çekmektedir. Büyüyü ise ruhlarla ya da psikolojik yöntemlerle değil kendine özgü şekilleri kullanır. Yani büyü sihirden farklı kendine has bir durumdur. Freud büyüyü taklitsel ve bulaşıcı olmak üzere ikiye ayırır. Animizmin en ilkel kısmı olarak nitelendirir (Freud, 2017: 118-125).

Gökalp, büyüyü kara ve ak olarak ikiye ayırmıştır. Kara büyü, insanları hasta etmek, öldürmek ve felakete sürüklemek için yapılan büyüdür. Ak büyü ise kara büyü'nün zıttı olup kara büyü yapılmış kişileri tedavi etmek, iyileştirmek maksadıyla yapılan ritüellerdir (Gökalp, 2017: 130). Büyüleri olumlu büyüler ve olumsuz büyüler olarak ikiye ayıran bir diğer isim Boratav'dır. Boratav olumlu ve kötü büyü şeklinde ikiye ayırmıştır. İcracı ritüeli icra ettikten sonra büyücü ve etkilenen kişinin faydasına sonuçlar getiriyorsa olumlu büyüdür. Kötü büyüler ise büyücünün kendisine gelen kişinin niyetini kötü olduğunu bile bile yaptığı büyülerdir. Yalnızca büyücü ile beraber değil art niyetli kimseler kendi başlarına da bu işlemlere başvurabilmektedir (Boratav, 2016: 106-107). Burada en temel fark ise olumlu büyülerdeki gibi sonuca bakılmaksızın daha en başta niyet olarak kötüye kötü büyü şeklinde değerlendirilmesidir. Esirgen ise yapısına göre büyüleri kaçınma ve uygulama olmak üzere iki başlıkta incelemiştir. Kaçınmalar, herhangi bir durumda zararlı etkileri maruz kalmadan önlemeye yönelik davranış biçimleridir. Uygulamalar ise bir olay karışı etki sağlamaktır. Uygulamalar kendi altında karşı uygulamalar olarak ayrılmaktadır. Karşı uygulamalar ise kendisinden önce meydana gelmiş büyülerin etkinliğini kaybettirmek, yok etmek için yapılan davranış ve ritüellerdir (Esirgen, 2014: 80-87).

Sedat Veyis Örnek ise detaylı bir tasnif denemesi yapıp prensip, nitelik ve amacına göre ayırmıştır. Detaylı tasnifi şu şekildedir:

Amaçları doğrultusunda yaptığı bir başka tasnif şu şekildedir:

1. İşleyiş Prensiplerine Göre Büyü Türleri

a) Taklit büyü

b) Temas büyü

2. Yapılan Uygulamanın Niteliğine Göre Büyü Türleri

a) Aktif büyü

b) Pasif büyü

c) Allopatik büyü

3. Yönelinen Amaca Göre Büyü Türleri

- a) Ak büyü
- b) Kara büyü
- c) Kırmızı büyü

4. Yazılı büyü (Örnek, 1966: 34-40).

Örnek, bu tasnifiyle yetinmeyip değinilmeyen hususa değinip tersine çevirme (allopatik) büyüleri uygulanişına göre üçe ayırmıştır:

A. Uzaklaştırıcı Uygulamalar (Defansif Uygulamalar)

- a. Hastalıklarda, ölümden ve diğer felaketlerden korunma
- b. Hastalıklardan kurtulma, iyileşme
- c. Malın – mülkün, evin – barkın korunması

B. Hücum Uygulamaları (Ofansif Uygulamalar)

- a. İnsan hayatına, sağlığına ve mutluluğuna zarar verme
- b. Mala – mülke, eve – barka zarar verme

C. Arzu İle İlgili Uygulamalar

- a. Uygun doğa olaylarını insanların lehine kullanmak
- b. Olaylardan ve benzer şeylerden bir şeyin olup olmayacağını dair sonuçlara varmak, yorumda bulunmak
- c. Doğaüstü kudretleri elde etme isteği
- d. Maddi servete kavuşmak (define, altın, para vb) (Örnek, 1966: 59-60).

1.3. Büyü Türleri

Büyü tasniflerine baktığımızda birkaç farklılık dışında birbirlerine benzer tasnif denemelerini görmekteyiz. Bu sebepten büyü ile ilgili tasnif denemelerindeki büyü türlerini tek tek ortaya dökerek açıklayıp detaylandırmak daha doğru bir yol olacaktır.

1.3.1. İşleyişine Göre Büyüler

1.3.1.1. Temas Büyüsü

Daha önce Frazer'in büyü tasnifinde bahsettiğimiz yakınlık ilkesi ile temas büyülerini açıklamak en doğru tercih. Frazer bununla ilgili nesnelere birbirleriyle teması sonunca fiziksel olarak ayrılmalarına rağmen aralarındaki etkileşimin devam etme düşüncesine uzanmaktadır (Frazer, 2004: 10-11). Temas büyü en sık rastlanılan büyü çeşitlerinden başında gelmektedir. Temas büyüünde temas esas alınır. Parçadan bütüne giden bir ilişki söz konusudur. Temas büyüü genelde yapan kişinin iyiliği esas alınsa da bazen bir kötülüğü uzaklaştırmak veya nadiren de olsa bir başkasına zarar vermek için de temas büyüü yapılmaktadır (Tanyu, 1992: 501-502). Temas büyüü, temel olarak parçanın bütüne ait olduğu inancına sahiptir. Bu doğrultuda parçaya her kim sahipse, bütüne de o sahip olur. Sadece bir kere temasa geçmiş nesne veya kişiler, o teması fiziksel olarak kesmiş olsalar dahi birbirini etkilemeye ne kadar uzakta olurlarsa olsunlar devam etmektedirler (Örnek, 1966: 52-59).

Kırgız Türkleri cenaze törenlerinde eğer ölen kişi yaşlıysa cenazeye gelenlere “siz de bu adam gibi yaşlanın, siz de bu adam kadar çok yaşayın” anlamında bir şeyler demek için cenazeye gelen kişilere ufak kumaş parçaları verilmektedir. Bu kumaş parçası da ölen kişinin kıyafetlerinden bir parçadır (KK3). Bu pratikte de görmekte olduğumuz üzere açıkça temas büyüünün en net örneklerinden biriyle karşı karşıya kalmaktayız.

1.3.1.2. Taklit Büyüsü

Taklit büyüü pek çok yerde icra edilmektedir. Temel olarak bir durumun taklidini yaparak onun aslını etkileyip istenilen sonuca ulaşmaktır. Bu büyüün temeli Frazer'in benzerlik ilkesine uzanır. Frazer “benzerin benzeri meydana getirdiği” şeklinde açıklamıştır. Taklit büyüüne analogi büyüü, homeopatik büyü de denilir. Bu büyü türüne hem iyi hem de kötü amaçlar için başvurulduğu görülmüştür. Bu büyü çeşidinde dualar ve okumalar ikinci planda kalır. Hem taklit hem de temas büyüü birbirlerinden uzaktaki nesne, kişi veya durumları gizli bir sempati ile etkiledikleri için “sempatik büyü” olarak adlandırmak mümkündür. Bu büyü şeklinde çocuk isteyenlerin bezden bebek, ev isteyenlerin de ufak taşlarla bir ev yapmaları benzerin benzer şeyler meydana getirebileceği inancından kaynaklanır. Yağmur yağdırmak için bir genç kızın

yeşil dallarla dolanıp başından su dökülmesi (Balkanlarda) de bir taklit büyüdür. (Tanyu, 1992: 503-504). Taklit büyü, benzerin benzeri yaratma düşüncesi olduğu için amacına taklit yoluyla ulaşmayı hedefler. Bu sebeple bir şeyin benzeri ile esası arasında bir fark görülmemektedir. Benzere sahip olduğuna ona yapılan işlemin esasına da yapıldığı inancı görülmektedir. Bu büyü türü geçmişten günümüze kadar uygulanan bir büyü türüdür (Örnek, 1966: 35-36).

Örneğin Kırgız Türklerinde genç çift evlenip nikahlandıktan sonra gerdek gecesine geçilir. Kızın çeyizinden getirilen döşekler yere serilir. Bu işleri kadınlar yapar. Döşekleri serme işlemini yapan kadınların sağlıklı, çok çocuklu ve kocalarıyla iyi geçinen kimseler olmasına dikkat edilir. Boşanmış ve çocuksuz kadınların bu işleri yapmasına müsaade edilmez (KK9). Bu pratikte görüldüğü üzere hem temas hem taklit büyüünü görmemiz mümkündür. Ancak dikkat edilmesi gereken husus ise boşanmış veya çocuksuz kadınların bu uygulamayı yapmasına müsaade edilmemesiyle taklit büyüünün ağırlığı daha fazladır.

1.3.1.3. Tersine Çevirme (Allopatik) Büyüsü

Tersine çevirme (allopatik) büyü, ak veya kara icracının niyetine göre her iki kısmı da dahil olmaktadır. Bazen uygulama bazen de kaçınma şeklinde büyü pratiğini görmekteyiz. Olumsuz olumluya çevirmek veya olumluyu olumsuza çevirmek için ters orantıda bir büyü yapılmaktadır. Kökü zıtlık çağrışımına dayanmaktadır. Bu sebeple de tersine çevirme (allopatik) büyü alanına girmektedir. Dügüm atmak veya çözmek, kilidi açmak veya kapamak gibi ritüel ile büyü meydana gelir veya yapılmış olan veya yapılmış olduğuna inanılan büyü etkisiz hale getirilmektedir.

Çocukları doğduktan sonra yaşamayan aileler ad koyma konusunda çeşitli uygulamalara başvururlar. Bunlardan biri de “satın alma” uygulamasıdır. Çocuk doğar doğmaz başka bir yerde çok çocuklu aileye götürürler. Yaklaşık yedi gün kadar çocuk orada anne ve babası olmadan o aileyle beraber yaşar. Daha sonra çocuğun anne ve babası vermiş oldukları aileden para karşılığında satın alırlar. Orada bir törenle çocukları erkekse Satılmış, Satıbaldı, kız ise Satkın adı verilir (KK7). Burada da çocuğun yaşaması için çok çocuklu aileye verilerek tersine çevirme(allopatik) büyüüne başvurulduğu görülür. Anadolu’da da yeni doğan çocuklara Yaşar gibi

isimler verilerek uzun ömürlü olması istenir. Kırgız Türklerindeki bu işlem ile Anadolu'daki bu işlem benzerlik göstermektedir.

1.3.2. Niteliğine Göre Büyüler

1.3.2.1. Aktif Büyü

Aktif büyü, doğayı ve doğa olaylarını tesirinde tutmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda bünyesinde hücum özellikli öğeler taşımaktadır. Bu büyü türünü yapan ve maruz kalanlarda güçlü bir irade olmalıdır (Örnek, 1966: 39). Bu büyüyü yapan kimseler, tabiatı istediği gibi etkisi altına aldığı ve dilediği gibi güçlü iradesiyle kontrol edebildiğini söyler. Kendisinin parapsikolojik bir hayatı olduğunu söylerken özel bazı söz, tekerleme, dua veya bedduaları ile büyüyü hazırlamak veya büyüyü daha da büyülü hale getirmek için elverişli bir zemin hazırlamak ister. Örneğin Güney Afrika'da yer alan Zulu kabilesi üyeleri, zararlı olayları önlemek, uğursuzluktan ve insanların zararlarında kaçınmak için kızgın kömür üstüne su dökerek yapılan büyüünün fırtınayı önlediğine inanmaktadırlar. (Tanyu, 1992: 501-502).

1.3.2.2. Pasif Büyü

Pasif büyü, birtakım olay veya kişilerin zararlarından nasibini almamak ve bu etkilerden kaçıp kendisini birtakım olaylar veya pratiklerden korunmak için icra edilen büyülerdir. Birtakım büyüsel güçleri olduğuna inanılan varlıklardan ve onların uğursuzluk getirmesinden korkulduğunda bu durumlardan kaçınmak için de başvurulan ritüeller pasif büyüler içerisinde yer almaktadır (Örnek, 1966: 39). Birçok çeşidi olsa da genellikle savunma ve korunma için yapılır. Kutsal yazı, bıçak, makas, mavi boncuk ve çeşitli nazarlık eşyalar bulundurarak büyücülerin bazı faaliyetleriyle gebe ve loğusaların zararlı etkilere karşı korunması bu büyü içinde kabul edilir. Büyücü bu maksatla o kişinin muska ve uğurluklar gibi okunmuş veya hazırlanmış bazı şeyleri taşımasını ister (Tanyu, 1992: 501-502).

1.3.3. Amacına Göre Büyüler

1.3.3.1. Ak Büyü

Adından da anlaşıldığı üzere iyi niyetle yapılan büyülerdir. Ak büyü, hastalıkları iyileştirmek, onlardan kurtulmak için yapıldığı gibi hayvanları ve insanları korumak,

doğa olayların önüne geçip doğanın gazabına uğramamak gibi toplumun ve insanların faydası için yapılan büyüsel ritüellerdir (Örnek, 1966: 38). Ziya Gökalp ise ak büyüü kara büyüünün zıttı olarak nitelendirerek kara büyü yapılmış kişileri tedavi etmek amacıyla gerçekleştirilen uygulamalar olarak açıklanmaktadır. Burada önemli detay ise büyüünün telkinle ilişkisine değinmektedir. Yani bir kişinin büyüye maruz kalması için büyüden haberdar olması veya büyüye inanmış olması gerekmektedir (Gökalp, 2017: 123). Olumlu büyüler, uygulamanın sonunda büyücünün ve büyüden etkilenen kişinin yararına sonuçlar doğurur (Boratav, 2016: 106-107). Ak büyü iyi niyet olmakla beraber amacı ise şifadır. Günümüzde ak büyüünün ana amaçları ise refah, zenginlik, şöhret, aşk ve sağlık gibi olumlu alanlarda insanın ulaşmayı hedefledikleridir (Scognamillo-Arslan, 2002: 24-32). Genel olarak kişinin veya bulunulan toplumun faydası göz edilerek yapılan büyüdür. Tekniği kısmen taklit ve temas büyüüne benzemektedir. Diğerlerinden en büyük farkı bu büyü türünde dinden ve din adamlarından, dualardan ve dini metinlerden faydalanılmaktadır. Kişiler kendi kendilerine bu büyü türünü icra edebilmektedirler. Kuraklık, mal ve mülkün zarara uğraması, hastalık gibi türlü felakete karşı, ayrıca çocuklara ve loğusa kadınlara zarar veren şeylere çare bulmak veya bunları önlemek için yapılan koruyucu büyü de ak büyü sayılır. (Tanyu, 1992: 501-502).

1.3.3.2. Kara Büyü

Ak büyüünün konumunda yer alıp bu büyü türünde sevenleri ayırmak, insanın hayatına, sağlığına, mal varlığına her türlü şekilde zarar vermek üzere icra edilen çeşitli uygulamalar yer almaktadır. Ak büyü dinden yararlandığı gibi bu büyü türü ise dinin karşısında yer almaktadır. Dinin yasaklarını yapmaktan çekinmez. Bu sebeple kara büyü icracılarına günahkâr gözüyle bakılmaktadır (Örnek, 1966: 38-39). Kara büyü, insanları hastalandırmak hatta ölümüne sebep olmak ve her türlü felaketin amaçlanıp icra edildiği büyü türüdür. Ak büyüde olduğu gibi bu büyüü yapmak ve büyüden kurtulmak için telkin gereklidir (Gökalp, 2017: 123). Kötü büyüler, halk arasında bu türlü büyülerini yapanlar hoş karşılanmaz. Bunları yaptırmak için genelde bir uzman yani büyücü vasıtasıyla yapılır (Boratav, 2016: 106-107). Kara büyü, ak büyüünün ve ak büyücünün karşıtıdır. Bunu uygulayan ise kara büyücüdür. Kara büyücünün amacı her türlü felaket olup insanlara türlü kötülükler yapmak, zarar vermektir ve hatta cinayete, ölüme kadar gidebilir (Scognamillo-Arslan, 2002: 24-32). Ak büyüünün

aksine bir kişiye fenalıklar yapmak, zarar vermek amaçlanır. Uygulama tekniğinde genellikle taklit ve temas ilkelerine başvurulur. Kişileri birbirinden ayırmak, evlilerin boşanmasını sağlamak, cinsî kudreti önlemek, hasta etmek, sakat bırakmak, hatta öldürmek gibi kötü istekler kara büyüünün amaçları içinde yer almaktadır. Bütün bu istekler dinî ilkelere aykırı olduğu halde kara büyü yapanlar bile bile bazı kutsal değerleri, nesnelere, metinleri araç olarak kullanırlar. (Tanyu, 1992: 501-502).

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TÜRKLERDE RUH ANLAYIŞI

2.1. Büyü ile İlgili Kavramlar

2.1.1. Şaman

Şamanizm'in etimolojik kökeni üzerinde çok fazla mesai harcanmıştır. Bu terimin Tunguzcadan Rusça vasıtasıyla Batı bilim literatürüne geçtiği tahmin edilmektedir. Aslında Sanskritçeye bağlı olduğu düşünülen bu kelimenin, Hind - Avrupa dillerinden Toharca (Samane = Budist rahip) ve Sogdçadaki (Saman) transkripsiyonları ortaya çıkınca, bu kelimenin Hind - Avrupa kökenli olduğuna dair iddia kuvvet kazanmıştır. Çünkü bu kelime Tunguzcaya yabancı görünmekte ve Şamanlığın güneyden kuzeye doğru yayılışında Budizm'in tesiri sezilmektedir. Fakat Tunguzların komşuları ve Türk boylarından biri olan Sahaları etkiledikleri de gerçektir. Dolayısıyla Şamanizm gibi, Şaman terimi de Türklere ait değildir (Gömeç, 2011:19). Günümüzde yapılan çalışma ve araştırmalarda her ne kadar şaman kelimesi kullanılıyor olsa da eski Türklerde şaman kelimesi yerine "kam" terimi kullanılmıştır. Başka deyişle genel kabul edilen şaman kelimesinin Türkler ve dolayısıyla Türkçedeki karşılığı kamdır. Kamlar, olağanüstü güçlerle bağlantıya geçebilen, büyü yapıp kâhinlik yapabilen ve hastalıklara çare bulabilen kimselerdir. Kamların din adamlarından farkı din adamları belirli bir zümreye, cemaate hizmet ederken kamlar kendisine ulaşan her kişiye yardımcı olmaktadır (Gökalp, 2017: 116-122). Bir de bu kavramlara ek olarak "bahşi" kavramı kullanılmaktadır. Köprülünün ifadesine göre bu kelime Türk – Moğol ortak kelimelerinden olup *alim*, *muallim* anlamına gelmektedir (Köprülü, 2014: 100).

Şamanların hastalıklara çare bulmak, ölenlerin ruhlarının öte dünyaya gidişlerine eşlik etmek asli görevlerindedir. Bunlardan başka büyü yapmak, yağmur yağdırmak, bitki ve hayvanların çoğalmasını sağlamak, fala bakmak vb. gibi büyüsel işler de uğraşı

alanlarının içine girer (Örnek 1971: 50). Şamanlar trans haline geçip olağanüstü varlıklarla iletişim kurmaya çalışırlar. En önemli durum ise zararlı ve kötü ruhların etkisiyle bedeni belli bir süre için terk eden ruhu bularak onu yeniden hastanın bedenine koymaya uğraşır veya hastalığa sebebi olan kötü ruhu yakalayıp uzaklaştırmaya çalışır. (Örnek, 1971: 56) Şamanlar kendilerinde birçok özellikleri barındırmaktadırlar. Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik bunlardan başlıcalarıdır. Tüm bu özellikleriyle halkın arasında önemli bir yer etmeyi başarmışlardır. Halk tarafında da saygınlık kazandıklarını söylemek mümkündür. Farklı durumlarda şamana verilen önem derecesi de değişime uğramıştır. Şamanların önemi giydikleri kıyafetten yaptıkları işlere kadar değişmektedir. Semadakilere kurban sunmak, ölünün ruhunu göndermeye yardımcı olmak, fenalıklar, hastalıklar ve ölümler gibi zararlı cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi etmek bazı ölümlerin ruhlarını semaya yollamak ve hatıralarını yaşatmak tamamıyla bahsi geçen şamanların görevlerindedir (Köprülü, 2014: 89).

2.1.2. Efsun

Asıl anlamıyla büyü kelimesine denk gelir. Farsça kökenli olan efsun dilimize de Farsçadan geçmiştir. Bugünkü anlamıyla efsun büyü terimleriyle eş anlamlıdır. Eski zamanlarda büyücülükle uğraşan kişileri ifade etmek için efsunger kelimesi kullanılmıştır (Haçerlioğlu, 2000: 128). Günümüzde efsun kelimesine karşılık olarak arbav ya da arbiş kullanıldığını görmekteyiz. Kamların, birtakım sözler söyleyerek hastalıkları tedavi etmesine karşı efsunlamasına, büyü yapmasına ve üfürükçülüğüne arva-arbağ denir (Eliade, 1999: 222). Boratav ise genellikle üfürük ile aynı anlamda kullanıldığını ifade etmiştir (Boratav, 2016: 132).

2.1.3. Tılsım

Yunanca *telesma*, Fransızca *talisman* sözcüğü mana inancıyla ilişkilidir (Haçerlioğlu, 2010: 511), Arapça'da *tilesm*, *tillesm*, *talsem*, *talism*, *tillism*, *tulsim* biçimleriyle kullanılan sözcük, dilimize *tulsım* olarak geçmiştir (Çelebi, 2012: 91). Tılsım, Türkçe Sözlük'te de tılsım Arapça kökenli bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Üzerinde çeşitli şekil ve harfler yazılı olan varlıklara tılsım denilmektedir. Gizli ve sihirli olduğu kabul edilen, esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılır (Devellioğlu, 1970: 1333). Kırgız

Türkçesinde de tilsim olarak kullanılmakta olup büyü ve sihir anlamına gelmektedir. Tilsim kılmak ise büyü yapmak demektir (Yudahin, 1998: 738). İnsanoğlunun bilinen en eski dönemlerinden beri var olan büyüler, çeşitli törenler ve tilsimler yardımıyla icra edilirdi (Malinowski, 1990: 74).

2.1.4. Nazar

Yunanca matisma, Arapça *isâbet-i ayn*, Fransızca *mauvais oeil*, Almanca *böser blick*, İngilizce *evil eye* olan nazarın temelinde, gözde, hastalık ve ölüme neden olan bir gücün bulunduğu dair inanç yer alır. Bu gücü etkisiz kılmak için Eski Mısır, Bâbil, Mezopotamya, Yunan, Roma gibi geçmişten günümüze pek çok toplumda nazarlık kullanılmış, büyü uygulamalarına başvurulmuştur (Hançerlioğlu, 2000: 359). Boratav nazar ifadesine şu şekilde yaklaşmaktadır; bakış anlamında Arapça nazar kelimesi, kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana, ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını almıştır (Boratav, 2016: 103-104). Örnek ise belli kimselerde bulunduğu inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala – mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü kuvvet şeklinde açıklamıştır. Ayrıca nazardan korunulduğuna inanılan muskaya da nazarlık denildiğini ifade etmektedir (Örnek, 1971: 180-181).

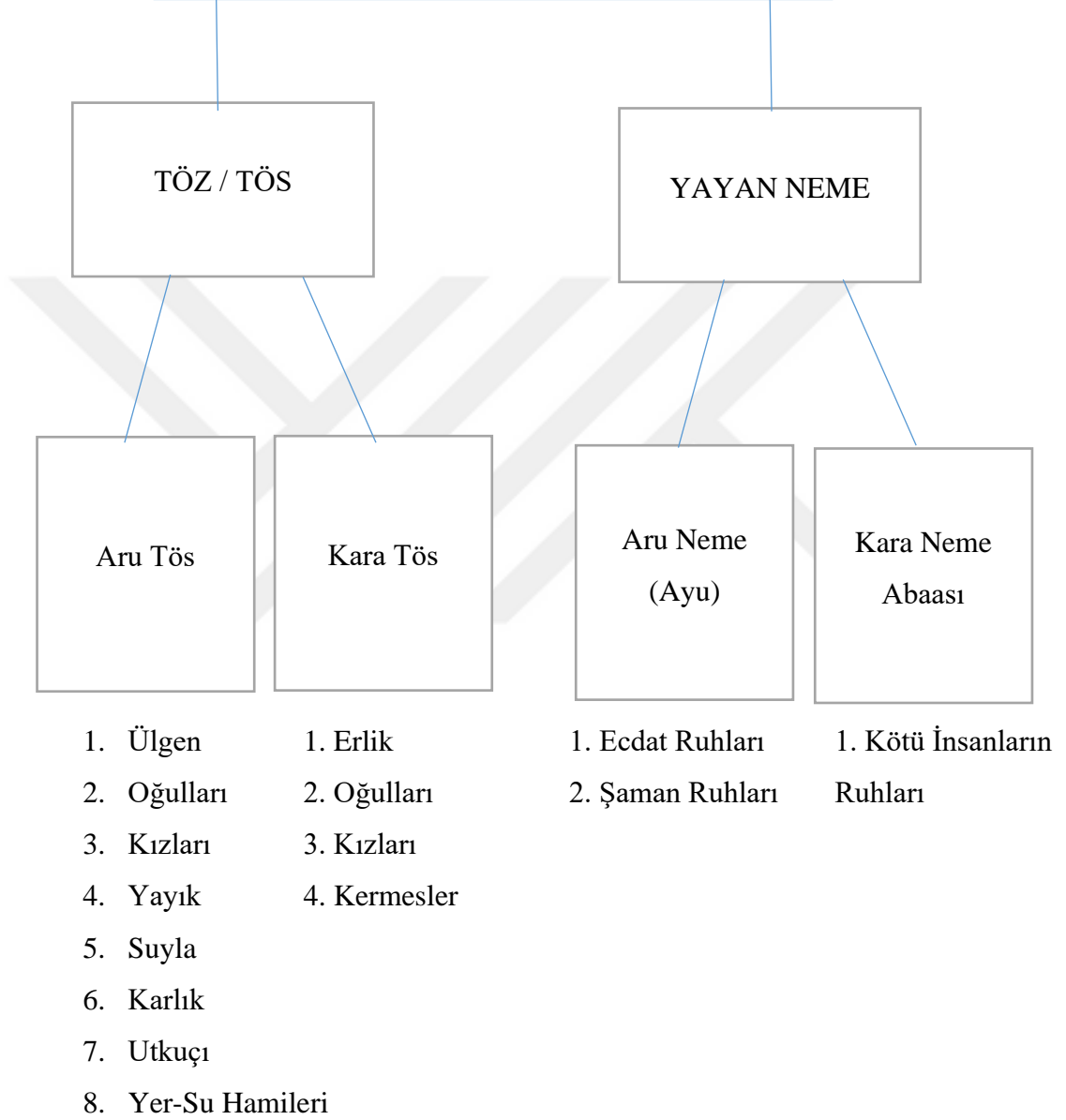
2.1.5. Fal

Türkçesi ırk olan kelimenin fal, Arapça kökenli olup fal uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge anlamına gelmektedir. Avrupa'da daha çok kehanet anlamında kullanılır. Grekçe Monteia, İngilizce'de Money, Fransızca'da moncie olarak adlandırılır. Özellikle avrupa falın türlerine göre farklı adlandırmaları görmek mümkündür (Devellioğlu, 1970: 577). Yere saçılan taşlara bakarak icra edilen ırklamak ya da ırk saçmak Eski Türklerden günümüze kadar kendisine yer bulmuş bir kültür ögesidir (Tavkul, 2003: 182). Eski Türkçede ırk kelimesinin karşılığı olan fal, Şamanizm'in de başlıca yardımcı unsurlarından biridir. (İnan, 1986: 151).

2.2. Türklerde Ruh Anlayışı

Şamanizm'in en temel inançlarından biri ruh inancıdır. Şamanın dünya görüşüne göre gözle görülebilen veya görülemeyen her şeyin bir ruhu vardır. Şamanlar tüm canlıların dilini, kültürünü her şeyini bildiği gibi insanların gözleriyle göremediği ruhlar alemindkilerin de dillerini, yaşayışlarını iyi bilirler. Ruhun reenkarnasyonu, Şaman inanç sisteminin gizli yönünü teşkil eder. Şaman, ruhun bir alemde başka bir aleme seyahatine inanan ve ruh inancını sistemleştiren kişidir. Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere şaman ruhunu bu alemde bir başka aleme götürebilir. Tüm bu inanç silsilesi şamanın çalışma alanını genişletir. Şaman her şeyin bir ruhu olduğunu bilerek hareketine devam eder. Bu da geleneksel Türk Şaman inancında bütün insanların ve hayvanların birden fazla ruhu olduğu inancını kanıtlamaktadır. Özellikle Türk Şamanlığının yaygın olduğu Sibiryada insanın en az üç ruhunun bulunduğu tespit edilmiştir. Ruhun veya ruhların barındığı önemli nokta göğse yakındır ve enerji kaynağı da göğsün kendisidir. Bu bağlamda Şamanist inanç sisteminde insanın bilgi kaynağı kalbidir. Ruhlar, genellikle insanın enerji alanında bulunurlar veya enerji alanını belirlerler. Ruh inancı, doğal olarak öteki dünya inancını doğurmuştur. Ancak Şamanist Türkler, ölen Şamanın ruhunun başka bir Şamanda yeniden doğduğuna inandıkları için reenkarnasyon anlayışına yer vermişlerdir. Şamanizm'deki bu şamanın ruhunun ölümden bir başka bedeninde can bulması yani reenkarnasyon Türklerin İslamiyet'e geçişi sonrası Alevi-Bektaşî inanç çerçevesinde yeniden can bulmuştur. Zaten halk inançlarının tamamen yok olması beklenilemez ancak ve ancak şekil değişikliklerine uğradığının en önemli örneklerinden biridir. Türk Şaman dünya görüşünde veya Türklerin dünyaya bakışında ruhlar insanlardan ayrı bir yere konumlanmıştır. Bu yere ruhlar âlemi denmektedir. Şamanizm'de her şeyin, gözle görülsün veya görülmesin her şeyin bir ruhu vardır. Hafif olup uçabilmeleri, öteki âlemlle ilişkileri vs. göz önüne alındığında onların özel bir konumu bulunmaktadır (Bayat, 2006: 143-146).

GÖKTANRI

Şekil 2. 1. Ruh Sistemi

Kaynak: (Bayat, 2007: 225).

2.2.1. İyi Ruhlar

Türklerin Şamanizm inancında gözle görünen veya görünmeyen her şeyin bir ruhu vardır. Bu ruhlarla insanların doğrudan teması çoğu zaman mümkün değildir. Sadece çeşitli olguları tamamlamış ve gerçek bir kam olmayı başarmış kimseler ruhlarla iletişime geçebilir veya ruhlar âlemine gidebilir. Bu yüzden eski Türkler ruhları kızdırmamaya, sinirlendirmemeye gayret göstermiş onların kızabileceklerini düşündüğü şeyleri de yapmaktan çekinmiş hatta kaçınmışlardır. Onların rızalarını kazabilmek için ise törenlerde onları anmış ve onlara adaklar adayıp kurbanlar sunmuşlardır. (İnan, 1968: 245-246). Belki de eski Türlerin en çok rızasını kazanmayı çalıştıklarının başında Ülken gelmektedir. Kırgız-Kazak lehçesinde “ülken” kelimesi büyük ve ulu anlamların ifade eder. Buryat dilinde “ülgen” kelimesi yerin sıfatı olarak “Ülgen jixe daida” harfiyen “Ülgen-uluyer” demek olup aşağı yukarı “anamız yağız yer” anlamına gelir. Buna göre Şamanizm’de Ülgen’in yer tanrısına ad olduğu anlaşılır. “Ülgen” kelimesini “Ulu + gün” kelimesinin muharref şekli olduğunu tahmin edenler varsa da bu halk etimolojisinden ibarettir. Herhalde bu kelime Eski Türkçede “büyük” ve “ulu” anlamlarını ifade etmiş olsa gerektir. Ülgen, büyük ve iyi tanrı adı olarak ancak Altaylılarda muhafaza edilmiştir. Ülgen iyilik eden bir varlıktır, ay ve güneşin ötesinde, yıldızların üstünde yaşar. Onun huzuruna giden yolda yedi (bazı rivayete göre dokuz) engel bulunur. Ülgen’in huzuruna giden bu yol ancak erkek şamanlara, ayın yaptıkları zaman, açıktır. Bununla beraber erkek şaman bile ancak beşinci engel olan Demir Kazık (altın kazık) yıldızına kadar ulaşabilir ve oradan geri dönmek zorunda kalır. Ülgen’in sarayında (örgö), altından tahtı vardır. Kendisi insan şeklindedir. Şaman dualarında “ak ayaz”, “ayazkan”, “şimşekçi”, “yıldırımçı”, “yayuçı” (yaratıcı) diye tavsif olunur. Ülgenin hizmetinde başka ruhlar da vardır. Bunlardan Yayık, Suyla, Karlık, Utkıçı denilenleri iyi tanrılar panteonunda ileri gelen ruhlardır. Yayık insanlarla Ülgen arasında aracılık yapar eğer Yayık rehberlik yapmazsa kam göğe yükselemez. Ayrıca Yayık insanları kötü ruhlardan da korur. Ülgen’in yakınlarından olan Utkuçı denilen ruh göklerde bulunur, yeryüzüne inmez. Onun vazifesi Ülgen’e kurban sunmak üzere göklere çıkan kamı Demir Kazık (altın kazık) yanında karşılamak Suyla ile görüşüp kamın arzularını Ülgen’e arz etmektir. Onun unvanı “Ülgen beyin elçisi”dir. Ayrıca Ülgen’in dokuz kızı vardır. Ülgen’in kızları ak kızlar olarak da bilinmektedir. (İnan, 1986: 31-34).

2.2.2. Kötü Ruhlar

İyi ruhlarında ardında kötü ruhlar gelmektedir. Her nasıl ki iyi ruhlar kamlara yardımcı olursa kötü ruhlar ise tam aksine kama her türlü zorluğu çıkartmaktadır. Unutulmamalıdır ki Kamlar görünen veya görünmeyen her şeyler irtibat halindedir. Yani kam iyi ruhla iletişimde kalabildiği gibi kötü ruhlarla da iletişim halinde olabilir. Bazen bu insanların yarına bazen ise insanların zarar hatta ölümüne varan hususa kadar kullanabilir.

Kötü ruhlar yani bir başka deyişle “kara nemeler” olarak adlandırılmaktadır. Uygur Türkçesinde ise “yek” olarak ifade edilmektedir. Yek ise şeytan anlamındadır. Türk kültüründe Kötü ruh denince akla ilk gelen Erlik’tir. Erlik insanlara her türlü kötülükleri yapar. Ona istediği kurbanlar sunulmazsa o aileye, obaya ölüm dahi getirebilir. Öldürdüğü insanların ruhlarını yakalayarak kendi yer altı âlemine götürüp o ruhları kendisine uşak yapar. Ülken gibi Erlik de çocuk sahibidir. Dokuz oğlu dokuz kızı vardır. Bu kızlara “kara kızlar” denir. Erlik’in kızlarının işi gücü yoktur. Kam Ülgene’e kurban sunmaya hazırlanırken bu kızlar gidip kamin yolunu şaşırtıp kendi yataklarına davet ederler. Eğer olur da kam bu kızlara kanarsa o zaman ruhlar tarafından cezalandırılır (İnan, 1986: 39-41).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNİN BÜYÜ İLE İLGİLİ RİTÜELLERİ

3.1. Kırgız Türkleri Geçiş Ritüellerinde Büyü ile İlgili Uygulamalar

3.1.1. Geçiş Törenleri

İnsanoğluna yeni bir kimlik, kişilik ve statü kazandıran, hayat çemberi ya da yaşam krizleri olarak adlandırılan geçiş dönemi (doğum, evlenme ve ölüm), birçok inanışın ve büyüsel pratiğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İnsanoğlunun yaşamla ilgisini ve güçlü bağlarını da ortaya koyan geçiş dönemleri, insanın dünyaya gelişi, dünyalı oluşu ve dünyayı terk edişi ve öteki dünyada varlığını sürdürüşü anlamına da gelmektedir. Hayatın en dikkate değer üç evresi olarak da tarif edilen geçiş dönemleri, birçok inanış ve pratiği bünyesinde toplamış, bu inanış ve pratikler bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına göre şekillenmiştir.

Tarihin en eski topluluklarından biri olan Türkler, yaşadıkları geniş coğrafyalardan dolayı birçok boy ve alt gruplara ayrılmışlardır. Bu boylardan biri olan Kırgız Türkleri, kendine has özellikleriyle ortaya çıkmış, diğer Türk boylarına göre daha geç dönemde yerleşik hayata geçmeleri, göçebe yaşamın kültürel kodlarını iyi korumaları, en eski inanç unsurlarını devam ettirmeleri bu Türk boyunu Türk kültür uzmanları için bir laboratuvar haline getirmiştir. Uzun süre konargöçer yaşayan, günümüzde de bu yaşam biçimini kısmen olsa da devam ettiren Kırgız Türkleri, tabiatla başa çıkmak, tabiatı kontrol altına almak veya kıtlık, savaş, doğum, evlenme ve ölüm gibi insan hayatında önemli yer tutan birçok alanda büyüsel güç, uygulama veya kaçınmalara başvurmuşlardır. Kırgız Türklerinin bu büyüsel güç, uygulama ve kaçınmaları “doğum”, “evlenme” ve “ölüm” olarak üç başlık altında incelenecek, her bir dönemdeki büyüsel pratikler ele alınıp bunların kültürel alt yapıları değerlendirilecektir.

3.1.1.1. Doğum Geleneklerinde Büyü ile İlgili Uygulamalar

İnsanoğlu doğum olayını, zararlı etkiler ve doğaüstü güçlerin etkisinden tehlikelerden korumak için birtakım çarelere başvurmak gerektiğini düşünmektedirler. İnsanoğlu, doğumun gerçekleşeceği ana kadar büyü ile ilgili çeşitli işlemlere başvurmaktadır. Bunların içerisinde büyü ile ilgili uygulamalar aşağıda örnekler ve açıklamalarıyla verilmiştir.

Bütün Türk boy ve soylarında olduğu gibi Kırgız Türkleri için de çocuk sahibi olmak çok önemlidir. Çocuk sahibi olamamak önemli bir eksilik olarak kabul edilir. Eğer bir süre geçmiş ve yine de çocuk sahibi olunamamışsa evliliğin sonlandığını da görmekteyiz. Bu yüzden Kırgız kadınları için çocuk sahibi olmak son derece önemlidir. Bu sebeplerden dolayı Kırgız Türkleri çocuk sahibi olabilmek amacıyla birçok büyü ile ilgili uygulamaları başvururlar. Bu uygulamaları aşağıda yer aldığı üzere yazılmıştır.

Hamile kalamayan kadınlara hoş gözle bakılmaz ve çeşitli toylara katılmazlar. Bu durumdaki kadınlar hamile kalmak için kutsal sayılan sular ile yıkanır ve türbeler gibi mübarek kabul edilen yerleri ziyaret eder. Umay Ene'den yardım ister (KK-4).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Atalar kültü

Çocuğu olmayan kadınlar ve hastalar kutsal sayılan su kaynaklarına, pınarlarına gidip orada kurban keserler, sulardan içerler, yıkanır ve bir gece orada kalırlarmış (Erdem, 2000: 156).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvanlara ait unsurlar

Gelinin hamile kaldığını öğrenen akrabaları hamilelik süresinde anne adayının türlü belalardan ve nazardan korumak için döşeginin altına bıçak koyarlar (KK-5, KK-18).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Hamile kalamayan kadınlar okunup üfletilmesi için bakşıya götürülür. Bakşı hamile kalamayan kadına okur. Tu tu tu der ve anne adayını okur üfler. Bu şekilde kadının çocuk sahibi olacağına inanılır (KK-4, KK-17).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Nefes

Kırgız Türklerinde kısır kadınlar için elma ağacının altında yatmaları ya da oynamaları tavsiye edilmektedir (Ergun, 2004: 280).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ağaç Kültü

Bir türlü gebe kalamayan kadın yeni doğum yapmış bir kadının kucağına oturtulur. Bunu yaptıktan sonra kadının hamile kalacağına inanılır (KK-3).

Yöntemine göre: Temas büyü, Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Yeni evlenenler damatlar gerdek gecesinden hemen önce cinsel gücü artırmak amacıyla koçboynuzunu havanda dövüp içine bal ve türlü baharatları karıştırarak tüketirler (Köse, 2004: 539).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Kırgız Türkleri çocuğun başına gelebilecek kötülüklerden korunmak için daha anne karnında birtakım pratiklere başvurmuşlardır. Doğmamış çocuk için önceden beşik hazırlanmaz. Bunun yanı sıra çocuk doğduktan sonra da var olan beşik boşken sallanmaz (Akmataliev, 2001: 166).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına Göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Nesne

Kırgız Türkleri doğumun kolay geçmesi, kazasız ve belasız olabilmesi için kadın doğum sancısı çekerken, evin içindeki asılı duran eşyaları indirilir, sandıkların kapakları açılır (Akmataliev, 2001: 141-142).

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Kırgız Türklerinde köçöt köçürtüü (fidan dikmek) adı verilen bir pratik vardır. Köçöt köçürtüü uzun zamandır doğum yapamamış kısır kadın, yedi evde özel olarak yapılan yedi kuklayı toplayıp, bohça şeklinde sardıktan sonra Emçi-domçu (halk hekimi) yaşlı kadın çağırılır. Kesilen hayvanın derisi yüzülüp, her tarafı dikilerek tulum yapılır, pişirilmiş etin kemikleri bu tulum konulurdu. Sonra dört yola gidilir, tulum ve bohça bırakılırken, “Belâlar, bununla birlikte gitsin” denilerek, arkaya bakılmaksızın geri evlerine dönülürdü (Akmataliev, 2001: 103).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Çocuk doğduktan sonra yapılan ve “beşiktoy” denen törenlerde, çevresinde marifetleriyle saygınlık kazanan bir kadın, çocuğu beşiğinden alarak onun korunması

ve iyi uyuması için “Bismillah benim elim değil, Umay Ene'nin eli” diyerek çocuğu tekrar beşiğine koymaktadır (KK-8, KK-11, KK-21).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Atalar kültü

Bununla ilgili olarak aşağıdaki şiirde benzer durum fark edilmektedir:

Bısmılda, menin kolum emes,	Bismillah, benim elim değil,
Batma, Zuuranın kolu	Fatma, Zehranın eli.
Ulunun çaşın bersin,	Büyüklerin yaşından versin,
Çakşının başın bersin.	İyilerin başından versin.
Kiçüünün malın bersin,	Küçüklerin malından versin,
Bakaydın ömürün bersin.	Bakay’ın ömründen versin.
Er Ağıştın köñülün bersin,	Er Ağış’ın kalbinden versin,
Kanıkeydey tilektüü bol.	Kanıkey gibi iyi niyetli ol.
Almambettey uluu bol,	Almambet gibi büyük ol,
Aruukedey suluu bol.	Aruuke gibi güzel ol.
Bilektüüdön küçtüü bol,	Bileği güçlülerden de güçlü ol,
Caltıraktan tüstü bol.	Parlaktan da parlak ol.
Ataluudan uluu bol,	Sülalende kıymetli ol,
Akılduudan kunduu bol.	Akıllıdan daha akıllı ol.
Enelüüdön erke bol,	Kardeşlerinin arasında şımarık ol,
El adlında serke bol.	Halkın önünde güçlü ol.
Kızıl tilden tañdayluu bol,	Söz söylerken söz ustası ol,
Irıskıdan mañdyluu bol.	Rızık yolunda şanslı ol.
Oomiyyin!	Âmin!
	(Supateva, 2019:74-75).

Anne rahmindeki çocuk Umay-Ene’ye “kız olmak isterim, oğlan olmak isterim” diye ağlarmış. O zaman Umay Ene, bu isteği değerlendirerek, kız olmak isteyen oğlan, oğlan olmak isteyen de kız yaparak, popolarının üzerine tokat atarlarmış. Bu yüzden

popo üzerinde morluk izi kalırmış. Bununla ilgili olarak da Manas'ın doğumunda da Umay kendisine yer bulamaktadır:

Umay-Ene, peridir zâtı,
Tokatlar yaklaşarak oğlanı.
Tokatına dayanamayıp oğlan,
Dünya kapısını araladı.
“Hakkın emridir, çıkıver,
Söylediklerime kulak ver” dedi, Umay.

O zaman çocuk şöyle der:

“Yoluyla gönder beni,
Rızkım benim nerede, hani.
Aniden tokat vurdu,
Vurmasına emretmiş yüce Allah'ım.

(Akmataliev, 2001: 130).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Atalar kültü

Bebeğin yüzü, “Umay-Ene yıkar” diye bilinmesinden dolayı çocuğun yüzü her gün yıkanmaz, “Umay-Ene'ye emanet ettim” diyerek bebek yalnız (genelde uyurken) bırakılır (Akmataliev, 2001: 131).

Yöntemine göre: Temas büyü, Taklit büyü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Atalar kültü

Su kültü tabiat kültlerinden bir tanesidir. Aynı zamanda gök kültlerinden ay kültüyle de ilgisi bulunmaktadır. Çünkü mitolojide ay ışığının yansıdığı sudan gebe kalma olayı vardır. Yine atalar kültünün tabiat kültleriyle mesela dağ kültüyle ilgisi vardır, Kırgız Türklerinin dağa kayınata diyerek dağa doğru bakarken yüzlerini kapatmaları bundandır (Çetin, 2011: 5).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Yeni doğum yapmış kadınlar kırkı çıkana kadar ellerini soğuk suyla temasından kaçınırlar. Bununla da kalmayıp soğuk eşyalara da temas etmezler. Bunun sebebi ise eğer kadın bunlara dikkat etmezse çocuğun acımasız ve şefkatsiz biri olarak büyüyeceğine inanırlar (Akmataliev, 2001: 156).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Koş Boylu (Hamile kalmış kadın) hamilelik döneminde kime bakarsa bebeğinin huyu da ona benzer. Bu yüzden hastalıklı ve huysuz kişilere bakmamasını söyleriz. İyi huylu, çok çocuklu, daha önce çocuğu ölmemiş, sağlıklı ve güçlü kadınlara bakarsa çocuğu da böyle olur (KK-7)

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Kırgız Türklerinde kadın doğum yapmak üzereyken Albastının kötülüklerinden gebe kadını korumak için dışarıda erkekler bağırır, silah atarlar veya demir kapıları birbirine vurarak ses çıkarırlar. Kırgız Türklerinde, bazen demircinin bir mendili veya külahı bile Albastı'yı korkutmaya yeter (Uğur Çerikan, 2014: 503).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Kırgız Türkleri doğum zamanı evlerine demirciyi davet ettiklerini, doğumun daha kolay olması için demircinin de yanında getirdiği demiri dövmeye başladığını anlatır

(Uğur Çerikan, 2014: 502-503). Bu olay albastı gibi kötü ruhların doğuma engel, gebe kadına zarar vermemesi içindir. Albastının demirciden korktuğuna inanılır.

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Hamile kadına nazar değmemesi için geniş elbiseler giydirilir. Eğer vücudu belli olursa yabancıların nazarı kolay bir şekilde değebilir (KK-11).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Kıyafet

Anne adayının elinde bıçak, makas, testere gibi aletler olmamalıdır. Çocuğa zarar gelebilir (KK-9).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Eskiden hamile kadınlar doğumun kolay olması için doğum gerçekleşene kadar iç çamaşırlarını ters giyerlerdi (KK-1).

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Kıyafet

Hörgüç veya cinslerine göre develerin hamilelik süresi farklılık gösterse de genelde develer 12 ay üzerinde doğum yaparlar. Kırgız Türklerinde de hamile kadına deve eti yememesi tavsiye edilir. İnanca göre deve gibi geç doğuracağına veya doğum esnasında türlü sorunlarla karşılaşabileceğine inanılır (KK-11).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Hamile kadının çuval ve poşetin ağzını bağlamasına, kabın kapatmasına izin verilmez ve onları çözemez. Akşamları tek başına evde kalamaz, dışarı çıkamaz (KK-3).

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyü
Yapısına göre: Uygulama
Amaç: Ak büyü
Kullanılan araç: Nesne

Anadolu'da gördüğümüz durumlar bazı pratikler Kırgız Türkleri arasında da oldukça yaygındır. Örneğin Kırgız Türkleri de bebeğin cinsiyetini tahmin etmek için "Annenin karnı dikse erkek ancak yassı ise kız çocuk" olacağına inanmaktadır (KK-5).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Kırgız Türklerinde hamile kadının başına gizlice, azıcık tuz dökerler. Eğer ki kadın bu esnada saçını düzeltirse kız, çenesini eliyle silerse karnındaki bebeğin erkek olduğuna inanılır (Koca, 2012: 72).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Tuz

Çocuğun doğumundan hemen sonra göbek kesme işlemine geçilir. Çocuğun göbeğini kesene kadına Kindik Ene (Göbek Ana) deriz. Kindik Ene'ler doğacak çocuğun anne babası tarafında özenle seçilir. Kindik Ene'nin yaşlı ve toplumda saygı gören ve çok çocuk sahibi olması uygundur. İyi huylu olmayan, çocuk sahibi olmayan kadınların göbek bağı kesmesi hoş karşılanmaz. Buna müsaade de edilmez (KK-4).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsan

Kırgız Türkleri, Umay Ene'nin çocuğu koruduğuna inanır. Çocuk doğduktan sonra beşiktoy dediğimiz tören yapılır, Ailenin çevresinde ahlakıyla örnek gösterilen, saygınlık sahibi bir kadın bebeğin korunması ve güzelce uyuması için bebeği beşikten alıp “Bismillah benim elim değil, Umay Ene'nin eli” der ve ardında bebeği tekrar beşiğine koyar (KK-3).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsan

Bizim orada zamanında çocuklar daha doğar doğmaz öldüğü olmuştur. Yeni doğmuş olan bebek hemen ölmesin diye ailesi, etraflarında uzun ömür sürmüş çevresinde iyi bilinen birinin giysilerinden bebeklerine kundak yaparlar. Böylece uzun ömür sürmüş kişinin elbisesinden yapılan kundakla bebek de uzun ömürlü olur (KK-7).

Yöntemine göre: Temas büyü, Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Kıyafet

Çocuk doğduktan sonra göbek bağı rastgele atılmaz. O göbek bağı çocuğun kaderini, gelecekteki mesleğini etkileyeceğine inanırız. Mesela öğretmen olsun diye okul bahçesine ya da öğretmenin evinin bahçesine gömeriz veya okumuş bir insan olsun diye kitabın içinde saklayanlar da vardır (KK-6).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Çocuğuna süt emzirme döneminde olan bir kadın başına bir şey giymeden çocuğunu emzirmemektedir. Kadın her emzirme işleminden önce başını örter ardından yüzünü çevirip, göğsünü göstermezmiş. Anne bu hususlara dikkat etmezse çocuğa şeytan kepek saçarak, çocuğu annesini tanımayan bir mankurta dönüştürmüştü (Akmataliev, 2001: 155).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Kıyafet

Çocukları doğduktan sonra yaşamayan aileler çocuklarını satın alır. Buna satın alma deriz. Çocuk doğduktan hemen sonra başka bir evde çok çocuklu aile götürürler. Yaklaşık yedi gün kadar çocuk orada anne ve babası olmadan o aileyle beraber yaşar. Daha sonra çocuğun anne ve babası vermiş oldukları aileden para karşılığında satın alırlar. Orada bir törenle çocukları erkekse Satılmış, kız ise Satkın gibi isimler verilir. Böylelikle çocuk yaşar (KK-7).

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyü, Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Para

Kırgız Türklerinde çocuklara ad verme işlemi çok önemlidir. Bunu yaparken aileler çeşitli olaylardan korunmak, kaçınmak için yapabilmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir. Mutluluk ve başarı için: Bekol, Bakıt; uzun ömür için: Toktosun, Kobcaşar; İyi huylu olması için Timbek, Canıbek; Fazla kız çocuğu istemeyenler: Kız ceter, uul kerek, burul; Kötü ruhlardan korunmak için: İtküdün, sank, altıbars, kolbars ve kötü ruhlardan üstün olduğu sebebiyle ise Allah'ın adını alanlar: Tengri berdi, Kuday berdi isimleri verilmektedir (Erdem, 2000: 222).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvanlara ait unsurlar

Kırgız Türkleri çocuklarının uzun ömürlü olması için “it köynök” adı verilen bir beze bebeklerini kundaklar. Bu bez öncesinde bir köpeğin üzerine örtüldüğü için it köynök adını almıştır (Erdem, 2000: 220).

Yöntemine göre: Temas büyüsü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvanlara ait unsurlar

Bu “it köynek” pratiğiyle ilgili büyüün etkisini güçlendirmek için icracı efsunlu sözlere de başvurulduğu görülmektedir:

Kırk atañdın cörölgösü,	Kırk atamızdın geçtiği su,
Ata-eneñdin öbölgösü.	Baba-ananın görevi.
Kırk uruu Kırgız içken su,	Kırk boy Kırgız içen su,
Kırk atabız keçken su,	Kırk atamızın geçtiği su,
Kırk aşuunu aşkan su,	Kırk geçiti aşan su,
Kırk tomolonup kelgen su,	Kırk defa yuvarlanıp gelen su,
Kır, taştardı kırkkan su,	Ağaçları, taşları kıran su,
Kızır atam tatkan su,	Hızır atamın tattığı su,
Suuday taza bol,	Su gibi temiz ol,
Nurday suluu bol!	Nur gibi güzel ol!

(Çeribaş, 2016: 199).

Kırgız Türklerinde yeni doğan bebeğin ağzını tatlandırma geleneği bulunmaktadır. Kırgız Türkleri buna oozantuu demektedirler. Oozantuu esnasında ise Oozantuu aytımı okunur. Oozantuu Kırgız Türkleri için önemlidir. Supateva kısaca şu şekilde açıklamaktadır. Oozantuu, yaşlı kadınlar çocuğun iyi huylu, iyi bir geleceği olması için “oozantuu” duasını okurlar. Bu dua sırasında bebeğin ağzına yağ koyarlar. Dua esnasında neneler durmadan iyi dilekleri dile getirirler.

Kırgız Türkleri ağzı bozuk insana “seni bok menen, söğüü menen oozantkan bı?” (seni bok ya da, küfür sözlerle ağzını tatlandırmışlar) diye kızarla. O yüzden bebeğin ağzını yağ ile tatlandırırken o sırada sarfedilen iyi sözlere çok dikkat edilir. Kırgız Türklerinde yeni doğan bebek için yapılan bu ritüelde iyi dilek söylenmezse, iyi dua edilmezse o bebeğin ileride kötü bir yaşama sahip olacağına inanılır.

Oozantuu aytımı:

Bismilla!

Kaygı kuldu,

Böbök-bakıt tuuldu.

Baylık nuru balbıldayt,

Kız beken ce uulbu?

Kırk cılıksıñ kız bolsoñ,

Urmatıbiz uul bolsoñ.

Kindik eneñ mına men,

Oozantayın tolgonsoñ.

Keldi böbök bakırıp,

Kalktın barın çakırıp.

Ayhay, böbök, ıylaba,

Apakeñdi kıynaba.

Oñ çengeli arıbayat,

Oomat uuçtap kelgenbi,

Sol çengeli barbayat,

Sooga uuçtap kelgenbi.

Eelegensiyt kastardı,

Közgö atar mergenbi?

Duşmandı saya turgansıyt,

Teñirim çındap bergenbi.

Özüm kesip kindigin,

Tübölükö bek tuydum.

Irıskıluu kişi bol,

Esen aman cürgünüñ.

Oroşon bolup oku ay,

Oy, teppegin kokuy ay.

Oozantayım emese,

Oñ uurtuña sarı may,

Cut cutagoy, çoçubay!

Bismillah!

Kötülükler kovuldu,

Bebek-mutlu doğuldu.

Zenginlik hissi parlıyor,

Kız mı ya da oğlan mı?

Kırk yılıkdır kız olursan,

Onurumuzsun oğlan olursan.

Göbek annen buradadır,

Yağ koyayım kıpırdarsan.

Geldi bebek bağırıp,

Halkın hepsini çağırıp.

Hey, bebek ağlama,

Anneciğini zorlama.

Sağ avuçu yumruklu,

Bereketi tutmuş getirmiş mi?

Sol avucu kocaman,

Hediye tutup getirmiş mi?

Düşmanları ele almış

Göze vuracak avcı mı?

Düşmanını vuracak gibi,

Tanrım gerçekten vermiş mi?

Kendim kestim göbeğin,

Sonsuza dek bağladım.

Rızıklı bereketli insan ol,

İyi sağlam yaşa.

Baştan-başa hep oku,

Of, tekmeleme vay.

Ağzını tatlandırırım,

Sağdan olsun tereyağı,

Yut yutuver, korkmadan!

(Supateva, 2019: 76-77).

Kırgız Türklerinde çocuk doğduktan sonra sürekli ağlar, hırçın olursa çocuğa nazar değdiğine, içine cin, şeytan gibi kötü ruhlar kaçtığına inanılır. Bunun sebebi olarak da çocukta bu kara ve kötü kanın mevcut olduğuna inanılır. Daha sonra bu kötü kanı ve rahatsızlık veren kötü ruhları çıkarmak için bu işlerden anlayan bir kadına çocuğun sırtı jiletle yardırılması suretiyle tedavi edilir (Çerikan, 2014: 497).

Yöntemine göre: Temas büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Geceleri zorunda kalmadıkça bebekler evden çıkarılmamalı, eğer çıkarılmak zorunda kalırsa yüzüne is sürülmelidir (KK-8).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş İyesi

Yeni doğan çocuğun kırklanmasında çocuk kırk kaşık su ile yıkanır. Kırk ekmek yapılarak köydeki çocuklara dağıtılır. Bu uygulamalar yeni doğan çocuğun da diğer çocuklar gibi sağlıklı olması için yapılır (Erdem, 2000: 155).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Küçük çocukların veya bebeklerin kıyafetleri gece vakti dışarda durmaz. Yıkanan çocuk çamaşırları gece kurutulmaz eğer kurutulursa çocuğa nazar değebilir (KK-17).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Nesne

Küçük çocuk geceleri uyurken aniden uyanıp korkarak ağlamamaları için yastıklarının altına ekmek parçası bırakılır. (KK-21).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ekmek

Kırgız Türkleri çocuklarının cesur ve kahraman olmaları için yeni doğmuş çocuğun diline kılıçla temas ettirilir (Çerikan, 2014: 623).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Kırgız Türkleri çocuk büyüdüğünde toprağı seven ve demir gibi güçlü çalışkan bir insan olsun diyerek yedi emek kurallarını (iş aletini) bebeğin yatağının altına koyarlar. Bunlar ketmen (bel), balta (balta), orok (orak), teşe (keser)'dir. Bunlar yatağına altına koyularak beşiğe bebeği belediklerinde şu ninniyi okurlar (Supateva, 2019: 100):

Öböy, öböy ak bala,

Ninni yavrum ak bebek,

Ak beşikke cat bala.

Ak beşiğe yat bebek.

Beşiğin keptüü bolsun,

Beşiğin değerli olsun,

Ata-eneñ eptüü bolsun

Anne baban becerikli olsun

(Supateva, 2019: 100).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Küçük çocukların saç kesim törenleri Kırgız Türkleri için çok önemlidir. Tören başlamadan hemen önce anne baba törene gelmesi gereken kişilerin daveti ile uğraşırlar. Davet edilecek olan kişilerin yaşları belirli bir yaş almış, yaşamında türlü fenalıklar görmemiş, yaşamamış “booru bütün, başı esen (derdi kaygısı olmayan insan)” kişiler olmasına özenle dikkat edilir. Tören esnasında kızların saçını nineler,

oğlanların saçı ise dedeler tarafından kesilmektedir. Anne ve babaların çocuklarının saçlarını yaşlı, ihtiyar insanlara kestirmelerinin amacı ise çocuğun bu insanlar gibi kaygısız, dertsiz bir insan olarak büyüüp uzun ömürlü olmalarını arzu etmelerindedir. (Supataeva, 2019; 101).

Yöntemine göre: Temas büyüü, Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Her kim hayvan dilini yerse sesi güzelleşir, güzel konuşur her kim hayvan kulağını yer kulakları iyi işitir (KK-12).

Yöntemine göre: Taklit büyüü, Temas büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Bebekler annesinin memesini emerken tutuyorsa cimri olacağına işarettir. Tutmazsa da cömert olur (KK-12).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Yukarıdaki pratiğe paralel olarak ise Kırgız Türkleri erkek çocuğun saçını keserken kız çocuğun saçını örmektedirler. Erkek çocuğun saçını kesmek ailesinin görevidir. Çocuklarının huyları kime benzemesini isterse anne ve baba o kişiye çocuğunun saçının kestirmektedirler (Erdem, 2000: 224).

Yöntemine göre: Temas büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Kırgız Türkleri için çocuk çok önemli olduğu kadar o çocuğun atacağı ilk adımları da çok önemli olmaktadır. Eğer çocukları ilk adımını sağ ayağı ile atarsa o ailede bolluk, bereket ve iyi işler olacağına inanılmaktadır. Ancak çocuk ilk adımını sol ayağıyla atarsa bu aile için kötülük, uğursuzluk olacağına dair bir işarettir (Supataeva, 2019; 101).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Kırgız Türkleri, sünnet törenlerinde çocuğun yastığının altına bıçak koyarlar. Bu bıçak, çocuğun sünnetinin kolay olması için, Allah'ın çocuğu koruması ve sünnet edilen bölgenin çabucak iyileşmesi için konan bir alettir (Çerikan, 2014: 510).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Kırgız Türklerinde erkek çocuğun saçı, usturayla beş ile yedi yaşları arasında tıraş edilir. Bazı çocukların saçları arkadan öne doğru dökülmeye başlar, inanışa göre bu dökülme alınına kadar gelirse çocuk şaşlı olur. Bu şekilde olmaması için bu durumdaki çocuğun saçları, toplumda saygın bir aksakala kestirilir (Çerikan, 2014: 510).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

3.1.1.2 Evlilik Geleneklerinde Büyü ile İlgili Uygulamalar

İnsan hayatının bir diğer önemli geçiş dönemi evlenmedir. Evlilik hem bireysel hem de toplumun bir parçası olarak yeni bir geçişin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Bir birliktelik için bir araya gelen çiftler hem soylarının devamını hem de buldukları toplumun şekillenmesine yardımcı olmak için evlilikle beraber bu geçiş kapısından adımlarını atarlar. Evlilik sürecinde her toplumun kendi kültürel yapısına çeşitli

ritüeller meydana gelmiştir. Türk kültüründe olduğu gibi Kırgız Türklerinde de yuva kurmak, aile olmak son derece önemlidir. Bu süreçte çiftler veya yakınları çeşitli büyüsel işlemlere başvurmaktadırlar.

Aileler evlenemeyen çocukların kismetlerinin açılması için bakışıya giderler. Genellikle anneleri tarafından bakışıya giderek kızlarının veya oğullarının evlenemediğini yaşlarının geçtiğini söyleyerek bir nevi yardım talep etme söz konusudur. Çocuk kız veya erkekse gidilecek yaş da önemlidir. Kız çocukları için daha erken yaşta götürülür. Ancak erkek çocuğu için biraz daha beklenir kız gibi değildir (KK-20).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Nefes

Düğün günü gelin, damat evine getirilince ateşler yakılır. Bu düğünün başladığına da işarettir. Ateşin başında gelin ve damat birkaç kez dönerler. Bundan sonra eve girecekleri an aile büyüklerinden birileri gelin ile damadı tütsülerler. Genelde gelinin kayınvalidesi yapar bunu ancak damadın annesi vefat etmişse varsa yaşça büyük ablası yoksa hala veya teyze yaptığı da olur. Bu hadise yeni evli çifti kötülüklerden, nazardan, beladan korumaktadır (KK-17).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Ateş İyesi

Gelin yatak odasına geçtikten sonra odanın bir köşesinde veya yatağın üstünde kuzu derisi veya kuzu derisinden yapılmış bir kumaş olur. Gelini hemen onun üstüne oturturuz. Böylece gelinin huyları da kuzu gibi yumuşacık, iyi olsun isteriz. Bazı gelinlerinden memnun olmayan aileler bu âdeti yapmadığını söyler. Çok şükür biz yaptık (KK-4).

Yöntemine göre: Temas büyüü, Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Genç çiftin otoko kirgizüü (geline damat evini göstermek) sırasında gelecekte nazardan, kazadan, beladan korunması veya çok çocuklu olması için evin içine un, yoğurt, süt serpiştiririz. Bunu yaparken de Kur'an-ı Kerim'den sureler okur, dualar ederiz. Allah'ın adını anmadan olmaz (KK-4).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Tılsımlı nesnelere

Yeni evlenen çift kendilerine anne ve babalarını temsil etmeleri için ökül ata ve ökül apa seçerler. Bunlar genelde haysiyetli, saygılı ve tecrübeli ailelerden seçilirdi (Akmataliev, 2001: 82).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsan

Genç çift evlenip nikahlandıktan sonra gerdek gecesine geçilir. Kızın çeyizinden getirilen döşekler yere serilir. Bu işleri kadınlar yapar. Döşekleri serme işlemi yapan kadınların sağlıklı, çok çocuklu ve kocalarıyla iyi geçinen kimseler olmasına dikkat edilir. Boşanmış ve çocuksuz kadınların bu işleri yaptırılmasına mücadele edilmez (KK-7).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Nesne

Gelin kendi evine geldikten sonra gelinin çeyizinden getirilen döşekler yere serilir. Ardından yaşlı kadınlar yere serilen döşeklerde yuvarlanır. Bazen ise yeni evli çiftin

erkek çocukları olmasını temenni ederek yerdeki döşeklerde küçük erkek çocuklar güreştirilir. (KK-12).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Nesne

Evlenildikten bir süre sonra gelinin yenge ve ablaları yeni evli çiftin evine gelir. Bu ziyaretin asıl sebebi ise “cene cuurkan” getirmektir. “Cene cuurkan” kız tarafının kızları ve güveyleleri için hazırlanmış yastık ve yorgandır. Bun yastık ve yorganı damat evine yenge götürdüğü için Kırgız Türkleri “cene cuurkan” (yenge yorgan) derler. İlk kez damat evi ziyaret eden kızın yenge ve ablaları iyi karşılanır, üç gün misaifir edilir. Misafirlerin ziyaretlerini tamamlayıp gitmeden hemen önce, gelini önce yatak odasına oturtur ve birkaç parça elbisesine balta ile bastırırlar. Şimdilerde pek kalmadı bu önceden çok yapılırdır (KK-3).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Yeni gelin, gelin geldiği eve girmeden önce “Atko Kirgizüü” (Ateşe Girdirme) geleneğini yerine getirir. Yeni gelin geldiği evin ocağına yağ atar, alevlenen ateşe eğilip duasını okur. O eve iyi niyetle geldiğini, o evin ocağını sevip sayacağını ateşin huzurunda ifade eder (Cumakunova, 2000: 77). Bu durum aslında gelinin o aileye ve ocağa yeni, sonradan ve dışarıdan gelen biri olarak ocağa karşı yaptığı bir bağlılık yemini olarak yorumlanabilir.

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Düğün merasiminden hemen sonra su ve tuz evde olan misafirlere dağıtılır. Sudan içen kişiler duanın kudretiyle her türlü kötülüklerden kurtulacağına inanmaktadır (Erdem, 2000: 155).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Düğünden gelen otobüs yolcularına şekerli su verilir. Bunun sebebi sudan içenlerin gelin ve damadın bu mutlu gününde onlar gibi kendilerinin de hayatlarında mutluluk olacağına inanılmasıdır (Erdem, 2000: 155).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

3.1.1.3 Ölüm Geleneklerinde Büyü ile İlgili Uygulamalar

İnsanoğlunun kaçınılmaz sonu olan ölüm, Türkler tarafından kabul edilmiş bir gerçeklik olgusudur. Öyle ki çalışmamızda geçiş dönemleri içerisindeki son geçiş kapısı olan ölüm Türkler için çok anlamlıdır. Ölen kişilerin ardından öteki dünyaya gitti/göçtü cümlesiyle insanın ölümlü olduğu bu dünyadan ölümsüz olunan diğer dünyaya geçişini anlatmaktadır. Böylelikle ölümden ölümsüzlüğe geçiş yalnızca ölümle gerçekleşebilmektedir.

Ölüm, Kırgız Türklerinde geniş bir yer tutmaktadır. Doğum ve evlenme törenlerinde gördüğümüz gibi Kırgız Türkleri ölüm öncesi, sonrası ve ölüm esnasında çeşitli büyüsel işlemlere başvurmuşlardır. Çalışmamızın son bölümünde bu büyüsel işlemlerden bahsedeceğiz.

Ölümden sonraki dünyaya inanmanın bir izi olarak ölüm kavramı öteki dünyaya gitmek olarak anlatılır. Bu algılamada ölüm bir son olmayıp hayatın öbür dünyada devam etmesi gibi bir anlam taşımaktadır ki bu aynı zamanda fanilikten sonsuzluğa

kavuşmak anlamına gelmektedir (Gürsoy Naskali ve Sağol Yüksekaya, 2010: 5). Roux, ölüm ile ilgili olarak Türk egemenliği zamanı Cengiz Han döneminde “ölmek” fiilinin çok az kullanılmasının dikkat çekici olduğunda bahsetmektedir. Daha da ileri giderek düşmanlardan ya da toplumsal gerçekliği olmayan kişilerden söz edildiği zaman “ölmek” fiili serbestçe kullanıldığını aktarırken metinlerde hayvanlar, hatta sevilen hayvanlar, çok değerli olanlar, kahramanların binekleri söz konusu olduğunda bile “ölmek” fiili de ölüm, ölü, öldürmek gibi bağlantılı sözcükler de hiçbir çekince duyulmadan rahatça kullanılır. İnsan ölmek sözcüğünü, ölünenin kaderi ne olursa olsun, kendisi, akrabaları ya da sevdikleri söz konusu olmadığında kullanılmaktadır. Kendisi söz konusu olduğundaki çekincesi aslında “ölmek” fiilini kullanmak yeniden dünyaya gelmeyi engelleyebilirdi (Roux, 2005: 45). Kırgız Türkleri, ölmüş kimseler için ölmek ifadesini açıkça ve doğrudan kullanmazlar. Söz konusu yakınları olduğunda ölmek fiilini kullanmamaya dikkat ederler. Onun yerine “uçup gitti” (uçtu gitti), “köz cumdu” (göz yumdu), “ötüp ketti” (göçüp gitti), “kaza boldu” (kaza oldu), “düynödön kayttı” (dünyadan göçtü) kalıplarıyla durumu anlatmaya çalışırlar. Çünkü “ölmek” fiilini kullanmak yeniden dünyaya gelmeyi engelleyebilir korkusunu taşır (Dıykanbayeva, 2009: 91). Bu sebeple de ölmek fiilini kullanmayarak bir nevi tersine çevirme (allopatik) büyüsüne başvurmuş olurlar. Anlattığımız durumu Anadolu’da da görmemiz mümkündür.

Kırgız Türkleri, Azrail’in can almaya geldiğinde, kılıç kullandığına inanırlar. Yine benzer sebeple hasta öldüğünde üzerinde bulunan elbise kafasından çıkarılmaz, makasla kesilip çıkarılır (Çerikan, 2014: 523).

Yöntemine göre: Taklit büyüsü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Cenaze evinde ölü sahibinin en yakınları kalır. Cenaze sahibi eğer kadınsa kadının kara renkli kıyafetlerini çıkartması matem bittiğinin göstergesidir. Buna karasını çıkartmak denir. Kadınlar en sevdiklerini kaybettiği vakit karalara bürünür. Geleneğe göre matem, yas bittiğinde kadın kara renkli kıyafetlerini çıkarıp yerine ak renkli elbiseler giyer (KK-17).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Nesne

Kırgız Türklerinde ölen kişi yaşlıysa cenazeye gelenlere “*cirtıı*” (kumaş parçası) verilmektedir. “Siz de bu adam gibi yaşlanın, siz de bu adam kadar çok yaşayın.” demek için cenazeye gelenlere bunu hediye olarak veririz. Bu hediyemizi alanlar da kendi çocuklarına veya torunlarına verirler. Çünkü onlar da kendinden küçüklerin uzun ömürlü olmasını ister. Yaşını almış kişi kendinden sonrakini düşünür (KK-22).

Yöntemine göre: Temas büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Ölen kişinin ardından herkes kendi durumuna göre bazıları kurban keser ve o kurbandan etlerle yemek yapıp dağıtır. Bazıları ise sadece yemek yapar ve dağıtır. Bu gelenek yapılmazsa herkes o aileyi ayıplar. Atalar kültürünün yansıması olan bir durumdur. Temelinde ise ölen kişinin ruhunun daha sonra ailesine geri gelerek ailesini, yakınlarını, eşlerini dostalarını koruyup kollayacağına dair bir inanca sahiptir (KK-2).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Atalar kültü

Ölen kişinin ruhunu teslim ederken canını tutmaya çabalayacağı bu sebeple zorluk çekeceği düşüncesiyle ölünün yanında yüksek sesle konuşmaya ve ağlamaya izin verilmez (Yıldız, 2022: 65).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Ses

Ölen kişinin gözü açıksa göz kapakları kapatılır. Buradaki amaç gözü arkada, yani ölümlü olan dünyada kalmasını ve arkasından kendisiyle beraber başkalarını da götürmesini düşüncesi yatmaktadır. Eğer gözünü kapattıktan sonra ölünün gözü tekrar açılırsa bu dünyada amacına ulaşamadığına, muradına eremediğine veya dünyaya doyamadığına işaret eder (Yıldız, 2022: 66).

Yöntemine göre: Taklit büyüsü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan Araç: Göz

Ölünün kokmasını engellemek ve aynı zamanda karnının yarılmasını önlemek için kişinin karnına kum, toprak veya taş bağlanır (Yıldız, 2022: 66).

Yöntemine göre: Taklit büyüsü, Temas büyüsü

Yapısına Göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Toprak

Kırgız-Kazakların bazı boylarında kadınlar ağıt söyleyip ağlarken ters oturup, elbiselerini de ters giyerler. Tüm bu uygulamalar matem alametidir. Benzer durum XIV. yüzyılda Anadolu'da da görüldüğü kayıt altına alınmıştır (İnan, 1986: 199).

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyüsü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Zıtlık içeren davranışlar

Evde biri öldüğü zaman aynaların üzerini kapatırız. Ölen kişinin ruhu aynada olabilir. Ölü varken aynaya bakılmaz (KK-20).

Yöntemine göre: Taklit büyüsü, Tersine çevirme (allopatik) büyüsü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ayna

3.1.1.4. Bölüm Sonu Değerlendirme

Yapılan derleme çalışması sonucunda Kırgız Türklerinin geçiş törenlerinde büyü ile ilgili pratiklere bakıldığı zaman özellikle doğum ve evlenme geleneklerinde önemli bir çoğunlukta yer aldığı görülmektedir. Ölüm törenlerinde doğum ve evlenmeye göre azalma söz konusudur. Doğum törenlerinde büyü ile ilgili pratiklerin çok olması özellikle Kırgız Türklerinin günümüzdeki konargöçer kültürün etkisinden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Konargöçer toplumlarda gündelik yaşamda ve göç vakitlerinde iş paylaşımı hayatı kolaylaştıran önemli bir etkidir. Toplulukta insan sayısı ne çok ne de az olmalıdır. Çok insan demek tüketilecek olan daha fazla gıda demektir. Az insan olması ise konar göçer toplumlarda paylaşılan iş yükünün fazlaşması demektir. Bu sebeple doğum ve çocuk sahibi olmak ile ilgili büyü pratikleri sayıca diğer pratiklere göre daha fazladır. Bunun yanı sıra çocuk sahibi olmak isteyen aileler özellikle erkek çocuk sahibi olmak istemektedir. Bu durum Kırgız Türklerinin erkek çocuğa olan düşkünlüklerini göstermektedir. Bunun sebebi yine konargöçer kültürden kaynaklanmaktadır. Erkek çocuk gündelik hayatta ve göç vaktinde kız çocuğuna göre daha ağır işleri yapabilmektedir. Bunlara ek olarak Kırgız Türklerinde çiftlerin çocuğu olmazsa sorumlusu kadın olduğuna dair yaygın bir inanç vardır. Hatta bu bazı durumlarda kadının kusurlu olduğuna dair çeşitli söylemler kullanılır. Sorun ne veya kim olursa olsun halkın aklına sorunun erkekten kaynaklanmış olabileceğine dair en ufak bir şüphe gelmemektedir. Kısırlık veya çocuk sahibi ile ilgili tüm pratiklerin kadın temelli olması toplumun algısındaki problem, kadınla bütünleşmiş olmasındandır. Bu sebeple Kırgız Türklerinin ataerkil bir toplum olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Benzer durumu Anadolu'daki Türk halk inançlarında da görmekteyiz. Eğer bir kadın hamile kalamıyorsa sorunun kaynağına bakılmadan kadına katır yakıştırması yapılmaktadır. Buna ek olarak Kırgız Türklerinde soyun devamlılığı mühim bir meseledir. Bu sebeple soyun devamı için evlenilip yuva kurulmalı o yuvalar çocuk sesleriyle dolmaktadır. Kırgız Türkleri için çocuk sahibi olduktan sonra meseleler bitmemektedir. Kırgız Türkleri kendilerinin ve atalarının itibarları için çocuklarının iyi ahlaklı, toplum tarafından takdir edilen kimseler olması için gayret etmektedirler. Bu yüzden çocuk doğduktan sonra yer alan bütün pratiklerde çocuğun saygın bir kişi, çalışkan ve zeki biri olması için olması çeşitli pratiklere başvurulmaktadır.

Doğum ile ilgili dikkatimizi çeken son konu ise Kırgız Türklerinin çocuklarının özellikle doğumdan hemen sonra yaşamamasıdır. Özellikle geçmişte zorlu bozkır yaşamında yeni doğan bebekler normalin üstünde öldüğü görülmektedir. Bu sebeple yüzyıllar içerisinde gelişen pratikler sonucunda çocukların yaşamaları için başta ad verme olmak üzere birçok pratiğe yer verilmektedir.

Evlenmek aile olmanın ilk şartı olduğu için Kırgız Türkleri evlatlarının evlenip yuva kurmalarına önem göstermektedir. Yapılan çalışma sonucunda belirli bir yaşa gelmiş kızların evlenmemesi durumunda Anadolu'da da görülen evde kalmış kız yakıştırmaları yapılmaktadır. Özellikle genç kızların kısmet açmak için çeşitli pratikler yaptığı veya yaptırdığı tespit edilmektedir. Bunun yanı sıra yeni evli çiftin veya evlenmek üzere olan kişilerin mutlu, huzurlu ve saadetli bir birliktelik geçirmesi, evliliklerinin uzun ömürlü olması için şans temelli birtakım büyü uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

Geçiş törenleri başlığının son alt başlığı olan ölüm konusunda ise en çok dikkat çeken nokta Kırgız Türklerinin ruhları memnun etme gayesidir. Ölen kişinin ardından onun ruhunu hoşnut kılma arzusu ile dünyadan göç eden ruh için yapılan pratikler mevcuttur. Bunu ek olarak ise ölümün ardından cenazeye katılanların erken yaşta ölmemeleri yani uzun ömürlü olmaları için icra edilen pratiklerdir. Yani Kırgız Türkleri kendi acılarını yaşarken dahi buldukları toplumu düşünerek geride kalan diğer kişiler ve sevdikleri için birtakım pratikler icra etmişlerdir.

Geçiş törenleri başlıklı çalışmalara bakıldığında zaman birçok çalışma içerisinde sünnet adlı bir alt başlığı görmekteyiz. Kırgız Türklerinde gerçekleştirilen sünnet törenlerinde büyü ile ilgili kayda değer pratikler tespit edilememiştir. Kırgız Türklerinde sünnet törenleri İslami çerçevenin çizdiği sınırlarla devam etmektedir. Bu sebeple yaptığımız çalışmada bu alt başlığa gerek duyulmamıştır.

Çalışmamızın geçiş törenlerinde tespit edilen büyü uygulamalarında toplum tarafından genellikle temas ve taklit büyüleri kullanılmaktadır. Bu büyülerin tamamı ise ak büyüdür. Geçiş törenleri insan hayatında önemli bir yere sahip olması ve insanın hayatında yeni bir dönemin başlaması sebebiyle bu pratikler tamamen insan için

olumlu sonuç vermesini gerektirir. Bu sebeple bu dönemdeki pratikler kötülük içermemektedir. Tüm bunlara ek olarak gerçekleştirilen pratiklerde büyülere yardımcı olması sebebiyle ateş, demir ve su iyeleri kullanılan araç olarak daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Büyülerin etkinliğini arttırmak için efsunlu sözlere ve dualara da başvurulmuştur.

3.2. Hastalıkların Tedavisinde Büyü ile İlgili Uygulamalar

İnsanoğlu hastalıkları tedavi etmek için yakın dönemde ağırlıklı olarak modern tıptan faydalanmaktadır. Modern tıbbın gelişmediği dönemlerde ise ilkel insanlar kendilerinin veya hayvanlarının tedavisinde halk hekimliği adı verilen uygulamalardan yararlanmışlardır. Kırgız Türkleri ise hastalıkların tedavisi için iki farklı tedavi metodu izlenmişlerdir. Birincisi son zamanlarda bilimsel alanda katedilen gelişmelerle beraber modern tıp yöntemidir. İkincisi ise bilinen en eski zamanlardan itibaren kullanılan halk hekimliğidir. Biz de çalışmamızda hastalıkların halk hekimliği yöntemleriyle tedavisi ve sağaltımı üzerinde duracağız. Sedat Veyis Örnek, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* adı eserinde halk hekimliğini şu şekilde açıklamıştır: Halkın sayrılıklarının nedenleri, belirtileri, süreleri konusundaki görüş ve inanışlarıyla sayrılıkları geçirmek ve onları sağaltmak için kullandıkları yöresel ilaçların, büyüsel ve geleneksel işlemlerin, uygulamaların tamamıdır (Örnek, 1973: 32). Bir diğer halk hekimliği açıklaması ise halkın imkanlarının olmaması sebebiyle veya başka herhangi bir sebeple doktora gidemez veya gitmek istemezse, hastalıklarını belirlemeye veya sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tamamına halk hekimliği denilmektedir (Boratav, 2016: 122). Erman Artun ise halk hekimliğinin çıkış sebebi olarak insanoğlunun tarih boyunca doğa karşısında aciz kaldığı birçok konuda sihir, büyü ve dinden medet umma, yaşamı boyunca kazandığı bilgi, birikim ve deneyimleri gelecek kuşaklara aktarma çabası olarak açıklamıştır (Artun, 2005: 215). Gözlem ve deneme yoluyla elde edilen bu kazanımlar pratikleştikten sonra kuşaktan kuşağa aktarılması yoluyla modern tıbbın temelini oluşturmuştur. Gözlem yeteneği iyi olan iyi ediciler (sağaltıcılar) toplum içinde sivrilerek yeni bir sınıf oluşturmuşlardır. Bu yeni sınıfa büyücü, şaman, ocaklı, hekim gibi isimler verilmiştir (Ilıcak, 2014: 172).

Kırgız Türkleri ise asırlarca konar göçer bir toplum olarak yaşamanın inceliklerini doğayla bir bütün, onunla uyum içerisinde yaşayarak tecrübe etmiştir. Edinilen bu bilgi, birikim ve tecrübeler birçok alandan olduğu gibi hastalıkları tedavi etme ya da başka bir deyişle halk hekimliğinde de öne çıkmıştır. Bu tecrübelerin içerisinde yer yer hastalıkların tedavisinde çeşitli büyü gücü görmekteyiz. Kırgız Türkleri halk hekimliğini *tabıçılık*, *emçilik*, *emci-domçuluk*, *Kırgız el meditsiyası*, *Kırgız eldik meditsiya*, *eldik tabıçılık* kavramları ile ifade edilmektedir (Çeribaş, 2014: 67).

Tez çalışmasında hastalıkların tedavisinde belirlemiş olduğumuz büyü temelli uygulamaları ve bu uygulamalarda elde edilen bulguları aşağıda yer aldığı şekilde aktarılmaktadır.

Sarılık olan bir kişiye sarı renkli kıyafetler veya altın gibi sarı renge sahip takılar takması tavsiye edilir. Bunları yaparsa hastalıktan kurtulmuş (KK-5).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Renk

Kekeme olan kişiler bakşıya giderler. Bakşı onlara dua okur gerek görürse muska taktığı da olur (KK-8).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Nefes

Uykusuzluktan mustarip kişiler içi su dolu olan kabı başlarında dolaştırır. Ardından tasın içindeki su dökülerek evin eşiğine bırakılır. Uykusuzluktan kurtulana kadar boş kap eşikte bekler (Köse, 2004: 538).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Eşik iyesi

Ayağı, kolu, bacağı ağrıyan kişiler bakşıya gittiklerinde bakşı dualar eder ardından sopayla ağrıyan yerlere vururlar (KK-2).

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Nesne

Bakşı doğuramayan kadına bir kâğıda dualar yazar. Kadın onu ezerek üç gün su ile içer. Üç gün sonra tekrardan dua yazılır. Bu sefer aynı şeyleri kocası yapar ve o suyu içer. Ardından tekrar bir kâğıda bir şeyler yazılıp kadına verilir. Doğuracağı güne kadar onu takması gerekir. Bu şekilde kadın kolayca doğum yapar (Kiyat, 2022: 95).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Tılsımlı nesne

Bakşı, hastadan buğday, arpa, mısır gibi ürünler getirmesini ister. Önce bunlara dua okur sonra siğile sürer. İşlem bittikten sonra nesnelere suya atıp iyileşirler (Kiyat, 2022: 96).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Gıda ürünleri, tükürük

Siğil tedavisi için molloya gideriz. Molla tuz ve küle dualar okur. Ardından bunları kâğıdın içine sarar. Kâğıda sardıktan sonra bir şeyler daha okur. Duaları bittikten sonra o kâğıdı ateşe atar. Bu şekilde bir tedavim olmuştu. Hem tedavi esnasında külün kullanılması hem de kullanılan nesnelere yakılması ateş iyisini bize gösterir. Kırgız Türklerinin ritüellerinde ateş, kendisinden korkulan bir unsur olarak hastalığı yok edici görev üstlenir. Hastalıkları tedavisinde ateş iyisini görmemiz eski Türk inancının geçmişten beri devam ettiğini ve tesiri hala devam ettirdiğini bize göstermektedir (Kiyat, 2022: 96).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Yılanın insanları sokması durumunda insanlar hemen bakşıya gider ve bakşı onlara bir ağaç parçasını ağızlarına vererek ısırmasını söyler bu esnada bakşı dualar okur. Bu şekilde yılan zehrinin vücuttan atıldığına inanılır (KK-11).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Siğilden mustarip bir kişi bakşıya gider. Bakşı ona bir ipi okur üfler. Ardından hastaya verip nemli veya derince bir yere gömmesini ister. Bu şekilde siğillerinden kurtulur (Kiyat, 2022: 96). Bu ritüelde ise ipin yer altında çürümesi ile siğilin de yok olup gidileceğine ve hastanın iyileşeceği düşünülmektedir.

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Söz, Nesne

Kızamık hastalığına yakalanmış bir çocuğa ise genelde kırmızı renkli kıyafetler giydirilmesi suretiyle hastalığı atlatacağına inanılır (KK-15).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Renk

Eskiden kurt derisinden veya dışından çocuklara oyuncaklar yapılır. Çocuklar onunla oynardı. Özellikle 0-4 yaş çocuklar için yapılırdı. Kurt onları hastalıklardan koruduğuna inanılır (KK-14). Çocuğu yaşamayan aileler çocuklarının yaşaması için onları kurt derisininin ağzından geçirmektedir ve doğan bebeğin adının başına, börü adı getirilmektedir. Kurt kafasından soyulmuş deri genişletilir ve derin bir delik meydana

gelir. Sağlığına kavuşması istenilen bebek bu delikten u defa geçirilir. Bu işlem bir kız çocuğuna uygulanıyor ise ona, Br Halı, Br Nisa; erkek ise bu defa ocuğa Br, Brbay, Brbek, gibi isimler konulur (Mezkit Saban, 2020: 238). Burada da görüldüğü uğere Kırgız Türklerinde kurt motifi koruyucu olması özelliği ile karşımıza çıkmaktadır.

Yöntemine göre: Taklit büyüsü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsurlar

Br catış hastalığına maruz kalan kişiler ise kurdun kemiğiyle ciltlerini kaşırlar (KK-13). Br catış, bir çeşit alerjik cilt hastalığı olup özellikle göğüs ve sırt bölgesinde başta olmak uğere eller ve ayaklarda da oluşan kabarıklar ve kızarıklar ile kendini göstermektedir. Anadolu'daki karşılığı olarak temre (temriye) hastalığı söylenebilir.

Yöntemine göre: Temas büyüsü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsurlar

Kırgız Türleri uuklu bölgeye uuktoo der ve tedavisini dağlama ile yaparlar. Buna "ot menen alastoo" denir. Ateşte kızdırılan orak ya da makas ucu hastaya yaklaştırılırken aynı anda "uçuk uçuk" diye hastanın uğtne su serpilir. Hasta titremeye başladıktan sonra yatağa alınır. Böylece hastalığın tedaviye yanıt vereceğine inanılır (Kumartaşlıoğlu, 2012: 271).

Yöntemine göre: Temas büyüsü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Kırgız Türkleri romatizma hastalıklarını dağlama ile tedavi etmektedirler. Bunun için hayvanın yedi farklı yerinden parça kesip ateşe atarlar. Hastanın ağrıyan yerlerini bu ateşle ısıtıp tedavi ederler (Kumartaşlıoğlu, 2012: 271).

Yöntemine göre: Temas büyüsü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Eski zamanlarda sağlık sisteminin gelişmediği köy gibi yaşam alanlarında hastalanan kişinin hastalığını geçirmek onu tedavi edebilmek için hasta yakınları, hastanın etrafında dönerek hastalığı kendilerine geçirmeye çalışırlardı (KK-9).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Açıkladığımız duruma benzer bir ritüeli de Cumakunova yazmıştır. Cumakunova, Eskiden göçürme olgusunu kullanarak yaralı veya çok hasta birini kurtarmak için yakınları onun etrafında dönerek hastalığını kendine geçirmeye çalışmışlar. Kırgız Türkleri sevdiklerine ve çocuklarına “aylanayım, tegereneyin” diye yalvarmalarının Türkçe anlamı “senin etrafında döneyim” olan bu sözcüklerin aslında “senin etrafında döneyim, bedenindeki ve ruhundaki hastalıkları ben alayım” anlamına gelmektedir. (Cumakunova, 2003: 32).

Midesi ağrıyan bir kişi bakşıya gider. Bakşı ona kurdun midesinden yapılan bir tür çorbayı içirir. Kurt yoksa çevreden bulunan koyun, keçi gibi hayvanlardan da çorba yapılır (KK-4). Bu pratikte görüldüğü üzere sadece çocuklara değil hastalık sahibi yetişkinlerin tedavisinde de kurdun koruyuculuğundan fayda beklenilmektedir.

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsurlar

Kuduz bir köpek çocuğu ısırırsa köpeğin beyni “*talkan*” adı verilen buğdaydan yapılan bir yiyecek ile karıştırılmak suretiyle çocuğa verilir. Daha sonra çocuk kırk eve giderek her evin kazanlarının saplarını ısırır (Erdem, 2000: 163). Bu işlem aslında Anadolu’da göçürme adı verilen pratiktir.

Yöntemine göre: Temas büyüü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyüü
Kullanılan araç: İnsana ait unsurlar

Bazı hastalıkların tedavisinde soğuk su kullanılmaktadır. Soğuk su çeşitli bölgelere döküldükten sonra iki, üç güğüm suya çanakla vurulur. Hasta birkaç gün bu güğümdeki sudan içerek şifa bulacağına inanmaktadır (Erdem, 2000: 163).

Yöntemine göre: Taklit büyüü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyüü
Kullanılan araç: Su iyesi

Çeşitli deri hastalıklarından şikâyetçi kişiler halk hekimine başvururlar. Burada emme tedavisi uygulanır. Bir kurbağa hastalıklı bölgeye konularak o bölge emdirilir. Bu işlem 3 ile 5 gün arasında değişmektedir. Her bir farklı günde farklı bir kurbağa ile işleme devam edilir (KK-17). Halk hekimleri bu tedavi ile pis kanın vücuttan atıldığını ifade ederler. Aynı zamanda hastalığın sembolik olarak kanı emen hayvana geçeceğine inanılır. Böylelikle hastalık da vücuttan çıkarılmış, hastalıklı bölgeden uzaklaştırılmış olunacaktır.

Yöntemine göre: Taklit büyüü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyüü
Kullanılan araç: Hayvana ait unsurlar

Eğer bir çocuk çok korkaksa onu hemen bakşıya götürürüz. Anne ve babalar korkak çocuk istemez. Bakşı da genelde kurdun karaciğerinden veya etinden bir parça yedirir. Böylece çocuğun korkusunun geçtiği doğrudur (K.K. 8). Benzer bir pratiği Oş bölgesindeki Kırgız Türklerinin kartalın karaciğerinin kullanılmasıyla da icra edilmektedir (Kiyat, 2022: 104). Her iki pratikte de büyü ile ilgili durumlarda farklılık göstermemektedir.

Yöntemine göre: Taklit büyüü
Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Kızamık ve sarılık gibi cilt hastalıklarına yakalanan kişiler bakışıya giderler. Bakışı okunmuş ekmek verir ve bu ekmeği evlerinin yakınlarına gömmelerini söylerler (Kiyat, 2022: 105). Burada gömme yoluyla taklit büyüüne başvurulduğu görülmektedir.

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ekmek

Kırgız Türklerinde doğan çocuğun yaşamadığı durumlarda akika adı verilen adaklık kurbanlar kesilir. Kesilen hayvanların eti pişirilip aksakallar eve çağırılır. Gelen aksakallar dişlerini kemiğe değdirmeden eti yemeye çalışırlar. Kemikleri gelişiğüz el atmayıp özellikle mezarlığa gömerler. İnanışa göre doğan çocuğun ölümüne sebep olan kötü ruh, kesilen o hayvana geçer. Böylelikle çocuğun hem yaşayıp hem de uzun ömürlü olacağına inanılır (Kiyat, 2022: 105).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Sara hastalığı göçürme vasıtasıyla tedavi edilir. Bu durumda Kırgızistan'da genellikle tavuğa göçürülür. Tavuğu hasta kucağına alır. Tavuk ve hastanın üzerine bir kumaş geçirerek göçürme tamamlanır (Kiyat, 2022: 106).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Kırgız Türklerinde ise genel olarak görünen bir diğer husus ise alazlama (alastoo) dur. Hastalığa sebebiyet veren kötü ruhları kovmak için parça ardıç ağacı yakılarak evin

içinde gezdirilir (KK-16). Bu şekilde kötü ruhların, kötü enerjinin evden savuşturulduğuna inanılır.

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ağaç iyesi

Yukarıdaki pratiğin aynısı tekrar yapılmaktadır. İkisi arasındaki temel fark ise bu pratikte icracının herhangi biri değil bir profesyonel olmasıdır. İstenilmeyen hastalıkların tedavisi ve pozitif enerji için halk hekimi hastadan ardıc ister. Gelen ardıcı halk hekimi okur üfler daha sonra hastaya geri verir. Hasta ardıcı alıp evine gidip ardıcı yakarak evin içinde gezmeye yani evini tütsülemeye başlar. Ev tütsülendikten sonra evdeki hem kötü ruhlar hem de hastalıklar kovulmuş olur (KK-21).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ağaç iyesi

Uçuk ve diğer deri hastalıkları için halk hekimi kızarmış baltayı soğuk suya koyduktan sonra soğuk baltayı tedavi edilmesi gereken bölgeye dokundurur. Böylelikle hastalıktan kurtulunur (KK-7).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Ala hastalığında ise halk hekimi büyükçe bir kaptaki suya dualar eder. Ardından okunmuş su ile hastanın ala olan bölgelerini kendi elleriyle yıkar. Bu şekilde hastalık tedavi edilir (KK-20).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsan

Bazı halk hekimleri ise ala hastalığı yıkamak yerine masaj yaparlar. Ala olan bölgeyi halk hekimi kendi elleriyle hastalıklı bölgeye uzunca bir süre masaj yapar (KK-22). Halk hekiminin elleri hassastır ve inanca göre dokunduğu her yeri ve her hastalığı tedavi edebilme hünerine vakıftır.

Yöntemine göre: Temas büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur, el

Uçuk şikâyeti ile halk hekimine gidince ise bir ağaç dalını alıp iyice ıslatır. Ardından ayak tabanlarına o kamçıyla iyice dövermiş (Kiyat, 2022: 113). Bu uygulamada ise halk hekimi suyun saflığından ve tedavici edici özelliğinden faydalanır. Ağaç dallarının kullanılması ise ağaç iyisini tesir ve rolünü gösterir.

Yöntemine göre: Temas büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ağaç iyisi

Gökyüzünde ay ve hilal çıktığında hasta olan kişinin süpürgeyi ala olan yere sürmesiyle ala tedavisinin örnekleri bulunmaktadır (Kiyat, 2022: 119).

Yöntemine göre: Temas büyüü, Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Süpürge

3.2.1. Bölüm Sonu Değerlendirme

Elde edilen bilgiler ışığında Kırgız Türklerinde hastalıkların tedavisi için çeşitli pratikler tespit edilmiştir. Bu pratiklere bakıldığı zaman iki farklı şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Birincisi hastalığa maruz kalmadan önceki pratikler, ikincisi ise hastalığa maruz kaldıktan sonraki pratiklerdir. Hastalığa maruz kalmadan önce başta dualar, çeşitli efsunlu sözler, muska veya Türk kültüründe yer alan çeşitli

iyelerin yardımıyla hastalığa karşı türlü tedbirler alınmaktadır. Bu tedbirler yetersiz kalıp kişi hastalığa yakalandığı takdirde ikinci aşamaya yani hastalığın tedavi etmeye geçilmektedir. Hastalıkların tedavisi için pratiklere bakıldığı takdirde benzerin benzeri etkilemesi yöntemi yani taklit büyülerinin kullanımı açıkça tespit edilmiştir. Özellikle kızamık ve sarılık hastalığına yakalanmış kimselerin sarı ve kırmızı renkli kıyafetler giymesi bunun en açık örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka husus ise yapılan çalışma sonucunda hayvanlardan insanlara geçen çeşitli hastalıkların fazla olduğu farkına varılmıştır. Doğada var olan yabani hayvanların ısırması sonucunda oluşan birtakım yaralanmalara karşı büyü ile tedavi yöntemleridir. Özellikle yılan, kurt ve köpek gibi hayvanların ısırması sonucunda insanlar tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Bu pratikler Kırgız Türklerinin uzun yıllar doğa ile olan iç içe yaşamalarının onlara kazandırdığı bilgi, birikim sonucunda orta çıkmıştır. İnsanlar bu tip hastalıkları tedavi etmek için bakışı ve mollalar ilk tercihleri olmuştur.

Son olarak siğil ve uçuk gibi hastalıkların tedavisinde alazlama, tütsüleme ve emme yöntemi kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu uygulamalara bakıldığı takdirde Anadolu Türk kültüründe de bir benzeri veya aynılarını görmek mümkündür. Binlerce yıllık oluşan kültür kodlarımızın hastalıkların tedavisinde de Kırgız Türkleri ile benzerlik göstermesi bakımından önemlidir.

Bu bölümde elde edilen bulgulara bakıldığı zaman hastalıkların tedavisinde kişiler hastalıkların tedavi yöntemini biliyor olsalar da bir profesyonele başvurmaktadırlar. Hastalığa maruz kalmadan önce genelde molla adı verilen kişilere giderek dini öğeleri de içinde barındıran çeşitli kaçınmalar ile hastalıklara yakalanmamayı arzu etmektedirler. Hastalığa yakalandıktan sonra ise bakışı adını verdikleri halk hekimlerine giderek bakışların yüzlerce yıllık deneyimlerinden yararlanarak hastalıkları atlatmaya çalışmaktadırlar. Büyü ile ilgili pratiklere bakıldığında büyüün en çok zarar aldığı kısım olarak hastalıkların tedavisi olduğunu söylemek mümkündür. Bunun sebebi gelişen teknoloji ve modern tıpla birlikte insanların imkanları bulunuyorsa öncelikli tercihleri modern tıp merkezleri yani hastaneler olmaktadır. Hastane ve doktorlardan çare bulamayan hastaların bir sonraki durağı ise bakışı, molla, halk hekimleri olmaktadır.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen pratiklerin uygulayıcıları mutlaka profesyoneldir. İnsan sağlığı söz konusu olduğu için kişiler bu pratikleri kendileri uygulamaktan kaçınmaktadır. Ayrıca buradaki büyü pratikleri hem uygulama hem de kaçınma şeklinde kendini göstermektedir. Daha önce görüldüğü üzere burada da çeşitli iyelerin büyüye yardımcı unsur olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.3. Bereket İçin Büyü ile İlgili Uygulamalar

Bereket kelimesinin mastarı olan bürükün asıl anlamı “devenin bir yerde çöküp durması, orada kalıp beklemesi”dir (Tümer, 1992: 487). Bereket kelimesi Arapça brk kökünden gelmektedir. Anlamı ise “Allah’ın verdiği nimet, bolluk, verimlilik” anlamına gelmektedir (www.nisanyansozluk.com, 2022). Türkçe sözlükte ise bereket kelime anlamı olarak bolluk, gürlük, ongunluk, feyiz ve feyezan anlamlarına gelmektedir. Ayrıca halk ağzında yağmur da bir bereket simgesidir. Bereket yağıyor şeklinde kullanımı Anadolu’da oldukça yaygındır (TDK, 1998: 271). Anadolu’da bereket ile ilgili “Allah bereket versin, kesenize bereket, ömrüne bereket ve sürüsüne bereket” gibi birçok deyim ve kalıplaşmış ifadeyle karşılaşmamız mümkündür.

Bereket kelimesinin diğer Türk lehçelerindeki karşılığına bakmak gerekirse Azerbaycan Türkçesinde *bäräkät*, Türkmen Türkçesinde *bereket*, Özbek Türkçesinde *barakat* ve *mollık*, Uygur Türkçesinde *bärikät*, Tatar Türkçesinde *mullık*, Başkurt Türkçesinde *mullık*, Kazak Türkçesinde *bereket* ve sonuncusu yani çalışmamızın da esas kapsamı olan Kırgız Türkçesinde ise *bereke* ve *bereket* şeklinde yer aldığını görmekteyiz (Ercilasun. vd, 1991: 62).

İlkel insanlar bereketin her zaman kendi kendine gelmeyeceğini düşünüp çeşitli büyüsel pratiklere başvurmuşlardır. Kimi zaman Tanrılara kurbanlar kesip kimi zaman ise olağanüstü güçlerden veya ruhlardan medet umarak doğa olaylarını kendi lehlerine olumlu bir şekilde etkileyip çeşitli büyü temelli pratiklere başvurmuşlardır. Bu pratikleri bazen kuraklık veya kıtlık gibi buldukları bölgede yaşayan tüm insanları etkileyen olaylardan kaçınmayı düşünerek yapmışlardır. Bazen ise sahip oldukları hayvanların sağlığını veya evlerinin bereketi, huzuru ve mutluluğunu düşünmüşlerdir.

Kırgız Türkleri belki de yerleşikliğe en son geçen Türk boy ve soylarından biridir. Hatta konar göçer kültürünü bugün belirli bir oranda muhafaza etmektedirler. Bu sebeple Kırgız Türkleri doğayla uyum içerisinde yaşamaya ve çeşitli dönemlerde örneğin göç esnasında hayvanlarının sağlığı, hayvanların doğumu veya ekin ve hasat vakitlerinde Tanrı ve doğadan bereket konusunda yardım alma gereksinimi duymaktadırlar. Bu doğrultuda çeşitli büyü ile ilgili uygulamalara başvurmaktadırlar. Tüm bu örnekleri yaptığımız çalışma sonrasında elde edilen bulguları aşağıda belirtip büyü ile ilişkileri açıklandı.

Akşamları un, su, tuz gibi beyaz gıdalar komşulardan istenilmez ve komşuya verilmez. İstenildiği ya da verildiği takdirde komşunun evinin bereketi istenildiğine veya verildiğinde kendi evinin bereketini verdiğine inanılır (Kalafat, 1995: 206).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Renk

Hayvanların yavruladığı vakit ise ahıra yabancı kişileri almayız. Sonuçta yabancı kimse ahıra gelip girdiği takdirde yabancı kişinin nazarı değebilir. Bunun sonucunda doğumda sorun olabilir veya hayvan bir daha yavrulayamayabilir (KK-1).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Kötü rüya görülürse, onu suya söylemek gerekir ki o kötü rüya kişiyi huzursuz etmesin, suyla akıp gitsin (KK-3).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Ellerimizi yıkandıktan sonra havlu, peçete gibi şeylerle silmeyiz. Kendi kendine kurusun. Yoksa “Elimizdeki suyla beraber rızığımız da gider.” derler (KK-4).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Eve veya çadıra girerken eşiğe basmamaya dikkat edilir. Eşiğe basılırsa basan kişinin gücü azalacağına, düşmanlarının ise gücünün artacağına inanılır (KK-21).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Eşik iyesi

Eskiden yeni yapılan bozüyün için hayvan kesilirdi. Bozüyü tepesindeki açıklıktan yani tündükten kesilen hayvanın başı atılır. Bu şekilde ocağın sönmeyip daima yanacağına inanılır (KK-2).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Hayvanın ilk yavrusu kimseye verilmez eğer verilirse hayvanın ya da ahırın bereketinin kaçacağına inanılır (KK-22).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Evin bereketi kaçmasın diye geceleri kül dökülmez. Kül dökülen yere de idrar yapılmaz (KK-18).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Ateş iyesi

Albastı, cin, şeytan gibi kötülükler külün etrafında toplanır. Bu sebeple kül birikintisi karıştırılmaması söylenir (KK-14).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Kaçınma
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Ateş iyesi

Gece mutfakta bulunan bulaşıklar yıkanmadan yatılmaz. Gece ev dağınık bir şekilde bırakılmaz. Her şeyin yerli yerinde olması gerekir. Aksi halde kötü ruhlar eve musallat olur, evin bereketini kaçıır (KK-4).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Su iyesi

Ateşe su dökmek ya da tükürmemek gerekir. Aksi takdirde Albastı gibi kötü ruhlar musallat olur. Eğer ateşe su dökmek zorunda kalınıyorsa “Ak Bata” okuyup sonra su dökülmeli büyüklerimiz bu şekilde yaparlardı (KK-14).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Kaçınma
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Ateş iyesi

Süpürgeyle çocuklara veya herhangi bir kişiye vurulmamalı eğer vurulursa uğursuzluk eksik olmaz (KK-16).

Yöntemine göre: Temas büyü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Süpürge

Misafir gittikten hemen sonra ev süpürülmez. Süpürüldüğü takdirde evin bereketi de misafirler beraber gider. Yine misafir varken de ev süpürülmez. Bu davranış misafire git demek olarak algılanabilir. Bu hadise Kırgız Türklerinin misafirperverliğine ters bir olaydır (KK-3).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Süpürge

Kapıdan girip çıkarken eşığe basmamaya dikkat ederiz. Girip çıkarken mutlaka sağ ayakla adımlarız ve mutlaka eşığe temas etmeyiz. Eşığe oturanlar olursa da oturmaması konusunda hemen uyarılır (KK-4).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Eşik iyesi

Yukarıdaki hadiseyle ilgili durumun pekiştirmek maksadıyla Türk kültüründe eşik kavramına değinmekte fayda görülmektedir. Türkyılmaz çalışmasında eşığı ve eşik iyesini şu şekilde ifade etmiştir. Eski Türklerde evin eşığına basılmaması, oturulmaması ve su dökülmemesi gerektiği inancı vardır. Eşik kutsaldır ve bir ocağın tütmesi ailenin tüm fertleri ile mümkündür. Şamanlık inancına göre de karı koca ruhunun ongunu veya tözü bu eşığın altına gömülüdür. Bu nedenle bu ruha sayıgıdan dolayı eşığe basılmaz ve oturulmaz. Bunun yanı sıra su dökmek çok büyük günahlardan sayılır (Türkyılmaz, 2019: 154).

Yemek yerken sofraya serilmeden yemek yenmemesi gerekir. Sofra olmadan yemek yenirse kötü ruhlar sofraya gelir ve evin bereketi kaçar (KK-19).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Nesne

Uyuyan kişinin horultusunun bulaşma korkusuyla horlayan insan dürtülmez, uyandırılmaz (KK-20).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Cinler ıslıkla haberleşirler bu sebeple geceleri ıslık çalmayız. Evde de ıslık çalınmaz. Kapalı mekânda ıslık çalıp da cinleri getirirsek geri nasıl gidecekler? (KK-13).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Yukarıdaki inanca benzer inancı Anadolu sahasında da görmekteyiz. Anadolu Türklerinde ıslık çalınması, kapalı yerde ıslık çalınması hoş karşılanmaz. Cinlerin ıslıkla anlaştıkları ıslık çalmakla onları davet etmiş olunacağı inancı vardır. Bu tip durumlarda ailenin büyükleri gençleri uyararak “şeytanları başımıza yığmayın” denir. Eğer ıslık sofradayken yapılırsa yemeklerin, sofranın bereketinin kaçacağını aynı şekilde aile büyükleri tarafından uyarılır (Kalafat ve Bayramov, 2009: 290).

Akan sulara uğursuzluk gelmemesi için tükürülmez ya da pisletilmez (KK-22).

Yöntemine göre: Temas büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyisi

Ağaçlar, yeşillikler sebepsiz yere koparılmaz veya kesilmez. Kesen veya koparan olursa uğursuzluk o kişiden ayrılmaz (KK-22).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ağaç iyisi

Uzun bir yolculuktan gelenlere biraz su gelen kişinin başının etrafında dolandırılır. Daha sonra bu su başından aşağı dökülür ya da bu suyu duş alacağı suyun içine karıştırılır. Bu şekilde beladan korunacağına inanılır (KK-12).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Kırgız Türkleri arasında kutsallığı olan diğer ağaç ise ebedi ağaç da dedikleri “ardıç” ağacıdır. Kırgız Türkleri ardıç ağacından yapılan bir beşiği evlerinin başköşesine koyarlar (Aydar, 2008: 241).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ağaç iyesi

Söğüt ağacı da Kırgız Türkleri için önemi bir hayli yüksektir. Bahçelerinde söğüt ağacının çıkması, baht ve talih anlamını ifade etmektedir. O yüzden Manas Destanında geçtiği gibi, “evinde veya bahçende kızıl dal bitsin” diye dua edilir (Aydar, 2008: 241).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ağaç iyesi

Sabah kalktıktan sonra küfür başta olmak üzere her türlü kötü kelimeleri kullanılmaz. Eğer dikkat edilmezse gün boyu kişiye uğursuzluk getirir (KK12). Bu duruma benzer bir pratiği Polat ve Esen de yazmıştır. Sabahları diline sahip çıkıp kötü söz kullanmamak gerekmektedir. Çünkü bu tip kötü davranışların insanı etkisi altına alıp akşama kadar olumsuzluk vereceğine inanılır (Polat ve Esen, 2016: 22)

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Söz

Boz-üy'ün üstündeki açıklıklıktan (tündükten) böcek gibi haşereler düşerse misafir geleceğine inanılmaktadır. Düşen bu böcek büyük bir örümcekse yaşlıların, küçük bir örümcekse gençlerin misafir olarak geleceği şeklinde yorumlanmaktadır (Polat ve Esen, 2016: 26)

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Eğer bir insanın elinden bulaşık kap, kaşık vb. düşerse bu, iyiliğe yorumlanarak kısa zamanda, dolayısıyla yakın bir yerden misafir gelecek denmektedir. Elinden bıçak düşerse erkek misafir, kaşık düşerse kadın misafir geleceği şeklinde yorumlanmaktadır (Polat ve Esen, 2016: 26)

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Askere giden bir gence bir ekmek ısırttırılır, kalanı duvara asılır. Böylece duvara asılı ekmeğin, askere giden gencin rızkını eve çekeceğine ve sağ salim bir şekilde yuvasına geri dönmesine yardımcı olacağına inanılır (KK-15).

Yöntemine göre: Temas büyü, Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ekmek

Gece geç saatlerde yolan çıkan kimse yanına bir parça ekmek alırsa o ekmeğin o kazalardan ve yolda karşılaşılabileceği türlü belalardan ve felaketlerden koruyacağına inanılır (KK-11).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Ekmek

Kırgızistan'da uzun süre eve misafir gelmediği zaman duvara çivi çakarlar. Çivi, misafirin gelmesini sağlayacak olan aracı ögedir (Çerikan, 2014: 537).

Yöntemien göre: Taklit Büyüsü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Demir iyesi

Tabak, bardak gibi cam ürünleri kırıldığı zaman kırık parçalar çocukların başlarının üzerinde döndürülmesi sonucunda çöpe atılır. Bunun sebebi ise cam kırıklarının Kırgız Türkleri için uğursuzluk getirmesi durumudur (KK-21).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Kaçınma
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Nesne

3.3.1. Bölüm Sonu Değerlendirme

Yapılan çalışma sonucundan Kırgız Türkleri gündelik yaşamlarında berekete önem verildiği dikkat çekmektedir. Kırgız Türkleri gündelik yaşamlarından iki ana konu üzerinde bereket ile ilgili büyü pratikleri toplanmıştır. Bunlar evin bereketi ve hayvanlarının bereketi şeklindedir. Geçmişten günümüze kadar Türk kültüründe aile olmak ve ailenin yaşam alanı olan “ev” Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple Kırgız Türkleri evlerinin mutlu, huzurlu, bereketli olması için birçok büyü pratiğinden yararlanmaktadır. Bu pratiklerden en çok dikkat çeken ise birçok dönemde kullandıkları tütsüleme işlemidir. Kırgız Türkleri evlerinde bereketin olmadığı veya bereketin eksikliğini hissettikleri vakit hemen tütsüleme işlemine geçmektedirler. Tütsüleme işleminde kullanılan ağaç ise yapılan derleme ve tarama çalışmalarında ardıç ağacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardıç ağacının Türk kültüründe önemli bir yeri bulunmaktadır. Belki de kayın ağacından sonra Türk kültüründe en çok yer tutan ağaç olma özelliği bulunmaktadır. Ardıç ağacı ile ilgili bir

pratiği Ziya Gökalp de yazmıştır. Gökalp çalışmasında evin hanımı, akşamları ateşi kül ile örter sabahları ise kutsal kabul edilen ardıç ağacının dalıyla bu ateşi yeniden yakardı. Ardıç dalını alevlendirdikten sonra, eline alır, oda oda dolaşarak evi temizlerdi (Gökalp, 1995: 253). Görüldüğü üzere çalışmamızda da benzer bir pratiği Kırgız Türkleri evlerinin bereketlenmesi için kullanmaktadır. Hatta sadece evin bereketi için değil ahırların bereketi veya kötü ruhlardan, nazardan korunmak için de benzer pratiğin ardıç ağacı ile icra edildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra evin bereketi için eve sağ ayakla girilmesi, evin pis bırakılmaması, geceleri kül dökülmemesi gibi birçok pratiği kullanarak evin bereketini sağlamaya çalışmışlardır.

Tespit edilen bir diğer husus ise özellikle kırsalda yaşayan veya konar göçer olan Kırgız Türklerinin ana geçim kaynağı olan hayvanlar üzerinedir. Kırgız Türkleri özellikle hayvanlarının doğum, çiftleşme, kızgınlık gibi dönemlerinde yabancılarla hayvanlarının irtibatını kesmeye özen göstermişlerdir. şüphesiz bunu yapmalarında en büyük etken göz değmemesi yani nazara olan inançlarıdır. Eğer yabancı kimseler belirtilen dönemlerde ahırlara girerlerse hayvanların doğuracakları yavrularda sorunlar olacağına dair yaygın bir inanış mevcuttur. Buna ek olarak az önce de belirttiğimiz şekilde hayvanlarını çeşitli kötülüklerden korumak için kendilerine ve evlerine uyguladıkları ardıç ağacının tütsülenmesini hayvanlara ve ahırlara da uygulamaktadırlar.

Bereket için icra edilen büyü pratikleri genel olarak özetlemek gerekirse hem temas büyülerini hem de taklit büyülerinin kullanıldığını görmekteyiz. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de iyi niyetin ön planda olması sebebiyle icra edilen büyüler genel olarak ak büyü şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yanı sıra bereket için icra edilen büyülerde hem uygulama hem de kaçınma yöntemiyle yapılmaktadır. Özellikle önceden tedbir alınmak istenilen durumlarda kaçınma şeklinde bu pratikleri görmekteyiz. Ancak maruz kaldıktan sonra kötülüklerde korunmak istenildiğinde artık uygulama yöntemiyle büyü pratikleri icra edilmektedir. Bereket için icra edilen büyülerde toplum herhangi bir profesyonel büyü icracısına gerek duymadığı tespit edilmiştir. Kişiler kendi isteklerini kendileri icra ederek büyü pratiklerini gerçekleştirmektedir.

3.4. Nevruz Döneminde Büyü ile İlgili Uygulamalar

Farsça yeni(nev) ve gün(ruz) kelimelerin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Nevruz'un Türkçede tam karşılığı "yeni gün" anlamını taşımaktadır. Ayrıca Devellioğlu güneşin koç burcuna girdiği gün olarak martın dokuzuna denk geldiğini, ilkbaharın başlangıcı olup Celali takviminin yılbaşı olduğunu aktarmıştır (Devellioğlu, 1970: 994). Nevruz özünde ise akla ilk gelen tabiatın yeniden uyanışı veya dirilişi, baharın gelişi, birlik beraberliğin sağlandığı kırlara, yaylalara çıkarak büyük bir heyecanla kutlanan bayram akla gelmektedir.

Nevruz kelimesinin diğer Türk lehçelerindeki karşılığına bakmak gerekirse Azerbaycan Türkçesinde *novruz*, Türkmen Türkçesinde *novruz*, Özbek Türkçesinde *navroz*, Uygur Türkçesinde *noruz*, Tatar Türkçesinde *navruz*, Başkurt Türkçesinde *nauruz*, Kazak Türkçesinde *navruz* olarak kaydedildiğini görmekteyiz (Ercilasun. vd, 1991: 62). Son olarak ise çalışmamızın da esas kapsamı olan Kırgız Türkçesinde *nooruz* şeklinde yer aldığını görmekteyiz (Yudahin, 1998, 585). Günümüzde ise özellikle Türkiye Türkleri tarafından Ergenekon Bayramı olarak da anılmaktadır. Efsaneye göre bozkurtun demirciye iz gösterip, demircinin dağı eriterek tutsak durumda olan Türklerin yeryüzüne yayıldığı bir kurtuluş günüdür (Karaman, 1999: 40). Kırgız Türklere nevruzu "nooruz" şeklinde ifade etmektedirler. Türk kültüründe olduğu gibi Kırgız Türkleri için de nevruz aynı zamanda baharın gelişi, yeni yılın başlangıcıdır. Bu sebeple nevruz zamanı yapılan ritüellerin özünde doğanın kendini yenilediği gibi Kırgız Türkleri de doğayla iç içe ve uyumlu yaşamaları sebebiyle insanlar bu zamanda kendilerini yenilemek veya yeni yıla temiz, sağlıklı ve günahsız bir şekilde girmeyi amaçlamaktadır. Nevruz günü yakılan ilk ateşle beraber yapılan birçok büyü ile ilgili ritüelde ateş kültünü görmekteyiz. Buna paralel olarak demir iyisi de bu ritüellerin arasında sıkça yer aldığını tespit etmiş bulunmaktayız. Yaptığımız çalışma sonrasında elde ettiğimiz bulguları aşağıda belirtip büyü ile ilişkilerini açıklamaya çalıştık.

Nevruzun önemli bir simgesi olan ateş yakıp üzerinden atlamak ise yine büyüsel bir ritüele işaretir. Bir odun yığımını ateşe veren insanlar üzerinden atlayarak tüm bela ve kötülükleri o ateşte yok olmasını temenni ederek ateşin üzerinden atlarlar. Çünkü

nevruz yeni yılın başlangıcına bir adımdır. Bu yeni yıla insanlar kötülükleri geride bırakıp iyiliklerle başlamak isterler.

Ateşten atlanırken de çeşitli sözler söylenebilmektedir.

Senin kızıl nurun bana gelsin

Benim sarı hastalığım sana geçsin

(Cumakonavo, 2003: 32)

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Nevruz günü insanlar bereket ve bolluk için su dolu kapları alıp çocukların başlarının üzerinde döndürüp etrafa saçarlar (KK-22).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Nevruz zamanı gelince su birikintilerine başta ırmak ve derelere daha fazla olup açlık, kıtlık, sefalet olmaması için ekin ve tohum bırakırız (KK-11).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Kırgız Türkleri ardıç ağacının tütsülenmesiyle “alasto” adını verdikleri bir ritüel yaparlar. Yapılan bu ritüel ile insanların bela ve kötülüklerden kurtulduklarına inanılır. Nevruz günü ev sahibi, yine ardıç tütsüleyip cin ve şeytanlardan korunmak için başının üzerinde üç kere döndürür avlu etrafında da üç kere dolaşır. Tütsü dolaştırılırken şu söz söylenir.

Alas alas

Alas alas

Ar baleeden kalas

Her beladan halas

Eski cıl ketti

Eski yıl gitti

Cannı cıl keldi

Alas, alas

Aydan aman

Çıldan esen

Çakşılıktı Tenir berer

Çarık kündü kenen berer

Alas alas

Yeni yıl geldi

Alas, alas

Aydan sağlıklı

Yıldan esenlikli

İyiliği Tanrı verir

Aydınlığı, bol verir

Alas, alas

(turkoloji.cu.edu.tr, 2009).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ağaç iyesi

Ailede önemli bir kutlama varken yağmur ya da kar yağarsa nur, bereket yağdığına inanılır (KK-22).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Sofraya ekmek getirildiğinde ters konulmaz. Konulursa sofranın bereketi kaçır (KK-1).

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ekmek

Çanta veya cüzdan yere bırakılmaz. Bırakıldığı zaman içindeki bereket gider. Parasız kalır (KK-5).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Para

Nevruz günü su ile kismet açılır. Kismet açmak için suya iki kere besmele çekilip ardından bir kere ayetel kürsü okunur. Sonrasında ise üç kere ihla, üç kere fatiha, üç kere nas suresi okunur ardında suya üflenir. Bu su ile etrafa saçılır veya banyo yapılacak suyun içine konur (KK-11).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Nevruzun ilk gecesini bir kap su önce evdeki kişilerin başında döndürülür daha sonra döndüren kişi biraz suyu eline alarak kişilerin yüzlerine, başlarına saçar. Bunu genelde evin en yaşlı, bilge kadını yapar. Bazen nazardan korusun bazen de yeni yıla girerken günahların affedilmesi için yapılır. Bu suya dualar okunduğunu da duydum (KK-4).

Yöntemine göre: Taklit büyü, Temas büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyesi

Kırgızistan'da ateşten atladıktan sonra evlerde önceden kap kacaklara doldurulmuş sular dökülür ve insanlar inanca göre evde dolaşan kötü güçleri de suyla beraber dışarı atmış olurlar (KK-9).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Kırgız Türkleri animistik anlayışına göre kendilerini tabiatın bir parçası olduğunu düşünmektedir. Tabiatın yok olması durumunda kendilerinin de yok olacağını düşünürler. Yer-Su'ya, ağaçlara, hayvanlara çok iyi ve dikkatli davranmışlardır (Erdem, 2000: 156).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Yer - su kültü

3.4.1. Bölüm Sonu Değerlendirme

Yapılan çalışmanın sonucunda Kırgız Türklerinin animist dünya görüşünü nevrüz törenlerinde de görmekteyiz. Kırgız Türkleri sahip oldukları kültürel genetiklerle beraber kendilerini doğanın bir parçası olarak görmektedirler. Bunun yanı sıra doğadaki her varlığın bir ruhu olduğu inancına sahiptirler. Bu sebeple Kırgız Türkleri özellikle Nevruz döneminde doğanın kendisini yenilemesini fırsat bilerek kendileri ve aileleri başta olmak üzere sahip oldukları evlerin, hayvanların ve toprakların da bu vesileyle çeşitli büyü pratikleriyle yenilenmenin içerisine dâhil etmişlerdir.

Nevruz bayramı Türklerin Ergenekon'dan çıkışını temsil etmesi yönüyle tüm Türk dünyasında önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple Anadolu'da nevrüz dönemlerinde denk geldiğimiz birçok pratiği Kırgız Türklerinin halk inançlarında da görmekteyiz. Ateşten atlamak, kısmet açılması için icra edilen pratikler, kıtlığa maruz kalmayıp yılın bolluk ve bereket içinde geçmesi ve tütsüleme gibi birçok pratik aynen veya çok az bir değişikliğe maruz kalmasıyla Anadolu Türkleri de bu pratikleri icra etmektedirler.

Elde edilen bilgi ve bulgular sonucunda Nevruz Kırgız Türkleri için yeni yıl bayramı olması sebebiyle bu dönemde ak büyü pratiklerinin icra edildiği tespit edilmektedir. Ak büyü uygulamaları olmaması sebebiyle Kırgız Türkleri herhangi bir profesyonele ihtiyaç duyulmamaktadır. İhtiyaç duydukları veya icra etmek istedikleri büyü pratiklerini kendileri bir başına yapabilmektedir. Bunun yanı sıra Kırgız Türkleri için milli bir bayram havasında geçen Nevruz, diğer büyü pratiklerinden ayrılarak halkın tamamı tarafında bu pratikler gerçekleştirilmektedir. Diğer dönemlerde icra edilen büyü pratiklerini ağırlıklı olarak kent yaşamında etkisi yitirmiş olsa da Nevruz'un manevi değerleri sayesinde kırsaldan kente bu dönemde halk arasında büyü pratiklerine rastlamak mümkündür.

Dikkat çeken son husus ise Nevruz döneminde icra edilen büyü pratikleri esnasında ateş ve su iyesini büyüye yardımcı unsur olarak kullanmaktadırlar. Ateş iyesini

Nevruzun arka planından yatan Ergenekon destanı ile anlamlandırmak mümkündür. Su iyesiyle birlikte ateş iyesi arasında zıtlık yapılarak kullandığı yani her ikisinin bir arada olduğu büyü pratiklerini görmek mümkündür. Bunun yanı sıra Nevruz döneminde ağırlıklı taklit büyüleri kullanılmaktadır.

3.5. Nazar ile İlgili Uygulamalar

Arapça kökenli olan nazar kavramının Türkçesi bakış anlamına gelmektedir. Bazı insanların bakışlarındaki zararlı güçle birlikte bir kişiye, hayvana veya nesneye bakmak suretiyle hastalık ve ölüm başta olmak üzere türlü felakete maruz kalmasıdır. Bunun sonucunda nazar değmek deyimini kullanılır. Göze gelmek veya kem göze uğramak da aynı anlama gelmektedir (Boratav, 2016: 104). Öger ise nazarın sadece kıskançlık duygusuyla olmayacağı bunun yanı sıra yakınlarına sevgi ve hayranlık duygularıyla da nazara maruz kalabileceğini söylemektedir (Öger, 2007: 1561). Nitekim Boratav da aynı durumdan bahsederek özellikle çocukların bu tür nazardan en çok etkilenen olduğunu söylemektedir (Boratav, 2016: 104). Bunun yanı sıra Sedat Veyis Örnek uğursuz yani nazarın değebileceği bir başka deyişle kem göze sahip kişilerin özelliklerini şu şekilde belirtmiştir: Gök gözlü, sarı saçlı, kısa boylu ve kollu, sakalları ve dişleri seyrek, kör yahut topal kimseler olduğunu ifade edip bu özelliklerden biri bile olsa o kişinin kötü niyetli veya uğursuz olarak adlandırılması için yeterlidir. Bu özelliklerden eğer birden fazlası bir kişide toplandıysa o kişi uğursuzluk bakımından daha da güçlenir (Örnek, 1966: 122).

Tüm toplumlarda olduğu gibi Türklerin de halk inançlarında geniş bir yer tutan nazar, Kırgız Türkleri için de son derece önemli uygulama ve kaçınmalar mevcuttur. Kırgız Türkçesinde “*köz tiyüü*” ve “*nazar tüşüü*” şeklinde ifade edilmektedir. Kırgız Türkleri bir başkasından gelebilecek kötülüklerden dolayı çeşitli korunma ve kaçınmalara başvurduğu gibi kötü ruhların da nazarının değebileceği inancı çerçevesinde birtakım önlemler, kaçınmalar ve uygulamalar sebebiyle çeşitli pratiklere başvurmuşlardır. Hamile kadınlar için, çocuklar için, bereket için başta olmak üzere hayatın her anında kem gözlerden ve kötü ruhlardan korunmak ve kaçınmak için çeşitli uygulamaları görmekteyiz. Kırgız Türklerinin kültür çerçevesinde konar göçerliğin geniş bir yer tutması hayatın işleyişini doğrudan veya dolaylı olarak muhakkak etkilemektedir.

Bunun bir yansıması olarak nazar ile ilgili pratiklerde sadece insanlara nazar değmediğini bunun yanı sıra sahip oldukları hayvanlara da nazar değebileceği inancı oluşmuştur. Tüm bunları yaptığımız çalışma sonrasında elde ettiğimiz bulguları aşağıda belirtmiş durumdayız.

Gelin damat evine gelince bir ateş yakılır. Bu ateşin etrafında gelin üç defa döner (KK-7). Bu şekilde gelinin baba ocağından gelirken getirebileceği nazar, kötülükler ve türlü belalardan korunulacağına dair inanç bulunmaktadır.

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Yanan ateşe, ocağa su dökülmez. Dökülürse uğursuzluğa sebep olur (KK-5).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Yanan ateşe, ocağa tükürülmez. Tükürülürse uğursuzluğa sebep olur (KK-18).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Ateşe ocağa kesilen tırnak atılmaz. Atılırsa uğursuzluk ve olur (KK-12).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Ateş hakkından iler geri konuşulmaz. Kötü sözlerden kaçınılır (KK-17).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Ateş iyesi

Çocuklar ateşle oynamaz. Oynarsa altına işer (KK-13).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Kaçınma
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Ateş iyesi

Külün yanında yakınında yatılmaz. Çünkü külün etrafı kötü ruhların mekanıdır. Bu duruma dikkat edilmezse kötü şans insanın peşini bırakmaz (KK-8).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Kaçınma
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Ateş iyesi

Hayvan pisliğinin üzerine kül atılmaz. Atılırsa hayvan ölür veya zarar görür (KK-1).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Kaçınma
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Ateş iyesi

Kötü ruhu kovmak için bazen eli ile ya da Kopuz'un yayı ile hastaya vurur. Bazı durumlarda kurban edilen koyunun sıcak ciğeri hastaya vurulur ve bu hareket kötü ruhları kovmak için yapılan bir iş olarak yorumlanmaktadır (Ergeshov, 2011: 85).

Yöntemine göre: Taklit büyü
Yapısına göre: Uygulama
Amacına göre: Ak büyü
Kullanılan araç: Müzik aleti, Ağaç iyesi

Kırmızı renk koruyucudur. Yeni bir hayvan alındığında kırmızı renkli bez bağlarız (KK-6).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Renk

Eve göz değmesin, kötü ruhlardan eve girmemesi için kapıya veya dışardan bakanların görebileceğı bir yere hayvan boynuzu asılır (KK-9).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Baykuş tüyünün kötü ruhlardan korunduğı inancı vardır. Gelin bu tüyü genelde elbisesine takar (KK-1).

Yöntemine göre: Temas büyüü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Bizim oralarda yanan bir ateş bir başkasına verilmez veya yanan ateş söndürülmez. Bunlar yapılırsa uğursuzluğun yapan kişiler üzerinden eksik olmayacağına inanılır. Büyüklerimiz de yapılmaması gerektiğini her zaman söyler, uyarırlar (KK-10).

Yöntemine göre: Taklit büyüü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Ateş iyisi

Yolculuğa çıkmadan ya da yolculuk esnasında dikiş dikilmez, yola çıkanın veya yolda olanın yolu kapanır. Yolda uğursuzluklarla karşılaşır veya ölüm olabilir.

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyüü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyüü

Kullanılan araç: Dikiş nakış

Bebeğe nazarının deędirdiđi dūřunūlen kiřinin bahçeye astıđı elbisenin kenarından bir miktar kesip alınarak eve getirilip kesilen parçayı tam ayırmadan yine yedi parça kesilip üzerine 3 ihlas okunarak bebeđin gōbeđine sūrūlūr, sonra kumař ateře yaklařtırılır. Birazda olsa yanmıř olan bu elbise parçası bebeđin bařının ūstünden geçirilerek ōpe atılır (Yıldız, 2022: 107-108).

Yōntemine gōre: Temas būyūsū

Yapısına gōre: Uygulama

Amacına gōre: Ak būyū

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Yeni dođan bebeđi nazardan korumak için bebeđi hiç kimseye gōstermeden, bir balıđın tek gōzū çıkarılarak kurutulur, daha sonrasında ezilerek biraz tereyađı karıřtırılır. Bu karıřımın hepsi bebeđe yedirilerek karıřımdan bebeđin diline ve dudađına da sūrūlūr. Eđer evde birden fazla bebek varsa aynı karıřımdan ona da yapılarak ayrıca sūrūlūr (Yıldız, 2022: 108).

Yōntemine gōre: Taklit būyūsū

Yapısına gōre: Uygulama

Amacına gōre: Ak būyū

Kullanılan araç: Hayvan ait unsur

Kırgız Tūrkleri çocuklarını cin gibi kōtū ruhlardan korumak için bebeđin beřiđine kaplanın, aslanın tırnak ve kuyruđunu asmıřlardır. Ayrıca dađ keçisi, teke, yabani koyun, kulađa ve elikke gibi hayvanlara yine kōtū ruhlardan korunmak için gūnlūk yařantılarında iyi davranmaya ūzen gōsterip dikkat etmiřlerdir (Erdem, 2000: 150).

Yōntemine gōre: Taklit būyūsū

Yapısına gōre: Kaçınma

Amacına gōre: Ak būyū

Kullanılan araç: Hayvanlara ait unsurlar

Kırgız Tūrkleri için deve eti yemenin ruha řıfa geldiđine dair bir inanç vardır. Bu yūzden evde būyūk bir bahtsızlık, uđursuzluk olduđu zaman deve kesilir. Ek olarak ise

çok zengin insanlar kurbanda deve keserler. Kurbanda deve kesmek yedi koyuna denktir (Erdem, 2000: 150-151).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvanlara ait unsurlar

Kırgız Türkleri suya taş atmamaya özen gösterirler. Eğer olur da suya taş atılırsa su ona bir başka gün çok daha kötü bir şekilde karşılık verir (Erdem, 2000: 155). Bu bağlamda Kırgız Türkleri için suya atılması uğursuzluk sebebidir.

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyisi

Kırgız Türkleri işlerinin, güçlerinin su gibi akıp gitmesi yani sorunsuz bir şekilde ilerleyebilmesi için kuru üzüm çöplerini suya atmaktadırlar. Böylelikle işlerinin rast gideceğine inanırlar (Erdem, 2000: 156).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvanlara ait unsurlar

Evden giden, ayrılan kişinin tekrardan eve sağ salim bir şekilde geri dönmesi, yolda türlü felaketlerle karşılaşmaması için arkasında su dökülür (Erdem, 2000: 156). Anadolu'da da aynı uygulamayı görmekteyiz.

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Su iyisi

Kurşundan yapılan muskalar beyaz bir beze sarılıp dış kısmı yağlanır. Eve dışardan gelenlerin görebileceği şekilde asılır. Bu şekilde çoğalan mala zarar gelmemesi ve

çocukların ve her türlü ölüm felaketinden korunmak için tedbir olduğuna inanılmaktadır (Erdem, 2000: 164).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvanlara ait unsurlar

Küçük bebekli kadınların kalabalık davetlerde (düğün, toy vs.) yemeklerden yemezse memeleri şişeceğine inanılmaktadır. Bu sebeple kalabalık davetlerdeki yemeklerden mutlaka bebekli kadının yemesi gerekir (Akmataliev, 2001: 174).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Yemek

Erkek çocuklarının saçında kahkül bırakılır. Bunun sebebi kahkülün çocuğu nazardan ve kötülüklerden koruyacağına inanılır (Akmataliev, 2001: 174).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: İnsana ait unsur

Kırgız Türkleri için albastı kötülükleriyle ünlüdür. Albastı gözle görünmeyen, çok güçlü doğum yapmakta olan kadın, uykudaki şahıslar üzerine oturarak boynunu sıkan, bütün vücudunu tüy kaplamış bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Onunla ancak bakşılar mücadele edebilmektedir. Bu sebeple Kırgız Türkleri bakşılara kendi adlarıyla hitap etmeyerek baatır veya kuuçu (kovuçu) diye bahsetmişlerdir. Eğer alenen bakşılara kendi adlarıyla seslenirlerse bu konudaki özelliklerini kaybedeceklerine dair bir inanç mevcuttur (Akmataliev, 2001: 135).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Söz

Kırgız Türkleri çocuklarının ilerde çalışkan olması için, kazma, kürek gibi günlük hayattaki temel aletlerden yedisini beşiğin yanına koyar. Böylelikle ileride çocuğun çalışkan bir kişi olacağına inanılır (Akmataliev, 2001: 165).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Demir iyesi

Kırgız Türklerinde nazar ve kötü ruhlara karşı korunma amaçlanarak at kafası kullanılmıştır (Çıblak, 2004: 113)

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Hayvana ait unsur

Gurbetten gelen aile üyeleri dışarıdan nazar ve kötülük getirebilir. Nazardan korunmak için dışarıdan geleni ardıç ağacından bir parça ile tütsüleriz (KK-11).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ateş iyesi

Evden çıktıktan sonra geri dönmek iyi değildir. Çıktığı yoldan geri dönenin yolu kapanır, işleri rast gitmez (KK-22).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Yol

Kızların aynayı kırması uğursuzluktur. Bir kız ayna kırması durumunda ev kalacağına inanılır (KK-4).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ayna

Terlik ve ayakkabı çıkarıldığı zaman ters düşerse o kişiye uğursuzluk getirir. Ters düşen eşya nesne hemen düzeltilir (KK-12).

Yöntemine göre: Tersine çevirme (allopatik) büyü

Yapısına göre: Uygulama

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ayna

Evlenen kız baba evinden çıkarırken geriye dönüp bakmamalıdır. Eğer geri dönüp bakarsa bu evliliğine kötülük getirir. Bu durumda evliliği iyi geçmez, boşanabilir (KK-5).

Yöntemine göre: Taklit büyü

Yapısına göre: Kaçınma

Amacına göre: Ak büyü

Kullanılan araç: Ayna

3.5.1 Bölüm Sonu Değerlendirme

Nazar ve kötü ruhlardan korunmak en ilkel insanlardan günümüze kadar gelmiş inanan ve icra edenin en fazla olduğu büyü pratiklerindedir. Bu durum Kırgız Türkleri için de aynen geçerlidir. Şehirden kırsala, yerleşiginden konar göçerine toplumun her kesimi tarafında nazar ve kötü ruhların varlığına dair belirli bir inanç bulunmaktadır. Yapılan çalışma sonunca çoğunluğu İslamiyet'i benimsemiş Müslüman Kırgız Türkleri arasında en dikkat çeken kötü ruh İslamiyet öncesi Türk inancında yer alan Albastı'dır. Kırgız Türklerinin İslamiyet'i diğer Türk boy ve soylarına göre geç benimsemesi sebebiyle eski Türk inancından oldukça fazla izler görmekteyiz. Hatta çoğu zaman bu sebepten dolayı Kırgız Türkleri arasında eski Türk inancını çok fazla şekil değiştirmeden de görmek mümkündür. Albastı inancı da bunun en büyük örneğini teşkil etmektedir.

Kırgız Türklerinde kötü ruhlar için onlara adıyla alenen seslenmemesi dikkat çekmektedir. Bu pratiğin Anadolu'daki Türkler arasında da görmemiz mümkündür. Anadolu'da bu durumun genel ve en bariz örnek olarak cinlere “üç harfli” olarak bahsedilmesidir. Cinlere direkt olarak adlarıyla seslenildiği vakit halk arasında cinlerin yanlarına geleceğine dair yaygın bir inanç vardır. Kırgız Türklerinde ise benzer bir durum şu şekilde aktarılmaktadır. Hastalıkların kökünde körü ruhlar bulunduğu dair inanç vardır. Bu sebeple Kırgız Türklerinde hastalık adı doğrudan söylenmemektedir. “Atı caman ildet” yani adı kötü illet şeklinde söylenmektedir (Özarslan ve Gümüş, 2022: 17-18). Bu bağlamda farklı coğrafyalarda benzer pratikleri görmek binlerce yıllık ortak kültür hafızamızdan kaynaklanmaktadır.

Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de Kırgız Türkleri aile fertlerini, hayvanlarını, kötü gözlerden ve kötü ruhlardan koruma çabası içine girmişlerdir. Bunları icra ederken de eski Türk kültüründen başta ateş iyesi, su iyesi gibi koruyuculuğuna inanılan iyelerden yararlanmaktadırlar. Bunun yanı sıra çeşitli totemist geleneklerini devam ettirerek bazı hayvanları veya hayvanlara ait unsurlardan yararlanmışlardır. Özellikle keçi diğer ahır hayvanlarının kullanıldığı tez çalışmasında tespit edilmiştir.

Bu bölümde yer alan inanışlar genel olarak kem gözlerden ve kötü ruhlardan korunmak için olması sebebiyle icra edilen pratikler daha çok kaçınma şeklindedir. Yine aynı sebepten dolayı taklit büyülerinin kullanımı oldukça yaygındır. İnsanlar nazar ve kötü ruhlardan kaçınmak için hem kendileri hem de bir profesyonelle başvurarak büyüler icra etmektedirler. Genel olarak tedbir alınmak istenildiğinde veya olaylar karmaşık bir hale gelmeden önce icra edilen pratikler bireysel olarak icra edilmektedir. Ancak olayların karmaşık hale geldiği durumlarda ise bakışlara veya mollalara başvurulduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Büyü ilkel insanlardan günümüze kadar ulaşan bir kültür ögesidir. İnsanlığın ilkel dönemlerinde büyü daha çok doğayı adlandıramama ve anlamlandıramaması sonucunda doğa ve inanılan doğaüstü güçlere karşı üstün olma çabasıdır. İnsanoğlu bu ilkel dönemlerde karşılaştığı her türlü fenalık sonrasında bunun sebebi olarak doğaüstü bir gücün dışarıdan teması olması sonucunu çıkarmıştır. Bu şekilde büyü pratiklerinin geliştiği düşünülmektedir. İnsanlık tarihi ilerledikçe din unsuru ortaya çıkmaya ve ağırlığı koymaya başlamıştır. Bu hususta anahtar ise semavi dinlerdir. Semavi dinler büyüü kesin bir şekilde yasaklamaktadır. Yapan ve yaptırana türlü fenalıkların onlara nüfuz edeceğini söylemektedir. Bu büyü için bir sorun teşkil etmemektedir. Zira halkbilim unsurları tamamen yok olmamaktadır. Bu sebeple büyü de yok olmamıştır. Bir nevi don değiştirmek suretiyle etkisini halk arasında gelenek adıyla yaşatmaya devam etmiştir. Bunun en büyük örneği ise hem büyüünün insan üzerindeki etkinliğini arttırmak hem de dinen zararlı olmadığını kanıtlamak amacıyla zaman zaman büyü icra edilirken dini öğelerin büyü icrası esnasında kullanılmasıdır. Yakın çağlara baktığımız zaman ise özellikle modernleşmeye beraber bilimin etki alanının arttığını görmekteyiz. Yine bu dönemde de büyü motifi yok olmamış bilime ayak uydurarak günümüze kadar yaşamaya devam etmektedir. Bir başka ifadeyle don değiştirme işlemi başarıyla gerçekleşmiştir ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Günümüzde ise ağırlıklı olarak modern tıbbaya yardımcı unsur olma görevini üstlenerek tedavi ve iyileştirme yöntemiyle kendi varlığını devam ettirmektedir. Büyü, kendisini bir şekilde çeşitli form değişikliklerine bağlı olarak yaşadığı kültür çerçevesinde barınmayı başarmış bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konargöçer Türk kültüründe animist öğeleri görmek mümkündür. Kırgız Türkleri de diğer Türk boy ve soylarına bakıldığında yerleşik hayata en geç geçen toplumdur.

Hatta bugün bile tam olarak yerleşik yaşama geçmiş olmalarını söylemek zordur. Bu sebeple beraber Kırgız Türklerinin halk inançlarında animist öğelere sıkça rastlamamız söz konusudur. Konargöçer toplumlarda en çok dikkat edilen hususlardan bazıları şöyledir: Hayvanların sağlığı ve emniyeti, çocuk sahibi olmak ve çocuklarının sağlığı, otlak alanların yani meraların kuraklığa uğramaması, her daim bereket arzusu, hastalıkların korunması ve tedavisi, yabancılardan ve kötü ruhlardan korunma ve kaçınma pratikleridir. Bu sebepler doğrultusunda binlerce yıllık Türk kültüründe güçlü pratikler meydana gelmiş ve asırlar içerisinde gelişmiştir. Kırgız Türkleri de bu pratikleri kendilerinin, çocuklarının, hayvanlarının, topraklarının, evlerinin huzuru, bereket ve sağlığı için uygulamaktan kaçınmamıştır. Tüm bunları geleceklerini garanti altına almak ve nasıl daha rahat yaşarız sorusuna cevap aramak amacıyla yapmışlardır. Bu pratikler kimi zaman ihtiyaç duyulan her anda yapılmış kimi zaman ise belirli özel günlerde yapılmıştır. Örneğin baharın gelişi bolluk bereketi simgelemesi sebebiyle nevrüz ve hıdırellez zamanlarında özel olarak büyü ile ilgili pratiklere başvurulmuştur. Geçiş törenleri olarak adlandırılan doğum, evlenme ve ölüm geleneklerinde o güne özel büyü ile ilgili uygulamalar yapılmıştır. Kırgız Türklerinin yaşam tarzında var olan her canlının bir ruhu olduğu inancı büyü ile ilgili pratiklerin alanını genişletmiştir. Bu sebeple büyü icra edilirken de çeşitli maddeler veya iyelerden yararlanarak büyüün etkisini arttırmak ve büyüün hata payını en azına indirmek istemişlerdir.

Yapılan derleme çalışmasında küresel bir salgın haline gelen Covid-19 pandemisinin etkisi sebebiyle ülkelerin kapanma ve seyahat kısıtlamalarından dolayı Kırgızistan'da yaşayan Kırgız Türkleri ile yüz yüze görüşme yapılamamış ve görüntülü ve sesli iletişim araçları kullanılmıştır. Bu sebeplerden dolayı yüz yüze mülakat için Türkiye'de yaşayan Kırgız Türkleri ile iletişime geçilmiştir. Burada bir sorun yaşamamak için Türkiye'de çok uzun süredir yaşamayan ve belli bir yaşın üstündekiler kaynak kişi olarak seçilmiştir. Derleme çalışmasında elli sekiz kişiyle görüşülmüş olursa da tarafımızca alınan cevapların benzer ya da aynı olmasından dolayı sadece yirmi bir kişi kaynak kişi olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Kırgız Türkleri halk inançlarında büyülerin iki zamanda yapıldığı tespit edilmiştir. Birincisi ihtiyaç anında yapılan büyülerdir. Örneğin geç yürümeye başlayan çocuk anlaşıldığında yapılan pratikler veya nazar, bereketsizlik, kıtlık gibi olaylarla karşılaşıldığında yapılan pratiklerdir. İkincisi ise pratiğin yapılması için Nevruz, geçiş

törenleri ya da kutsal kabul edilen perşembe akşamı, cuma günleri gibi özel zamanlardır. Baharın gelişi bereketi simgelediği için ekinler, tarım arazileri veya evin bereketli olması için artık rutin haline gelmiş birtakım uygulamalar dikkat çekmektedir.

Kırgız Türkleri büyüye ihtiyaç duydukları zaman bunu iki şekilde yerine getirmektedir. Kendilerinin uygulayabildikleri büyüler ve bir başkasının uygulayabildikleri büyülerdir. Bu kişi genelde büyü ile ilgili pratikleri yerine getiren ve bundan gelir elde eden kimsedir. Bu gelir her zaman para değil bazen kuru gıdalar gibi halkın elinde ne varsa verilmesi ile de karşılanır. Bu kişilere halk arasında bakşı, molla gibi adlandırmalar ile tanınmaktadırlar. Halkın bakşı, molla gibi kişilere ihtiyaçları genellikle kara büyülerin uygulanması sırasında ortaya çıkmaktadır. Kara büyüler dinen yasaklı olması sebebiyle profesyonel uygulayıcılara başvurma ihtiyaçları duymaktadırlar. Bunun yanı sıra sadece kara büyülerde değil ak büyülülerle ilgili de bakşı ve mollalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum ise genellikle hastalıkların tedavisinde profesyonellere başvurulmaktadır. Burada ise söz konusu insan sağlığı olması sebebiyle riskleri ve hataları en aza indirmek istenmesidir. Ayrıca bakşı ve mollalar toplum tarafından saygınlık, itibar sahibi kimselerdir. Bu durum onları bu tip uygulamalarda daha güvenilir hale getirmektedir.

Büyü pratiklerine başvuran kişilerin ağırlıklı olarak köy ortamında yaşayan kişiler olduğu, köyden kente doğru gittikçe büyü pratiklerinin azaldığı tespit edilmiştir. Özellikle hastalıkların tedavisinde modern tıbbın gelişmesiyle beraber kent ortamında büyü ile tedavi yöntemleri gittikçe azalmaktadır. Geleceği önceden bilmek ise insana her zaman merak uyandırmıştır. Kent ortamında geleceği bilmek veya tahmin etmek için artık fal ve astroloji büyüünün yerini almaktadır. Bunların yanı sıra kişilerin eğitim durumları da büyüye olan yaklaşımı değiştirmektedir. İlkokul mezunu bir kişi ile üniversite mezunu bir kişinin büyüye olan yaklaşımı oldukça farklıdır. Eğitim seviyesinin arttıkça kişilerin büyüü batıl inanç olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir. Büyü kelimesinin zihinde olumsuz anlamlar çağrıştırmasının da bunda payı vardır. İnsanlar günlük hayattaki birçok davranışlarının büyü ile değil “gelenek” veya “atalarımızdan gördüklerimiz” şeklinde ifade etmektedir. Bu sebeple büyü yerine gelenek diye adlandırıldığında büyü ile ilgili pratiklere inancın daha çok ve halk tarafından daha kabul edilebilir olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan derleme çalışmasına göre temas ve taklit büyülerinin çok olması dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra ak büyü uygulamaları kara büyüye göre oldukça fazladır. Bunun sebebi de eski Türk inancındaki animizm ile ilgilidir. İslamiyet öncesi Türk kültüründen canlı veya cansız her varlığın bir ruhu olduğu inancı sebebiyle iyiliklerin ruhları memnun ettiği kötülüklerin ise ruhları kızdırdığına inanılırdı. Kırgız Türkleri de diğer Türk boy ve soylarına göre sürece en geç İslamiyet'i benimseyen toplumdur. Bu durum onların animist köklerini daha taze tutmaktadır. Bu sebeple İslamiyet kara büyüü kesin bir dille yasaklamamış olsaydı bile Kırgız Türklerinin içinde bulunduğu animist kültür sebebiyle zaten kara büyüye başvurmanın yine az olacağı sonucu çıkarılabilir.

Bir toplumu oluşturan kültür öğeleri ortaya çıktıkları ilk günkü halleriyle bugünkü halleri arasında mutlaka farklılıklar vardır. Toplumun bazı motiflerinde yaşanan zamana göre, din değişimleri veya girilen yeni kültür alanları ile birlikte kültürel motiflerde bazı değişimleri görmek mümkündür. Bu durum kültürün yok olmaması için yapılan çeşitli değişimlerdir. Bunu her toplumun kültüründe yer alan motiflerde görmemiz mümkündür. Yapılan bu çalışma sonucunda Kırgız Türklerinde büyü motifinin yer yer çeşitli değişimlere uğramış olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu durum büyü motifinin varlığını devam ettirebilmesi için ortaya çıkan bir sonuç olmaktadır. Büyü motifi kendisini zamanın değişim ve gelişimlerine ayak uydurduğu sürece mutlaka var olacaktır. Büyü, iyi veya kötü insanlar tarafından mutlaka hayatın çeşitli evrelerinde başvurulacak araç olmaya devam edecektir. Çünkü büyü insanın zihninde merak uyandırmaktadır. İnsanoğlu da bilinmeyeni bilmek, merakının üzerine gitmek konularında her zaman cesur olmuştur.

KAYNAKÇA

- Acar VH (2017) Türk Halk Hekimliğindeki Ocak Çeşitleri. *Lokman Hekim Dergisi* 7: 54-72.
- Acar VH (2018) Moğollardan Anadolu'ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme. *Lokman Hekim Dergisi* 8: 33-46.
- Akmataliev A (2001) *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar* (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara).
- Araz F (1995) Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği (AKM Yayınları, Ankara).
- Artun E (2005) *Türk Halkbilimi* (Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- Aslan E (2021) Şamanizm ve Şamandan Aşığa İntikal Eden Trans Olgusu. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2: 17-37.
- Aydar H (2008) İnanç ve Örflerin Çevrenin Korunmasındaki Rolü: Kırgızistan Örneği. *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu* Cilt 2: 231-246.
- Aydoğan HA (2022) Türk Kültüründe El Sembolü (Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale).
- Başaran U (2021) Geleneksel Sağlıkta Yöntemlerinde Toprağın Kullanımı Üzerine. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 53: 1-10.
- Bayat F (2006) *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* (Ötüken, İstanbul).
- Bayat F (2007) *Türk Mitolojik Sistemi Cilt I* (Ötüken, Ankara).
- Bayat F (2018) Türk Kültüründe Kadın Şaman (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Bayat F (2022) Türk Kültürünün İki Söyleyici Tipi- Şaman ve Destan Anlatıcısı. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 5: 18-32.
- Bayatlı NY (2012) Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları (AKM Yayınları, Ankara).
- Baysa M (2010) Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü Doktora Tezi Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa.
- Baysal N (2020) Türk Halk Kültüründe Su (Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara).
- Boratav PN (2016) *100 Soruda Türk Folkloru* (Bilge Su Yayınları, Ankara).
- Bulut B (2014) Türk Halk Kültüründe Çoban Yüksek Lisans Tezi Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kars.
- Caferoğlu A (1968) *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Enderun Kitabevi, İstanbul).

- Cin F (2004) Ceyhan Yörüklerinde Halk Kültürü Araştırmaları Yüksek Lisans Tezi Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- Cumakunova G (2000) Kırgızların Nooruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri. *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bildiri Şöleni*. Ankara, Mart 18-20.
- Cumakunova G (2003) Kırgızistan'da *Nevruz Bilge Dergisi* 36: 31-34
- Çelebi İ (2012) "Tılsım" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 41.
- Çeribaş M (2014) Şaman/Bakşı Tipolojisi Bağlamında Kırgızlarda Halk Hekimliği Geleneği ve Halk Hekimleri-I. *Religious Sciences Dergisi* 2014-2: 65-83.
- Çeribaş M (2016) Kırgızlarda Efsun (Büyü) Temelli Dualar, İnançlar ve Uygulamalar. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi* Sonbahar 2016-2: 181-205.
- Çeribaş M (2021) Kadırlı Folklorunda Eski Türk İnançları (Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale).
- Çetin Nagihan (2011) Türk Kültüründe Işık Kültü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya.
- Çıblak N (2004) Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanıcı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)* 15: 103-125.
- Çobanoğlu Ö (2003) Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Çolak F (2015) Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği (Kömen Yayınları, Konya).
- Dağı F (2020) Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği (Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara).
- Deliorman A (2009) Türk Kültüründe Bozkurt (Bayrak Basım Yayım, İstanbul).
- Devellioğlu F (1970) *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Aydın Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- Dıykanbayeva M (2009) Kırgız Türklerinde Ölüm. *Milli Folklor Dergisi* 11/82: 89-97.
- Duman M (2011) Trabzon Halk Kültürü (Heyamola Yayınları, İstanbul).
- Eliade M (1999) *Şamanizm* (İmge Kitabevi, Ankara).
- Eliade M (2019) *Okültizm, Büyü ve Kültürel Modalar* (Doğubatı Yayınları, Ankara).

- Ercilasun AB (Ed) (1991) *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara).
- Erdem M (2000) *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları* (ASAM, Ankara).
- Ergeshov E (2011) *Kırgız Türklerinin Kültüründe Müzikterapi Uygulamaları ve Maneviyat İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Ergun P (2004) *Türk Kültüründe Ağaç Kültü* (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara).
- Ersoylu H (2015) *Türk Kültüründe Kuşlar* (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Esirgen B (2014) *Anadolu Türk Halk Anlatılarında Büyünün İşlevi*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kocaeli.
- Frazer J (2004) *Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma* çev. Mehmet H. Doğan (Payel Yayınları, İstanbul).
- Freud S (2017) *Totem ve Tabu Büyü, Gelenek, Korku ve Yasak* çev. Cenap Karakaya (Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul).
- Göçer Ö (2015) *Adana İli Karaisalı İlçesi Halk Kültüründe Halk İnançları, Bayramlar ve Törenler* Yüksek Lisans Tezi Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- Gökalp Z (2017) *Türk Medeniyeti Tarihi* (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Gömeç S (2011). *Şamanizm ve Eski Türk Dini* (Berikan Yayınevi, Ankara).
- Görgeç C (2019) *Manavgat Yöresinde Halk Hekimliği Uygulamaları*. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 46: 195-219.
- Gülensoy T (2007) *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü - Etimolojik Sözlük Denemesi- (A-N)* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Gürsoy Naskali E, Sağol Yüksekaya G (2010) *Uçmağa Varmak Kitabı* (Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- Hamarat H (2017) *Bingöl Alevi Toplumunda Halk Kültürü Unsurları* Yüksek Lisans Tezi Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bingöl.
- Hançerlioğlu O (2000) *Dünya İnançları Sözlüğü* (Remzi Kitabevi, İstanbul).

- Ilıcak NG (2014) 1980 Sonrası Türk Romanında Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı Unsurlarının Tespiti ve İncelenmesi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Irmak Y (2018) Bingöl Halk Hekimliği. *Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Dergisi* 16: 49-70.
- İnan A (1933) Al Ruhü Hakkında, Türk Mitolojisinde Köklü Bir Ruh. *Türk Tarihi Arkeolojisi ve Etnografya Dergisi* 1: 160-167.
- İnan A (1986) *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).
- İzgi MC (2012) Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış. *Lokman Hekim Dergisi* 2: 31-38.
- Kalafat Y (1995) Uluğ Türkistan'da Halk Sufizmi (Kırgızistan). *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi* 97: 195-208
- Kalafat Y (1996) İslamiyet ve Türk Halk İnançları (Kültür Bakanlığı, Ankara).
- Kalafat Y (2009) Ahlatşahlar'dan Günümüze Bitlis ve Çevresinde Halk İnançları (Berikan Yayınevi, Ankara).
- Kalafat Y (2012) Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı (Berikan Yayınevi, Ankara).
- Kalafat Y (2012) Gregoryan Türklerde Halk İnançları (Berikan Yayınevi, Ankara).
- Kalafat Y, Bayramaov K (2009) Karşılaştırmalı Harizem Türk Halk İnançları. *Halkbilim Dergisi* 2: 283-299.
- Karaman R (1999) Türkiye'de Nevruz Kutlamaları. *Milli Folklor Uluslararası Halk Bilimi Dergisi* 42: 39-52
- Kaya D (2022). Nevruz Geleneği ve Kırgızlarda Nevruz. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/dogan_kaya_kirgizlarda_nevruz.pdf (14.08.2022).
- Kayalı N (2010) Mersin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Yüksek Lisans Tezi Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin.
- Keskin A (2020) Türk Kültüründe Alkışlar ve Kargışlar (AKM Yayınları, Ankara).
- Kiyat A (2022) Oş Bölgesi Kırgız Türklerinde Halk Hekimliği. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne.
- Koca SK (2012) Türk Kültüründe Sembollerin Dili Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya.
- Köprülü MF (2014) *Edebiyat Araştırmaları I* (Alfa Yayınları, İstanbul).

- Köse N (2004) Kırgızların Halk Hekimliği İle İlgili Bazı Pratikler Hakkında. *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan* Ankara 535-542.
- Kumartaşlıoğlu S (2012) Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü Doktora Tezi Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Kurum U (2008) Düziçi'nde Halk Hekimliği Yüksek Lisans Tezi Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Niğde.
- Levy-Bruhl L (2016) *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler* çev. Oğuz Adanır (Doğu Batı Yayınları, Ankara.).
- Mahmûd El-Kâşgarî (2007) *Dîvânü Lugâti't Türk* çev. S.T. Yurtsever, S. Erdi (Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul).
- Malinowski B (1990) *Büyü, Bilim ve Din* çev. Saadet Özkal (Kabalıcı Yayınevi, İstanbul).
- Mauss M (2013) *Sosyoloji ve Antropoloji* çev. Özcan Doğan Doğu Batı Yayınları, Ankara).
- Mezkit Saban G (2020) Türk Kültüründeki İlahi Varlık Kurt Ana ve Kurt Ata'nın Anadolu Geleneklerindeki Doğum Pratiklerine Etkisi Üzerine Bazı Tespitler. *Kesit Akademi Dergisi* 6 (24): 232-240.
- Nişanyan Sözlük (2022). Bereket. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bereket> (10 Haziran 2022).
- Onay İ (2020) Türk Kültüründe Şamanist Hava Büyücülüğü: Şamanlar Yadacılar ve Yada Taşı (Hitabevi Yayınları, Ankara).
- Ögel B (2003) *Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamaları ile Türk Destanları)* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).
- Öger A (2007) İçel Yöresinde Nazar İle İlgili İnanış ve Uygulamalar. *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiriler* 1561-1569.
- Öngel G (1997) Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar Yüksek Lisans Tezi Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Denizli.
- Örnek SV (1966) *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* (Bilge Su Yayınları, Ankara).
- Örnek SV (1971) *Etnoloji Sözlüğü* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara).
- Örnek SV (1973) *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.)

- Örnek SV (1977) *Türk Halkbilimi* (İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara).
- Özarlan M, Gümüş EO (2022) Bir Kült Olgusu Olarak Kırgızistan “Taştar Ata” Kurganı. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 28: 1-27
- Polat K, Esen S (2016) Kırgız Türkleri'nin Hayatında Gelenek ve İnanışların Rolü. *Universal Journal of Theology* I: 20-30.
- Roux, JP (2005) *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* (Kabalıcı Yayınevi, İstanbul).
- Saygı E (2018) İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği Yüksek Lisans Tezi Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Scognamillo G, Arslan A (2002) *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Büyü* (Karizma Yayınları, İstanbul).
- Sever M (2004) Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve. *TÜBAR Dergisi* 16: 95-109.
- Sol S (2007) Edirne'de Halk Hekimliği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1: 175-191.
- Supataeva S (2019) Kırgızlarda Çocuk Folkloru Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Nevşehir.
- Şişman B (2017) Türk Kültüründe Evlilik (Kurgan Edebiyat, Ankara).
- Tanyu H (1992) “Büyü” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 6.
- Tavkul U (2003) Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemiği ve Kumakalak Taş Falı”. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* 2: 181-190.
- Tozlu S (2018) Çorum Halk İnançları ve Halk Hekimliği (Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Çorum).
- Tümer G (1992) “Bereket” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 5.
- Türk Dil Kurumu (1998) *Türkçe Sözlük I-II* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Türkyılmaz D (2019) Eşik Altı Boş Değildir: “Eşik” Kavramının Türk Düşüncesine Yansımaları. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 7/17: 151-162.
- Uçak S (2007) Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği Yüksek Lisans Tezi Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.

- Uğur Çerikan F (2014) Türk Kültüründe Demir Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Denizli.
- Yalçınkaya F (2019) Halk Hekimliğinde Sağaltma Yöntem ve Teknikleri. *Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 1: 70-80.
- Yıldız E (2022) Ulupamir Köyü Kırgız Türklerinin Yaşayan Gelenekleri. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Karabük.
- Yılmaz S (2021) Geleneksel Tedavi Uygulamaları Kapsamında Sağaltım Ocakları ve Tedavi Yöntemleri. *Lokman Hekim Dergisi* 8: 33-46.
- Yolcu MA (2014) Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar (Kömen Yayınları, Konya).
- Yudahin KK (1998) *Kırgız Sözlüğü* çev. Abdullah Taymas (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).

KAYNAK KİŞİLER

KK.	Adı Soyadı	Şehir	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Eğitim
KK-1.	Kalitcha Obolova	Bişkek	63	Kadın	Ev hanımı	Okur Yazar
KK-2.	Busurman Odurakaev	Bişkek	62	Erkek	Müzişyen	Ortaokul
KK-3.	Ainura Asanbekova	Ankara	48	Kadın	Ev hanımı	Ortaokul
KK-4.	Torokan Kamchybekova	Çuy	68	Kadın	Ev hanımı	Ortaokul
KK-5.	Aku Toktosunova	Bişkek	38	Kadın	Ev hanımı	Lise
KK-6.	Anara Tungatanova	Bişkek	53	Kadın	Ev hanımı	Ortaokul
KK-7.	Asya Tabaldieva	Bişkek	48	Kadın	Ev hanımı	Lise
KK 8.	Burul Taajubek Kyzy	Bişkek	51	Kadın	Ev hanımı	Ortaokul
KK-9.	Eliza Duishembieva	Narın	46	Kadın	Ev hanımı	Lise
KK-10.	Elimira Beishembekova	Bişkek	50	Kadın	Ev hanımı	Ortaokul
KK-11.	Gulmira Abdildaeva	Bişkek	63	Kadın	Ev hanımı	Okur Yazar
KK-12.	Gulzhan Zhumagaziev	İstanbul	50	Kadın	Ev hanımı	Lise
KK-13.	Kanat Turunbekov	Bişkek	45	Erkek	Memur	Lise
KK-14.	Azamat Karmyshakov	Oş	41	Erkek	Esnaf	Lise
KK-15.	Azat Shaildabekov	Kant	48	Erkek	Müdür	Üniversite
KK-16.	Nadira Turdubai Kyzy	Nevşehir	40	Kadın	Öğretmen	Üniversite

KK-17. Nazgul Amanova	Bişkek	51	Kadın	Ev hanımı	Ortaokul
KK-18. Nurgul Duishekeeva	Bişkek	41	Kadın	Ev hanımı	Lise
KK-19. Kubatbek İpasov	Bişkek	47	Erkek	Tüccar	Ortaokul
KK-20. Almazbek Kempirbaev	Oş	58	Erkek	Usta	Lise
KK-21. Sodat Bekcanova	İstanbul	51	Kadın	Ev hanımı	Ortaokul
KK-22. Dogdurbek Yusupov	Çuy	66	Erkek	Tarım	Okur Yazar

